અધ્યાત્મ-વિદ્યા-પ્રચાર-રશ્મિ -૧

જૈન તત્ત્વજ્ઞાન

૧

[દ્રવ્યાનુયોગ]

કર્મ વિચાર.

ભાગ ૩ જો.

[૭-૫]

[illegible]

[illegible]

પ્રભુદાસ બહેચરદાસ પરીખ.

વ્યવસ્થાપક —

જૈનવિદ્યા ભુવન—રાધનપુર

---

૧૩૪ ને ૧૫૦ પેઈજ સુધી પાચ્છુ ભાગીયાવાડમા "વલ્લભ વિજય પ્રેસમાં," અને ફોફલીયાવાડાને નાકે "પરીખ પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં" પરીખ હીરાલાલ ત્રિકમલાલે અને પરીખ નટવરલાલ ચુનિલાલે તથા

"ધી સૂર્યપ્રકાશ પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ" પાનકોરના નાકે મળચંદભાઈ ત્રિકમલાલે છાપ્યુ—અમદાવાદ

વીર સં. ૨૪૫૪] તા. ૧-૧૦-૨૮ [વિ. સં. ૧૯૮૪

કિંમત ૦-૮-૦

અનુક્રમણિકા

ક્રિયોદ્ધારક પન્યાસ શ્રી સત્યવિજયગણિ પટ્ટા-
ન્વયિ, શ્રી ગિરિનાર તીર્થ જીર્ણોદ્ધારાદિક
અનેક સત્પ્રવૃત્તિ પરાયણ આચાર્ય મહા-
રાજ શ્રી શ્રી શ્રી ૧૦૦૮ શ્રી વિજયનીતિ
સૂરીશ્વરજીના ચરણકમળમાં

ભક્તિ નિવેદન

કર્મ-વિચારને લગતી મારી વિચાર શ્રેણિને ઉત્તેજનાર આપશ્રીના કરકમળમાં સમર્પિત આ ગ્રન્થ સમ્યક્ સંસ્કાર પામી જૈનતત્ત્વ જ્ઞાનની મહત્તા પ્રકટ કરવા દ્વારા, એ જગત્ કલ્યાણિની વાણી તરફ સમ્યગ્ભાન પ્રગટ કરાવવાની સરકારી જીવાત્માઓને ઉત્ત રોત્તર નિશ્રેયસ પ્રાપ્ત થવામાં સહાયક થાઓ એજ આશા અને ઇચ્છા સાથે—

લી સેવક—

પ્રભુદાસ બેચરદાસની

૧૦૦૮ વાર વંદના સ્વીકારશોજી,

પ્રસ્તાવના

કર્મ વિચારના પ્રથમના બે ભાગ તરફનો આદર તેના જલ્દી ઉઠાવ ઉપરથી સારી રીતે જાણવામા આવેલ છે અને ત્રીજા ભાગની પણ સાથેજ ઉપરાઉપર માંગ આવ્યા કરી છે પરંતુ પ્રેસોની અગવડતાને લીધે બહાર પડતા ઘણોજ વખત લાગ્યો છે, તો પણ છેવટે વાચકોના હાથમા ધારણા પ્રમાણે અમે રજુ કરી શક્યા છીએ, તે પણ સંતોષ માનવાને કારણ છે

વિલંબનુ બીજુ કારણ એ પણ છે કે—આ ત્રીજા ભાગનું પ્રમાણ ધારવા કરતાં કઇંક મોટુ થયુ છે કારણ કે આઠ કર્મની ૧૫૮ કર્મ–પ્રકૃતિઓનું વિવેચન બે વખત જુદા જુદા સ્વરૂપે આપ્યુ છે અને ત્રીજુ કારણ એ છે કે–કર્મપ્રકૃતિઓનુ સ્વરૂપ પ્રથમ ઘણાજ વિસ્તાર સાથે લખાયુ હતુ પરંતુ તેથી ગ્રંથ ઘણોજ મોટો થવા જતો હતો એટલે ફરીથી સક્ષેપમા લખવાની ફરજ પડી

બંધ, સત્તા, અને ઉદય કર્મની આ ત્રણ મહત્વની અવસ્થાઓ વિષે આ ત્રણ ભાગમા લખાયુ છે તે સાથે સાથે કષ્ણ, યોગ, આઠકર્મ અને તેના પેટા ભેદો, નિષેક, ઉદ્યાનલિકા, કર્મ, વર્ગણા, પરમાણુ, આત્મા, એવો વિગેરે વિષે પણ લખાયુ છે

અમારો ઉદ્દેશ પ્રાચીન પૂર્વાચાર્યકૃત કર્મ—વિષયને લગતા ગ્રંથોમા સરળતાથી વિદ્યાર્થીઓને પ્રવેશ કરાવવાનો છે તે આ ગ્રંથોની યોજનાથી કેટલો સફળ થશે ? તે તો વિદ્વાન્ પરીક્ષક વાચકોજ કહી શકે અથવા આ પ્રથમ પ્રયાસ બીજા યથાયોગ્ય પ્રયત્નમા માર્ગદર્શક બને તો પણ વર્ણ છે

કર્મની અસર વિષે હાલનું સાઇંસ પણ માનતું અને પ્રયોગ કરતું થયું છે વૈદક અને શરીર વિજ્ઞાનને લગતુ શાસ્ત્ર પુરૂં થાય

છે, તેના અમાધિત નિયમોથી જાણવામા આવતી પ્રાણીઓની પ્રવૃત્તિ અને ચેષ્ટાઓ ઉપરાત પણ ઘણા પ્રયોગો એ નિયમોથી બહાર જણાવા લાગ્યા અને તેના ઉપરથી આખુ માનસ શાસ્ત્ર અને તેના કેટલાક ચોક્કસ નિયમો શોધાયા છે એટલેથી પણ સશોધકોને સતોષ નથી થયો કારણ કે દરેક રીતે સમાન પરિસ્થિતિની બે વ્યક્તિઓના જીવનમા પણ તફાવત જોવામા આવવા લાગ્યો સમાન સ્થિતિના બે ભાઇઓમા એક જુદીજ પરિસ્થિતિમા રહેવા લાગ્યો, ત્યારે બીજો વળી તેનાથી તદ્દન જુદીજ પરિસ્થિતિમા એક–જીવન સગ્રામમા આવી પડતા વિઘ્નો સામે તજવીજથી સામે થાય છે, તેમ તેમ તેના પર કષ્ટોના વા ળ તુટી પડે છે જ્યારે બીજો-વિઘ્નો અને કષ્ટોના મ્હોમા હોમાય છે, છતા ચમત્કારિક રીતે તે તેમાથી બચી જાય છે આવા આવા ઘણા પ્રયોગો અને દાખલાઓ ઉપરથી પશ્ચિમના સાઈન્સે પણ કર્મશાસ્ત્રને લગતા ઘણાં નિયમો તારવ્યા છે અને પ્રાર્થના, યોગ્ય તાલીમ, વિગેરે તેના પ્રતિકારના નિયમો પણ તારવ્યા છે

એક જણને તાવ આવે ત્યારે તેનો પ્રતિકાર કરવા વૈદ્ય–ડૉક્ટરની તરત સગવડ મળે છે અને બીજા માટે કાતો તે બહાર ગામ ગયા હોય કે બીજા દરદીને જોવા ગયા હોય, અથવા એકને મટને બીજો રોગ સનજાય, કે રોગને મધ બેસતી દવાજ ન યાદ આવે પરિણામે એ પરોગી પણ મરણને શરણ થઇ જાય છે આ સ્થિતિમા તે વ્યક્તિના પૂર્વકૃત બધી બાલ સામગ્રી ઉપર અસર પાડતા હોય છે તે શિવાય બીજુ શુ સાબિત થાય છે?

તેવીજ રીતે–ચાલુ જીવનમા ગમે તેવી ભયકર ભૂલો કરીને ભયકર રોગમા સપડાયેલી એકાદ વ્યક્તિને અનાયાસે જ અનુકુળ સામગ્રીઓ મળતી જાય છે, અને આરોગ્ય પ્રાપ્ત થાય છે આ દાખલામાયે તેના પૂર્વકૃતની અસર માન્યા વિના ચાલશે નહી

ણુ દ્વારાજ જગતમા આકર્ષક રીતે રજુ થવુ જોઇએ, તે રજુ થતા પહેલા તેના પૂર્વવર્તિ ઉસ્તાદો સ્થાનભ્રષ્ટ અને માનભ્રષ્ટ થઇ જવા જોઇએ પછી તે સત્તાથી, નિન્દાથી કે ગમે તે રીતે થાય.' તેમા દરેક ગોરી પ્રજાનો ભાગ છે આટલાજ કારણથી આજે પૂર્વની વિદ્યાઓ કરતા નાનામા નાની પશ્ચિમની શોધ વધારે જગમગીતીએ ચડે છે એટલા ઉપરથી 'પૂર્વની વિદ્યાઓમા કાઇ નથી પૂર્વના લોકો શુ જાણતા ન્હોતા કે નથી જાણતા' એમ આપણે માનવાનુ નથી તથા 'ધર્મને નામે વ્હેમો ચાલે છે પદ્ધતિસર નથી' એ વિગેરે દલીલો આપણે સાભળવાની નથી કારણકે—તે બધી સ્વાર્થ પ્રયુક્ત છે સ્વાર્થી માણસો એમ બોલે એ પણ સ્વાભાવિક છે આપણે પણ એક (આર્ય)પ્રજા છીએ આપણને પણ આપણા સ્વાર્થો હોય છે માટે બોળવા,ને વિના કારણ આપણી વિદ્યાને અને આપણા વિદ્વાનોને આપણે નિંદતા થઇ ન જવુ જોઇએ જ્યારે નિષ્પક્ષપાત ભાવથી જગતના પદાર્થોની સમાલોચના થાય ત્યારે જેમ હોય તેમ યથાર્થ સ્વીકાર કરવામા વાધો નથી એટલુજ નહી પરતુ આપણી વાસ્તવિક ભૂલ હોય તે પણ કબૂલ કરવામા વાધો નથી પરતુ આપણી ભૂલ બતાવતી તેના તરફ અણગમો ઉત્પન્ન કરવો પોતાની ભૂલો છુપાવવી અને રચનાત્મકના તરફ વધારેમા વધારે માન ઉત્પન્ન કરવુ આ બધી સ્વાર્થ વૃત્તિ હોય ત્યારે આપણે પણ સત્ય ખાતર અને આપણા પોતાના સ્વાર્થ ખાતર ચેતવુ જોઇએ આ દૃષ્ટિબિંદુથી આપણો ભારતવાસીઓનો આજકાલ એ જ ધર્મ છે કે—એક વખત તો આપણે **આપણુ આપણી રીતે સમજવુ જોઇએ** પહેલેથી જ ચાલતી ગાડીમા ન ચડી બેસવુ જોઇએ એ દૃષ્ટિબિંદુથી આ ગ્રંથો પ્રાચીન લેખકોને સમજવામાં પ્રજાને મદદગાર થાય માટે પ્રસિદ્ધ કરવામા આવે છે એ ઉદ્દેશની સર્વપ્રકારે સફળતા થાઓ !!! એમ ઇચ્છી વિરમુ છુ

લી૦ યોજક

૧

બહિરંગ વિચાર.

પાઠ ૧ લો.

માખિજ્યમૃષ્ટિ.

ચાલો, આપણે કર્મનો વિચાર આગળ ચલાવિયે,

હા, અમે પણ એજ ઇચ્છિયે છીએ

આપણે પહેલા તથા બીજા ભાગમાં–આત્મા, પરમાણુ, વર્ગણા, કર્મ, બંધ, કરણ, અબાધાકાળ, નિષેક, સત્તા વિગેરેનો વિચાર કરી ગયા.

मङ्गलम्

मङ्गल भगवान् श्रीवीर

હે શ્રી વીર !

૧

ભારત દેશ વિષે પણ તુ એકજ એકજ છો
જ્ઞેયુ વિદેશ વિષે પણ તુ એકજ એકજ છો
ભૂત કાળ વિષે પણ તુ એકજ એકજ છો
વર્તમાનમા હજુ પણ તુ એકજ એકજ છો

૨

માનવી સપૂર્ણતામા તુ એકજ એકજ છો
સ્વાભાવિક સપૂર્ણતામા તુ એકજ એકજ છો
નર, વીર, દેવ પણ તુ એકજ એકજ છો
તેથી અન્તિમ આશ્રય તુ એકજ એકજ છો

૧

બહિરંગ વિચાર.

પાઠ ૧ લો

માણિજસૃષ્ટિ

ચાલો, આપણે કર્મનો વિચાર આગળ ચલાવિયે,

જી, અમે પણ એજ ઇચ્છિયે છીએ

આપણે પહેલા તથા બીજા ભાગમા—આત્મા, પરમાણુ, સ્કંધ, વર્ગણા, કર્મ, બંધ, કરણ, અબાધાકાળ, નિષેક, ઉદયાવલિકા, સત્તા વિગેરેનો વિચાર કરી ગયા

હા એ બધી વાતો અમે બરાબર સમજ્યા છીએ, પરંતુ બીજા ભાગમા તો જાણે સુરંગમાજ ચાલતા હોઇએ, એવી રીતેજ ચલાવ્યે ગયા છો હવે કંઈ બહારની ખુલ્લી વાતો કરીયે તો સારૂ

ઠીક, એમજ કરીશુ

તમારૂ નામ શુ ?

મ્હારૂ નામ રસિકલાલ!

રસિકલાલ એટલે ?

હુ પોતે, રસિકલાલ છુ

આપણી આ શાળાની સામેના પેલા વાડામા કોણ ઉભુ છે ?

ગાય

ગાય એટલે ?

ગાય એટલે ? તે ઉભી છે, તે ગાય બીજુ શુ ?

તમે ગાય ખરા કે નહીં ?

ના

ત્યારે ગાય તે રસિકલાલ કહેવાય કે નહીં ?

ના

કેમ ?

ગાય તે ગાય, ને હુ તે હુ

આ તમારી જોડે કોણ બેઠુ છે

મારા મિત્ર ચ પકલાલ છે

એમ ! ચ પકલાલ છે ?

હા, જી

ઠીક, વારૂ, ચ પકલાલમા અને તમારામા કઇ મળતા પણ છે ?

હા, ઘણુ એ છે

શુ ? શુ ?

શરીરની આકૃતિ સિવાય અમે ઘણી બ ાતોમા મળતાજ છીએ હુ એ માણસ છુ, ને તે યે માણસ છે

ચ પકલાલ અને તમે ગાય સાથે કોઇ બાબતમા મળતા આવો છો ?

હા, જી તે ફરે છે, બેસે છે, ખાય છે, બોલે છે તેને પણ પગ, આખ, કાન, નાક, મ્હો વિગેરે અવયવો છે એઠે તેમા કેટલાક ફેરફાર છે પરતુ કેટલીક બાબતમા તો અમે મળતા આવીએ છીએ ગાય પ્રાણી છે અમે પણ પ્રાણી છીએ પ્રાણી તરીકે તો અમે ઘણી બાબતમા મળતા છીએ

પ્રાણી એટલે ?

પ્રાણી એટલે પ્રાણી

પ્રાણી એટલે ચેતનાવત પદાર્થ—આત્મા—પ્રાણ—જેમા હોય, એવો કોઇપણ પદાર્થ તે પ્રાણી કહેવાય પ્રાણવાળો પદાર્થ—પ્રાણી

હા, બરાબર

કેટલાક પ્રાણી ગણાવશો, કે જેમા આત્મા હોય, અને તમારી સાથે કેટલીક કેટલીક બાબતમાં મળતા આવતા હોય

ઓહો ! જોઇએ તેટલા ગણાવી દઉં

ગણાવોને જોઇએ

છોટાલાલ, ચિમનલાલ પટેલ, ઠાકોર, પ્રધાનજી, ફોજદાર સાહેબ, બા, ભાઈ, કાકા, બ્હેન, ડોશીમા, બાપા, રાજાજી, સીપાહી દાદા, ન્યાયાધીશ સાહેબ, હાથી, ઘોડા, ગાય, ખચ્ચર, ઉંટ, ગધેડા, ભેંસ, બળદ, પાડા, વાઘ, સિંહ, ચિત્તા, શિયાળ, વરૂ, કુતરા, બિલાડા, પોપટ, કાગડા, સમડી, ચકલી, કોયલ, કાબર, મોર ઢેલ, કબૂતર, વાદરા, ખીસકોલી, આમાચીડીયા, સર્પ, વીંછી માખી બગા, ભમરા, ભમરી, કાનખજુરા, કીડી, મકોડા દયગ, ઉધઈ, અળસીયા વિગેર વિગેરે કેટલાય પ્રાણીઓ નજરે ચડે છે કેટલાક ગણાવુ ? બરાબર ગણાવવા બેસુ તો પાનાના પાના ભરાઇ જાય

શાબાશરે ગનિકલ લ !

અરે ! હજુ તો મને બહુ બહુ યાદ આવે છે સાબળો, સાબળે, બકરા, શાહુડી, સસલા, નાગ જિરાફ, શહામૃગ હંસ, બતક, બગલા, ટીંટોડી, અજગર, સોહેડુ, દીપડા, રેનેડીયર, હરણ, બુલબુલ, કાકાકૌઆ, ગોરીલા,

ઉરાગઉટાંગ, માછલા, મગર, મગરમચ્છ, વ્હેલ, કાલુછીપ, જળમાપ, કાચબ, જુવા, કાગારૂ, પતંગીઆ, કૂદા, તીડ, ટેલડા, ગોકળગાય, મચ્છર, ચાચડ, ડાંસ, માકડ, જુ, ઇન્દ્રની કુમારી, કરોળીયો, ગરોળી, પાણીના પોરા, ઘોગ, વનીર, ગીધ,—

બસ બસ, હવે બસ બહુ ગણાવ્યા

અરે હજુ પણ ચાહ લાવી લાવીને ગણાવુ આ દરેકની પણ પાછી અનેક જાતો ગણાવી શકાય, ધોળા કબૂતર, લાલ કબૂતર, આસમાની તથાકાબરા કબૂતર, વિગેરે અનેક ગણાવી શકાય

બસ, બસ ખૂબ ગણાવ્યા

આ જગતમા બીજુ શુ છે? જ્યા જુઓ ત્યા પ્રાણીજ પ્રાણી તરવરે છે ચારે તરફ તપાસી વળીએ, દેશેદેશ ફરી વળીએ, બધે પ્રાણીઓજ દેખાય છે ત્યારે મને પ્રાણીઓના યાદદાસ્ત એટલી બધી તાજી થઈ છે કે—હજુ કેટલાયે ગણાવી દઉં જાણે મારી નજરે તરવરતા હોય?

શુ તમને દુનિયામા પ્રાણીઓ શિવાય બીજુ કઈ જણાતુ જ નથી?

ના, ના એકલા પ્રાણીજ છે, એમ મારૂ કહેવુ નથી જડ પદાર્થો પણ ઘણા છે એટલે જડ પદાર્થો અને ચેતના વાળા પ્રાણીઓ આ બે સિવાય હું આ દુનિયામા ત્રીજુ કઈ નથી જોતો બધે પ્રાણીજ પ્રાણીજ છે એમ જે મે કહ્યુ,

તેતો મારા મનમા ઘણા પ્રાણીઓ યાદ આવતા લાગ્યા હતા તેથી હું ગ્વાઈ જઇ ને કહ્યુ હતું, પરન્તુ જગતમા બન્ને વસ્તુ ઘણીજ જણાય છે

હા, હવે ઠીક પ્રાણિજ સૃષ્ટિ અને જડ સૃષ્ટિનો વિશેષ વિચાર તો આગળ પર કરીશુ

પાઠ ૨ જો

પ્રાણિવર્ગનુ પૃથક્કરણ

તમે આ પ્રાણીઓ ગણાવ્યા, તેમાના કેટલામા કઈ કઇ જાતનુ સરખાપણુ છે? અને કઇ કઇ બાબતમા એક બીજાથી જુદા પડે છે? તે કહી શકશો?

હા, હુ સાધારણ રીતે તો કહી શકીશજ ભૂલ આવે તો આપ સુધારશો, અને અધુરૂ રહે તે આપ પુરૂ કરશો

કબૂલ, પરન્તુ તમારાથી બને તેટલુ તો કહો તેમા તમારી બુદ્ધિને ઉત્તેજના મળશે બુદ્ધિ કસોટીએ ચડશે અને સ્વતન્ત્ર (મદદવિના) વિચાર શક્તિ ખીલશે

તમામ પ્રાણીઓના કેટલીક જાતનુ સરખાપણુ તો જણાય છે જુઓ દરેકને શરીર છે દરેક ખાય છે દરેક ખાય છે દરેક બચ્ચાઓ ઉત્પન્ન કરે છે દરેકને મરવુ પડે છે દરેકને જન્મ લેવો પડે છે દરેકમા પ્રેમ, ક્રોધ, ભય, વિગેરે કેટલીક કેટલીક લાગણીઓ પણ જણાય છે

ઠીક ત્યારે દરેકમા ફેરફાર શો શો છે ? તે પણ કહો જોઇએ

ફેર તપાસીશુ, તો તે પણ ઘણો માલૂમ પડશે

બોલો ત્યારે

આકાર જુદા જુદા છે અવાજ જુદા જુદા છે અવયવોની આકૃતિઓમા પણ ફેરફાર છે સ્વભાવ જુદા જુદા હોય છે રગમા ફેર છે લાગણીઓ જુદી જુદી જોવામા આવે છે ખોરાકની પસદગીમા વિવિધતા માલૂમ પડે છે કોઇને પૂછડુ, તો કોઇને પાખ, કોઇને ન્હોર, તો કોઇને શીંગડા, કોઇને રૂવાટીની પાખ તો કોઇને ચામડીની પાખ છે કોઇને બે પગ તો કોઈને ચાર, કોઇને છ તો કોઇને આઠ પગ છે કોઈ લાબા હોય છે, તો કોઈ ગોળ હોય છે કોઇને જોવાની શક્તિ હોય છે, કોઇમા નથી હોતી કોઇને સાભળવાની શક્તિ હોય છે, કોઇને નથી હોતી, કોઇને સુઘવાની શક્તિ હોય છે, ને કોઇને નથી હોતી આમ ફેર ગણાવવા બેસીયે તો પણ પુષ્કળ ગણાવી શકાય

ખરૂ પણ બસ, હવે વિશેષ જરૂર નથી હવે તમે પોતે તમારા પોતાનોજ વિચાર કરો, તમારૂ નામ રસીકલાલ છે પણ રસીકલાલ એ તમારા હાથનુ નામ, તમારા પગનુ નામ કે તમારા શરીરનુ નામ ? એ નક્કી કરો

મને આપે ગુચવ્યો, મુઝાવ્યો ભારે વિચિત્ર પ્રશ્ન કર્યો તોપણ હુ વિચારીને જવાબ આપવા પ્રયત્ન કરૂ

હવે, વિચારો એ પ્રશ્નનો જવાબ ન આપી શકો તો, તમારામાં અને તમારા મિત્ર ચપકલાલમાં શું શું મળતાપણું છે? અને કઈ કઈ બાબતમાં તમે જુદા પડો છો? તે કહો પછી ઉપરના પ્રશ્નનો જવાબ આપજો

હા ઠીક એનો હું સરળતાથી કરી શકીશ

કહો ત્યારે

ઉઠો મિત્ર! ચપકલાલ! જરા ઉભા થાઓ

કેમ? વળી ઉભા થવાની શી જરૂર છે?

આ ઉભા સરખામણી કરવાનું ઠીક ફાવશે

ઠો ત્યારે આ ઉભો થયો

હં, હવે જરી ચાલો બાજુએ

હાજી!

સરખામણી	જુદાપણું
અમે બન્નેને શરીર છે	પણ બાંધે, આકાર, રંગ ઉંચાઈ, [illegible] વગેરેમાં જુદા પડીએ છીએ
અમે બન્ને કેળવણી લીધી	પણ અમારી ભણવાની [illegible], [illegible] વગેરેમાં જુદા પડીએ છીએ
અમે બન્ને ચોપડીઓ વાંચીએ	પણ [illegible] તેમની [illegible] રીત જુદી જુદી છે [illegible]

	કરતા તે જરા ઉતાવળા ચાલે છે ચાલતી વખતે તે ઉંચુ જોઇને ચાલે છે તેના હાથ ઘણા ચાલતા હોય છે
અમે બન્ને ભોજન કરીએ છીએ	પરંતુ અમારી બન્નેની ખોરાકની પસંદગી જુદી જુદી જાતની છે કેટલીક ચીજો એવી પણ છે કે જેતેને ભાવે છે તે મને નથી ભાવતી અને મને ભાવે છે, તે તેને નથી ભાવતી
હાથ, પગ, આખ પેટ, મ્હો, કાન, નાક, જીભ, આગળા, નખ, વાળ, હડપચી, કીકી, છાતી, ડુટી પેડુ, ગોઠણ, શરીરમા લોહી, માસ, પરૂ, હાડકા, ચામડી, નસો, આતરડા, દાત, હથેળી, કોણી, ખભા, ગાલ, સાથળ, પીંડી, પડખા, કાડુ, ઘુટી, કેડ, પાની, પીઠ, ગરૂ, કાળજુ, કપાળ, ગરદન, ખોપરી, હોઠ, ગળાની બારી, (વગે^ વિગેરે અવયવો અમારે બન્નેને છે	પરંતુ દરેકના આકારમા કઇક ફેર છે જે સમજી શકાય તેવો છે જેમકે–મારી આખ કરતા ચ પકભાઇની આખ પહોળી છે હોઠ જરા જાડા છે ડોક જરા લાબી છે માથુ જરા મોટુ છે વિગેરે નાનો મોટો અનેક જાતનો ફેર માલૂમ પડે છે

અમે બન્ને માણસ ગણુ'
ઇએ છીએ તેમા પણ
ભારતવર્ષની પ્રજા ગણાઈ
એ છીએ, વણિક કુટ બના
ઓસવાળ જ્ઞાતીય શાહ
કુટુ બના છીએ

પરતુ ચપકભાઈ દશા ઓસવાળ
છે એટલો માત્ર ફેર છે

અમે બન્ને વિચાર કરી
શકીએછીએ ઉંઘીએછીએ
બન્નેને ધર્મ તરફ પ્રેમ છે
બન્ને ક્રોધ કરીએ છીએ
પૈસા તરફ બન્નેનુ મન
લલચાય છે હસવાને
પ્રસ ગે હસવુ આવે છે
રોવાને પ્રસ ગે રોવુ આવે
છે સારી વસ્તુ પ્રિય લાગે
છે બીક લાગે છે નઠારી
વસ્તુ અપ્રિય લાગે છે
બન્નેમા આગ્રહ છે બન્ને
અભ્યાસ કરી શકીએ
છીએ રોગો પણ થાય
છે તાવ આવે છે દુ ખ
થાય છે વળી સારૂ સારૂ
ખાવા, પહેરવા મળે
એટલે આનદ પણ
ભોગવીએ છીએ

પરતુ બહુ ઝીણી વાતનોવિચા' કર
વો હોયતો ચપકભાઈ કટાળે
ઉંઘમાથી ઉઠાડવા પણ ભારે
મુશ્કેલ ધાર્મિક બાબતમા
વધારે મહ્ક ખરા સાચ માટે
મરી પડે કોઈ સ્હેજસાજ
નુકસાન કરી જાય, તો એ'નુ
બધુતો મનમા લાવે, કે ન
પૂછો વાત હસવાની બહુજ
ટેવ છે પરતુ છાતીના
કઠણ છે માત્ર પરમ દિવસે
તેમની મોટી બ્હેનનુ મૃ ત્યુ
થતા મે તેની આખમા ઝળ
ઝળીયા જોયા હતા અધારી
રાતે એકલા જવુ હોય તો
એક વખત તો આચકો ન
ખાય હઠે ચઢે તોપછી કાતો
આપાર ને કાતો પેલેપાર
ગોખવામા તો જાણે ઠીક,

	પણ સમજાવવાની વાત આવે ત્યા જગ ગભરાય ખગ માણગીમા શાતિપૂર્વક દુખ સહે જાય, વધારે દુખ ન જણાવા દે
અમારા બન્નેમ ઉદાગ્ના પણ છે	તેપણ ચપકળ ઇ જરૂર જણાય તો પૈસા આપે, નહીંતર એક પાઈ કેવી થ યછે? સાથ માગે મરી પડે ગમે તેમ હોય પણ ન્યાય ખાતર કળ્યો ઉછીનો લે
કોઈ કોઇને અન્યાયીપણે હેરાન કરતો હોય તો, તેને શિક્ષા કરવા પિત્તો ઉચ્છળે ખરો બાકી તો કોઈ દુખી, ગરીબ હોય, કે દુખી થતો હોય, તથા કોઈ અમારી પાસે માગે તો આપવામા બનતા સુધી તો પાછી–પાની ન કરીએ	

આ રીતે અમારામા અનેક જાતની લાગણીઓનુ સરખાપણુ જણાય છે ને જુદાપણું પણ જણાય છે અમારે બન્નેને શૈરીર છે બન્નેના શરીરમા આત્મા છે બન્ને સાભળી શકીએ છીએ બન્ને જોઇ શકીએ છીએ સુઘી શકીએ છીએ વિગેરે વિગેરે ઘણુયે સરખાપણુ છે

પાઠ ૩ જો

મનુષ્ય અને ગાય

ઠીક, ઠીક તમારામા અને ગયા પાઠમા અનેક પ્રકારનું સરખાપણું છે તેમજ અનેક પ્રકારનું જુદાપણું પણ છે એ બધુ તમે વિસ્તારથી સમજાવ્યુ છે ત્યારે હવે સાથે સાથે એટલુ પણ સમજાવો કે તમારામા અને આ ગાયમા શો શો ભેદ છે ? અને શુ શુ મળતાપણુ છે ?

ગાયમા અને અમારામા ઘણુએ મળતાપણું છે, જુઓને-ગાયને શરીર છે તેમા આત્મા છે તે ખાય છે પીયે છે ચાલે છે બેસે છે બોલે છે તેને કાન છે પગ છે નાક છે મ્હો છે આંખો છે તે પેસાબ વિગેરે શરીરની ક્રિયાઓ પણ કરે છે પોતાના વાછરડા ઉપર પ્રેમ રાખે છે મારવા દોડે છે પોતાના માલિકને ઓળખે છે કેટલીક ગાયો તો એવી હોય છે, કે પોતાના નિયમિત ખોરાક ઉપરાંત-બીજી ગાયો ખાઈ શકિત હોય છતા-નથી ખાતી, એટલો સયમ પાળે છે દોડવામા ચપળ છે સાધારણ બુદ્ધિ પણ ધરાવે છે મારથી ડરે છે ડચકારાથી આપણી વાત સમજી જઈને બરાબર નિયમિત રહે છે તેને પેટ, પીઠ ગરદન વિગેરે અવયવો છે હાડ, માસ, ચામડી, લોહી વિગેરે શરીરના તત્વો છે

બસ, બસ, તમારા બન્નેનું મળતાપણું તો સમજ્યા, પણ તમારમા ને તેમાનો ફેર કહો

જી પરંતુ ફેર બે જાતનો આવશે, એટલે, મારામા જે વસ્તુ છે તે ગાયમા નથી અને ગાયમા છે તે મારામા નથી

એ પણ વાત બરાબર છે પ્રથમ તો એજ કહો કે,– તમારામા છે ને ગાયમા નથી ચાલો જલ્દી કરો

હા, જી મારે હાથ છે હુ ઉભો ચાલુ છુ મારે માથે વાળ છે મારા કાન ઉભા ચોટેલા છે હાથપગને આગળા છે મારૂ મ્હો ગોળ છે હુ વધારે સમજી શકુ છુ મારે બોલવાની ભાષા છે કયુ કામ ક્યારે ને કેમ કરવુ તેનો સ્પષ્ટ વિવેક છે હુ પુરૂષ જાત છુ મને મૂછો ફુટશે મારી ચામડી પાતળી છે મારા અવયવો નાજુક છે મારો શરીરનો રંગ ઘઉંવર્ણો છે હુ વિવિધ વાનીઓનો ખોરાક લઉં છુ હુ અનેક સામગ્રીથી રહુ છુ ઘર, દુકાન, ગ્મોડુ, પલંગ, ટેબલ, પાટ, વિગેરે અનેક સામગ્રીયો પૂર્વક રહુ છુ કપડા પહેરૂ છુ જાત જાતના નિયમો મારે સાચવવા પડે છે રાજ્યના કાયદાને માન આપવુ પડે છે ધર્મ પાળુ છુ પુસ્તકો વાચુ છુ પ્રભુ ભક્તિ કરૂ છુ અભ્યાસ કરૂ છુ મારો ધંધો ચલાવવાને તાલીમ લઉં છુ ચાંદી સોનાના દાગીના પહેરૂ છુ હુ માણસ કહેવાઉં છુ

બસ, હવે ગાયમા હોય, ને તમારામા ન હોય, તેવી વસ્તુઓ ગણાવો

હા, એ પણ ગણાવુ–ગાયને ખરી છે પૂછડુ છે, ગળે ગોદડી છે ઘાસ ખાય છે આચળ છે આડી ચાલે છે માગ કરતા ઘણી બળવાન છે શીંગડા છે કાન લાબા છે પેટ

નીચે લટકતુ છે પીઠ ઉપર છે આખા શરીરે જાડા વાળ છે શરીરે લાલ રગ છે વિગેરે અનેક રીતે માગ કરતા જુદાપણુ છે

ઠીક, વારૂ પરતુ ઘોડામાને ગાયમા મળતાપણુ તથા જુદાપણુ સમજાવશો ?

હા શરીર, આત્મા, તથા આખ, કાન વિગેરે અવયવો તો બન્નેના લગભગ સરખા છે ઘોડાને પગે દાબડા છે પૂછડા લાબા લામા વાળથી ભરેલા છે ઘોડા ચપળ ને મજબૂત પ્રાણી છે તેનુ મુખ્ય કામ ખેપ કરવાનું છે ઘોડાને શીંગડા નથી એમ કેટલુક જુદાપણુ છે

ઠીક આપણે હવે એક બીજોજ વિચાર કરીએ અને તે એ કે—એવી એવી કઇ ચીજો છે કે જે હરેક પ્રાણીઓમા સરખી હોય, પછી થોડી થોડી કે વધારે વધારે હોય તે બાબતનો વિચાર કરીને કહો

કાલે વિચાર કરીને કહુ તો કેમ ?

આજેજ જેટલુ આવડે તેટલુ તો બોલો વળી કાલે વિચાર કરી લાવજો એટલે વધારે સારી રીત વિચાર કરીશુ તેમ છતા તમારી ઈચ્છા આજે ન હોય તો કઇ નહી

ના, ના એમ તો કાઇ નહીં કહુ ત્યારે થોડીવાર વિચાર કરી જોઉં

બેશક, વિચાર કરે

પાઠ ૪ થો

પ્રાણીઓમા સામ્ય અને વૈષમ્ય.

હ, મે વિચાર કર્યો, ને સમજાયુ તે કહું છુ તેમા ભૂલચૂક હોય તે આપ સભાળશો, હુ તો મારે કહું છુ

પ્રથમ તો જાણે-દરેક પ્રાણીયોને શરીર છે, અને દરેક શરીરમા આત્મા છે, એ ફ્ગીથી કહેવું પડે તેમ નથીજ

બરાબર, બરાબર

પછી દરેકના શરીરને કોઈપણ જાતની પણ એક આકૃતિ તો જરૂર છે જ, કોઇ ગોળ, લાબા, આડા, ઉભા, કે, ચોરસ છે વળી કોઇ તો વિવધ આકૃતિવાળા પણ જણાય છે

ઉપરાત શરીરની મજબુતી પણ ઓછી વત્તી દરેકમા દેખાય છે દરેકને કોઇને કોઈ અવયવ પણ જરૂર છે

દરેકને કોઇને કોઇ પ્રકારનો રગ પણ હોય છે ગધ પણ હોય છે સ્પર્શ પણ હોય છે તેમજ શરીરનો બાધો કોઇને કોઇ જાતનો હોવો જોઇએ એમ પણ લાગે છે

દરેકને જન્મવાનુ હોય છે, મરવાનુ હોય છે અને અમુક રૂપમા સ્થાયિ રહેવાનુ પણ હોય છે

દરેકને ભૂખ લાગતી હોવી જોઇએ, ખોરાક લેતા આવડવો જોઈએ, અને દરેકનો કઇને કઇ નક્કી થયેલો ખોરાક પણ હોવો જોઇએ

દરેકમા ચાલવાની શક્તિ હોવી જોઇએ, તેમજ બળવાનથી ભય, નિબળ ઉપર ક્રોધ, સમાન પ્રત્યે ઈર્ષ્યા, વિગેરે લાગણીઓ પણ દરેકમા વત્તા ઓછા પ્રમાણમા જરૂર હોય એમ લાગે છે નિદ્રા–સુસ્તી પણ દરેકમા હોય છે પ્રતિકૂળતામા દુખ અને અનુકૂળતામા સુખની લાગણી દરેકને થતી હોય તેમ જણાય છે જ્ઞાન–તતુઓ દ્વારા જાણવા માટે પણ કઈક શરીરમા બહારનુ સાધન (ઇંદ્રિય) દરેકને વત્તા ઓછા પ્રમાણમા હોય છે, નહીં તો પોતાના ખપતુ અને અણખપતુ, એવો વિભાગ પ્રાણી વિચારીજ ન શકે, પરતુ ગમે તેવુ મૂર્ખ સ્વભાવનુ પ્રાણી કે જતુ પણ પોતાનુ તે વખત પુરતુ તો હિતાહિત સમજીને વર્તતુ હોય તેમ જણાય છે

પ્રાણી માત્રમા આત્મા છે, લાગણીઓ છે, શરીર છે, આહારની ઇચ્છા ને ચાલવાની શક્તિ પણ જોવામા આવે છે અળશીયા, પોરા જેવા મૂઢ જેવા પ્રાણીઓમા પણ એ વસ્તુઓ આપણે પ્રત્યક્ષ જોઇ શકીએ છીએ

તેથી આગળ વધીને તપાસ કરતા પોતાનાથી બળવાનથી ભય પામતા, તેમજ નબળાને ભય પમાડતા પણ જોઇએ છીએ સજાતીય તરફ પ્રેમ વૃત્તિ અને વૈર વૃત્તિ પણ જોઇ શકાય છે દાખલા તરીકે કરોળીયાથી માખી નાસે છે ગોળ કે ખાડ તરફ કીડીઓ આકર્ષાય છે નજરે ચડેલો માકડ છુપાઇ છુપાઇને ચોરીથી ચાલે છે, એકાતમા ઝપાટાબધ દોડે છે, ને છટકવા પ્રયત્ન કરે છે વીંછી કાટો ચડાવીને હુમલો કરે છે કુતરો બીજા કુતરાને દેખીને ઘુરકે

છે કાગડો લુચ્ચાઇ કરે છે હરણ ભોળપણમા ફસાય છે કુતરો માલીકને દેખી ગેલ કરે છે આ રીતે દરેક પ્રાણી ઓમા કઈ કઈ વિચિત્ર લાગણીઓ ઓચ્છેવત્તે અશે રહેલી જોવામા આવે છે

પોપટ તથા ઘોડા વિગેરેને સહેલાઇથી તાલીમ આપી શકાય છે બેશ જેવા ગમાર પ્રાણીને તાલીમ આપવી મુશ્કેલ પડે છે આ રીતે લાગણી વિગેરેમા ફેરફાર પણ હોય છે

શરીરના આકારોમા મનુષ્યને વાદરા મળતા આવે છે વાદરાને વળી ખીસકોલા મળતા આવે છે. ખીસકોલાને ઉંદર મળતા આવે છે ઉંદરને નોળીયા મળતા આવે છે વળી ઘોડાને ગધેડા, ખચ્ચર કે ઝીબ્રા મળતા આવે છે ત્યારે બીલાડીને વાઘ મળતા આવે છે વડવાગડાને ચામાચીડીયા મળતા આવે છે કારણ બન્નેની પાખો ચામડીની હોય છે ત્યારે કાગડા કબૂતર, હોલા, પોપટ મોર વિગેરેને પીંછા અને પીંછાની પાખો હોય છે ગીધને સમડી મળતી આવે છે કારણ બન્નેની ચાચ વાકી હોય છે

એક માણસ બીજા માણસ સાથે ઘણી બાબતમા સરખો છે એક ગાય બીજી ગાય સાથે ઘણી બાબતમા સરખી છે એક બળદ બીજા બળદ સાથે ઘણી બાબતમા સરખો છે તેમજ પાડા સાથે પણ કેટલીક બાબતમા જુદા પડવા છતા ઘણી બાબતમા મળતો છે તેજ રીતે ઘોડા સાથે આમ કેટનીક બાબતમા સરખાપણું અને કેટલીક બાબતમા જુદા પણું દરેકમા જોવામા આવે છે

વળી કેટલાક પ્રાણીઓ કરતા બીજા કેટલાક પ્રાણી ઓમા વેગ, બળ, લાગણી, સમજ શક્તિ, અવયવોની સ્પષ્ટતા અને ઉપયોગ, વિગેરે વિગેરે વધારે જોવામા આવે છે દાખલા તરીકે-પોરા, અળશીયા કરતા, કીડી, ઉદ્ધાઇ, મંકોડા વિગેરે વધારે ચપળ જણાય છે તેના કરતા, માખી, બગાઇ, વીંછી ભમરા, વિગેરે વધારે બળવાનને ચપળ, બુદ્ધિ પૂર્વક પ્રયત્ન કરતા માલૂમ પડે છે તેના કરતા પક્ષિઓ, પશુઓ વધારે હોશીયાર, બળવાન, ચપળ, સમજદાર, ઉપયોગી, માલૂમ પડે છે અને સૌથી વધારે બુદ્ધિમાન, લાગણીવાળા, મનુષ્યો માલૂમ પડે છે

આમ અનેક રીતે તફાવત અને સરખાપણું હું સમજુ છુ, તે કહ્યે જાઉં છુ

બરાબર, બરાબર તમે તમારી શક્તિ પ્રમાણે સારી રીતે વિવેચન કરો છો, તે જોઇ મને બહુજ તમારા તરફ ખુશી ઉપજે છે પરંતુ સૌથી ઓછામા ઓછી સામર્થ્ય કેને છે ? અને તેના કરતા વિશેષ, તેના પણ કરતા વિશેષ કોનામા છે ? તેનો બરાબર ક્રમ ઠરાવી શકશો ?

ના, જી ! આ ક્રમ ઠરાવવો એ ઘણાજ ઉંડા અભ્યાસને પરિણામે ઠરાવી શકાય એક એક પ્રાણીના જીવનનો અભ્યાસ કરવો પડે, તેનું વર્ગીકરણ કરવુ પડે, અને ત્યાર પછી એ ક્રમ ઠરાવી શકાય તેમ કરવા માટે સાધનો અને સમય બન્ને પુષ્કળ જોઇએ વળી જ્ઞાન પક્વ થયા વિના સાધનો અને સમય પણ બરાબર ઉપયોગી ન થાય એટલે પ્રથમ આજુ બાજુનું અમારૂં જ્ઞાન બીજા અનુભવોથી પક્વ થવુ જોઇએ

હા, એ પણ ખરૂ ત્યારે એ ક્રમ હુંજ તમને આગળ ઉપર સમજાવીશ, એટલે ચાલશે

તોપણ સામાન્ય વર્ગીકરણ તો હું કરી શકુ ખરો

કરો જોઈએ

કહેછુ, જી,

૧ જતુ વર્ગ, ૨ પશુ વર્ગ, ૩ પક્ષિ વર્ગ ૪ મનુષ્યો

જતુ વર્ગમા—

૧ પોરા, અળશીયા વિગેરે મૂઢ જતુઓ આવી શકે

૨ ઇયળ, કથવા, કીડી વિગેરે જરાચપળ જતુઓનો સમાવેશ થાય

૩ ભમરા, વીંછી, કરોળીયા વિગેરે હિસક જતુ-ઓનો સમાવેશ થાય

૪ સાપ, નોળીયા, ખીસકોલા, ઉંદર, માછલા વિગેરે ભોગ પ્રાણીઓનો સમાવેશ થાય

પશુ વર્ગમા ગામના પશુઓ અને જગલના પશુઓનો સમાવેશ થાય

ગામના પશુઓમા ગાય, ઘોડા, ઉંટ, હાથી, ભેસ, ગધેડા, બકરા, કુતરા, વિગેરેનો સમાવેશ થાય

વન પશુઓમા–સિહ, વરૂ, વાઘ, રિછ, સાબર, વાદરા, શિયાળ, લોકડી, ભૂડ, હરણ, વિગેરેનો સમાવેશ કરી શકાય

પાઠ ૫ મો

મનુષ્યની જીવન સામગ્રી

ભાઈ રસીકલાલ ! તમે ગઈ કાલે પ્રાણીઓનુ વર્ગી-
ણ તો સાધારણ રીતે ઠીક કર્યું હતું પરંતુ મારા પ્રથમના
ાલનો જવાબ હજુ બાકી છે તેનો જવાબ આજે તો
પશો ને ?

જરૂર આપીશ

કહો ત્યારે, તમારૂં નામ રસીકલાલ છે એટલે કોનું
મ રસીકલાલ છે ? તમારા હાથનું નામ રસીકલાલ છે,
પગનું નામ રસીકલાલ છે ? કે તમારી બુદ્ધિનું નામ
ીકલાલ છે ? તે વિચાર કરીને કહો

મને તો એમજ લાગે છે કે-મારૂં આ આખુ શરીર
ા અવયવો, મારો આત્મા વિગેરે સમગ્ર સામગ્રીનું નામ
ીકલાલ છે

બરાબર, બરાબર પરંતુ તમારામા સમગ્ર સામગ્રી
। કઈ ને કેટલી છે, અને તે સમગ્ર સામગ્રી તમને કયાથી
ળી ? કોણે આપી ? કેવી રીતે ઉત્પન્ન થઈ ? ચપક
ાલમા પણ તેમાની કેટલી સામગ્રી છે ને નથી ? તેની
ામગ્રીમા અને તમારી સામગ્રીમા તફાવતનુ કારણ શુ ?
ા બધા પ્રશ્નો તમને નથી થતા ?

ખરેખર પ્રથમ તો નહોતા થતા, પરંતુ હવે એ પ્રશ્નો
ાપના કહેવાથી મારા મગજમા ઉભરાવા લાગ્યા છે

પરંતુ, તેના જવાબ તમારા મગજમાં ઉભરાય છે કે નહીં ?

ના ના જવાબની બાબતમાં તો મગજ ગુંચવાય છે

એમાં ગુંચવણ શી છે ? તમે પહેલાજ ભાગમાં શીખી ગયા છે-કે, આ બધી વિચિત્રતાનું કારણ "કર્મ" છે

હા, હા, એજ કર્મજ બધી વિચિત્રતાનું ને સામગ્રીનું કારણ છે એ તો હું કહેતાજ ભૂલી ગયો

વાહ ! આવીજ ભૂલ કરો છો કે ? ઠીક પરંતુ શું એકજ કર્મ બધી સામગ્રી આપતું હશે ? તમને હસાવનાર જે કર્મ હશે તેજ રોવગવતું હશે ? તેણેજ હાથ પગના અવયવો આપ્યા હશે ? તેણેજ તમારૂં શરીર બનાવ્યું હશે ? તેણેજ તમને સારા કુટુંબમાં જન્મ અપાવ્યો હશે ? તેણેજ તમને સુખની સામગ્રી આપી હશે ?

શું આ બધું એકજ કર્મની રચના હશે ?

ના, ના, એમ તો ન સંભવે

દરેક સામગ્રીના કારણ ભૂત જુદા જુદા કર્મો હોવા જોઇએ તે સિવાય ન ચાલી શકે

ત્યારે કહોને કયા જુદા જુદા કર્મોને લીધે કઇ કઇ સામગ્રી તમને મળી છે ?

આ પૃથક્કરણ કરવું તે મારી શક્તિબહારનું કામ લાગે છે તોપણ હું પ્રયત્ન તો કરીશ

એમા વિશેષ પ્રૌયત્ન કરવાની શી જરૂર છે ? પ્રથમ તમારામા જે સામગ્રીએ છે, તે બધી સામગ્રીઓનુ રીતસર લિસ્ટ કરો પછી જેટલી જેટલી સામગ્રીઓ થાય, તેટલી તેટલી સામગ્રી આપનાના અમુક અમુક કર્મો, એમ ઠરાવી દ્યો તમારામા રહેલી સામગ્રીઓનો વિચાર કરી જશો, એટલે કયા કર્મથી કઇ સામગ્રી મળી, તે આપો આપ સમજાશે

એ રસ્તો આપે ઠીક બનાવ્યો છે

તોપણ તેમા સભાળ રાખજો—કે આત્માને—જીવને લગતી કેટલી સામગ્રી છે, શરીરને લગતી કેટલી સામગ્રી છે અને તે બન્ને શિવાયની બહારની કઇ કઈ સામગ્રી છે ? એ પણ સાથે સાથે પૃથક્કરણ કરતા જશો તો ઠીક પડશે

પ્રથમ તો મારે એજ વિચારવુ પડશે કે મારા આ શરીરનો અને મારા આત્માનો સબધ કેમ થયો ? કયારે થયો ? કેટલા વખત મારે થયો ? કયા સુધી તે સબધ રહેશે ? વિગેરે

મારી ઉમર સોળ વર્ષની કહેવાય છે તેનો અર્થ શો ?

તમેજ કહેને !

તેનો અર્થ એટલોજ કે— મારૂ આ શરીર ઉત્પન્ન થયાને ૧૬ વર્ષ થયા

એમ નહીં

ત્યારે

તમારા જન્મ દિવસથી તમને ૧૬ વર્ષ થયા એમ સમજવુ

હા, જી ! બરાબર એટલે શરીર તો તે પહેલાજ ઉત્પન્ન થયેલુ

સામાન્ય રીતે તમારા શરીરને ઉત્પન્ન થયાને ૧૬ વર્ષને ૯ માસ થયા ગણાય

જ્યારે નાઈ આ શરીર ઉત્પન્ન નહીં થયું હોય તે પહેલા શી સ્થિતિ હશે ?

તે વખતે આ શરીર વગરનો એકલો તમારો આત્મા હશે

ખરૂં, પરતુ તે આત્માએ આ શરીર કેમ ઉત્પન્ન કર્યું હશે ?

મારો પણ એજ તમને પ્રશ્ન છે વળી તમારા આત્માએ ગાય, ઘોડા, સિહ, હાથી જેવું શરીર ન બનાવ્યુ અને આવુ માણસ જેવુ બનાવ્યુ, તેનું પણ શુ કારણ હશે ?

એ તો આપે પ્રથમથીજ કહ્યુ છે ને, કે દરેકનું કરણ કર્મ છે

એ તો બરાબર, પણ ગાયનું શરીર ઉત્પન્ન થવામા પણ કર્મ કારણ ખરૂંને ?

હા

તો પછી તમારૂં શરીર ઉત્પન્ન થવામા જેમ કર્મ કારણ છે, તેમજ ગાયનુ શરીર ઉત્પન્ન થવામા પણ કર્મ કારણ છે તેજ રીતે માખી, ભમરા, સાપ વિગેરેનુ શરીર ઉત્પન્ન થવામા પણ કર્મ કારણ છે, પરતુ એ બધે એકજ સરખુ કર્મ કારણ હોય તો પછી બધા સરખાજ થવા જોઈએ કે નહિ ?

બધાનુંકર્મ મરણુ ન ગણુવુ જોઇએ આ ઉપરથી તો એમ સમજાય છે, કે ગાયનું શરીર અપાવનાર કર્મ જુદુ, મનુષ્યનું શરીર અપાવનાર પણ જુદુ હોવું જોઇએ

તો પછી, જ્યારે તમારો આત્મા સૌથી પહેલો એકલો હતો, તે બીજે કયાય ન જતા મનુષ્યમા આવ્યો એટલે મનુષ્યો જે ઠેકાણે, ને જે પરિસ્થિતિમા રહે છે ત્યા લાવનાર એક કર્મ તમારા આત્મા સાથે હોવુ તો જોઇએ ને ?

હોવુ જોઇએ ચાગ્ય ત્યારે, એટલુ તો સમજ્યો કે–પ્રથમ મનુષ્યોના સ્થળમા, ને પરિસ્થિતિમા લાવનાર કર્મ

એ સ્થળમા લાવીને પણ મનુષ્ય જાત અપાવનાર કર્મને લીધેજ હુ પશુ પક્ષી ન થતા મનુષ્ય થયો

તેમા પણ કોળી, વાઘરી, ભીલ, ભગી ન બનાવતા વ્યાપારી કુટુબમા, વૈશ્ય જાતિમા, ઓસવાળ જ્ઞાતિ જેવા સારા વશમા મને લાવનાર પણ જુદુ જ કર્મ હોવું જોઇએ

પછી આ મરૂ શરીર જેનું બનેલુ છે તે વર્ગણાઓ આપનાર કર્મ

તમારૂ શરીર કઇ વર્ગણાનુ બન્યુ છે, તે માલૂમ છે ?
ના, જી !

પહેલા ભાગમા ગણાવેલી સોળ વર્ગમાની બીજી ઔદારિક ગ્રહણ યોગ્ય વર્ગણા આવેલી છે ને ? તે વર્ગણાનું આ શરીર બન્યુ છે

૧ લી ૩ જી કે ૪ થી વિગેરેમાની કોઈ વર્ગણામાંથી નહીં, ને બીજી વર્ગણાનું એ કેમ બન્યું હશે ?

૧ લી અને ૩ જી તો અગ્રહણ યોગ્ય છે ચોથીનું કેમ નથી બન્યું, તે આગળ સમજાશે હાલ એટલુંજ સમજી લ્યો, કે—તમારૂ શરીર ૨ બીજી વર્ગણાના સ્કંધોનું બનેલુ છે

એટલે ઔદારિક સ્કંધો સિવાય બીજા કોઇપણ સ્કંધો તેમા નહીં હોય ?

બીજા સ્કંધો ક્યાથી હોય ? કારણકે એ જ સ્કંધો અપાવનાર કર્મ તમારે હોવાથી બીજા સ્કંધો ક્યાથી મળ

અને એ સ્કંધો અપાવનાર કર્મ ન હોય તો ?

તો પછી તમને ઔદારિક સ્કંધો મળે નહીં, તમારૂ આ શરીર બને નહીં

ઠીક, હવે સમજ્યો ત્યારે મારૂં આ શરીર બનાવ ઔદારિક વર્ગણાના જ સ્કંધો અપાવનાર પણ એક કર માનવુ પડશે

પાઠ ૬ ઠ્ઠો

મનુષ્યની જીવન સામગ્રી (ચાલુ)

આ રીતે કેટલી સામગ્રી, ને કયુ કર્મ થયું, તે ગણાવો તો ખરા

સામગ્રી	કર્મ
૧ મનુષ્યોને યોગ્ય સ્થળ અને પરિસ્થિતિ	તેમા લાવનાર કર્મ
૨ મનુષ્યની જાત	તેમા લાવનાર કર્મ
૩ સારૂ કુળ	તેમા લાવનાર કર્મ
૪ આ શરીર કે જે ઔદારિક વર્ગણાનું બનેલુ છે	તે શરીર અપાવનાર કર્મ

હજુ વધારે ગણાવી શકશો?

હા, જી !

ગણાવો ત્યારે

૫ હાથ, પગ, માથુ વિગેરે અવયવો (અ ગો), આ ગળા, આંખ, નાક વિગેરે ઉપ અવયવો (ઉપાગો), વાળ, નખ, રૂવાટી, દાત વિગેરે અ ગોપાગો	અ ગ અ ગોપાગ વિગેરે અપાવનાર કર્મ
૬ તે અવયવો પણ બરાબર યોગ્ય સ્થળે ગોઠવાઈ ગય છે	અવયવોને બરાબર યોગ્ય સ્થળે ગોઠવનાર કર્મ

૭ અવયવો અને શરીરની સુંદરતા, પ્રમાણસરતા, તથા અમુક પ્રકારના ચોક્કસ આકારો	શરીરની આકૃતિ આપનાર કર્મ
૮ શરીરની મજબૂતી, બાંધો	શરીરની મજબૂતી આપનાર કર્મ
૯ શરીરનો કઇક સફેદ જણાતો ઘઉંવર્ણો રગ, શરીરને ગધ, સ્વાદ, સુવાળો સ્પર્શ	રગ, ગધ, સ્વાદ, સ્પર્શ આપનાર કર્મ
૧૦ ખોરાક મળે છે, તે પાચન થાય છે, તેનો રસ બને છે તેના વળી લોહી, હાડકા, માસ વિગેરે બરાબર બને છે	ખોરાક મેળવી આપનાર, ખોરાક પચાવનાર તથા તેના રસ, માસ, હાડ વિગેરે બનાવનાર કર્મ
૧૧ સુઘવાની, ચાખવાની, જોવાની, સ્પર્શઅનુભવવાની, અને સાભળવાની શક્તિઓ મારામા છે	પાચ ઇદ્રિયો આપનાર કર્મ
૧૨ મારામા ચાલવાની શક્તિ છે	ગતિ શક્તિ આપનાર કર્મ
૧૩ મારું શરીર આખે ન દેખાય તેવું ન થતા, મો દેખી શકે તેવું છે	શરીરની સ્થૂલ રચના કરનાર કર્મ

૧૪ મારા શરીર ઉપર મારી સ્વત ત્ર માલીકી છે	મારા શરીર પર બીજા કોઇ આત્માની માલીકી ન થતા, મારી સ્વત ત્ર માલીકી આપનાર કર્મ
૧૫ મારા કેટલાક અવયવો કે જે સ્થિર રહેવા જોઇએ તે સ્થિર છે,-પેટ,છાતી અને જે અસ્થિર હોવા જોઇએ તે અસ્થિર છે, – હાથ, પગ, આગળ	સ્થિર જોઇએ તે અવયવને સ્થિર અને અસ્થિર જોઇએ તે અવયવને અસ્થિર બનાવી આપનાર કર્મ
૧૬ બનતા સુધી મારૂ અપમાન કરતા માગ ઘણા મિત્રો ખચાય છે કયાક ગયો હોઉં તો ઘણા મને પ્રેમથી અને માનથી બોલાવે છે	માન જળવાવે તેવુ તથા આબરૂ ફેલાવે તેવુ કર્મ
૧૭ કવિતા બોલવામા હું પહેલે નબરે રહું છુ, તે તો આપ જણો છો	રાગ સારો અપાવે તેવુ કર્મ
૧૮ સુખી કુટુબમા મારો જન્મ છે આરોગ્ય મારૂ રહે છે મદવાડ કોઇ વખતેજ આવે છે	સુખ, વૈભવ આપે તેવુ કર્મ
કોઇ વખતે–	
૧૯ ક્રોધ થાય છે	ક્રોધ કરાવનાર કર્મ
૨૦–અભિમાન થાય છે	અભિમાન કરાવનાર કર્મ

૨૧–મારી ચીજ કોઇ લેઈ જાય, તે મને ગમતુંજ નથી	મમતા, લોભ કરાવનાર કર્મ
૨૨–મને હસવુ આવે છે	હસાવનાર કર્મ
૨૩–શોક થાય છે	શોક કરાવનાર કર્મ
૨૪–ભય લાગે છે	બીકની લાગણી ઉત્પન્ન કરનાર કર્મ
૨૫ ખુશી, નખુશી ઉપજે છે	ખુશી, નાખુશી ઉત્પન્ન કરાવનાર કર્મ
૨૬–ગદી વસ્તુ જોઇને મનમા કટાળો ઉપજે છે, દુગચ્છા થાય છે	દુગચ્છા ઉત્પન્ન કરાવનાર કર્મ
૨૭–ઉંઘ આવે છે	નિદ્રા અપાવનાર કર્મ
૨૮ ગરીબોને કે મારા માણસોને કઇ કઇ આપવાનુ મન થાય છે	દાન અપાવનાર કર્મ
૨૯ મારે મન છે, જેથી વિચાર કરી શકુ છુ	મન અપાવનાર કર્મ
૩૦ શ્વાસ લેઈ શકુ છુ	શ્વાસ લેવની શક્તિ અપાવનાર કર્મ
૩૧ બોલવાની શક્તિ છે	બોલવાની શક્તિ અપાવનાર કર્મ
૩૨ મને રોદણા રોવા તો ગમેજ નહીં, જે કરવું તે ઉત્સાહથીજ કરવું, અને ગમે તે ભોગે પાર પાડયેજ છુટકો	ઉત્સાહ, સામર્થ્ય અપાવનાર કર્મ

૩૩ મારામા શાસ્ત્ર ભણવાની, વિચારવાની શક્તિ છે	શાસ્ત્ર જ્ઞાન કરાવનાર કર્મ
૩૪ તથા ધર્મ તરફ કેઇ વખત સાધારણ પ્રેમ રહ્યા કરે છે, ને કોઈ વખત બેદરકારી પણ રહે છે	ધર્મ તરફ પ્રેમ કરાવનાર તથા કોઈવાર બેદરકારી કરાવનાર કર્મ
૩૫ ઉચ્ચ સંસ્કારવાળા કુટુંબમા મારો જન્મ થયો, જેથી સારી ભાવના, સત્સંગ વિગેરે રહીશકે છે	ઉચ્ચકુળ અપાવનાર કર્મ

આ રીતે મેં મારી અનેક સામગ્રીઓ ગણાવી, તથા તે તે સામગ્રી અપાવનાર કર્મો પણ અનેક ગણાવ્યા બીજી પણ સામગ્રી અને કર્મો ગણાવી શકાય ખરા

તમારી શક્તિના પ્રમાણમા ઠીક ગણાવી શકયા છો, એમ તો કહેવુજ પડશે તો પણ કોઇ કોઈ પ્રસંગે વસ્તુ સ્થિતિ કરતા જુદી રીતે કર્મો ગણાવ્યા છે, જેમકે–'શાસ્ત્રો ભણવાની શક્તિ અપાવનાર કર્મ ' પણ તેવુ કોઇ કર્મ નથી

તેવુ કર્મ ન હોવાના શા કારણો છે ?

તે હવે પછીના પાઠોથી સમજાશે

પાઠ ૭ મો

શરીર અને આત્માની પ્રવૃત્તિઓનુ પૃથક્કરણ

પહેલા ભાગમા તમે આત્મા અને જડ વિષે શીખી ગયા છો જેમા ચૈતન્ય હોય તે આત્મા, અને ચૈતન્ય રહિત હોય તે જડ તમારૂ શરીર જડ છે અને તમારા જ શરીરમા ચૈતન્યવાળો આત્મા રહેલો છે આ બધુ તો તમે શીખી ગયા છો કેમ યાદ આવે છે કે ?

હા, જી ! એ બધું તો બરાબર યાદ છે

ત્યારે કહો – આત્મા સબધી બીજો શો શો વિચાર આવી ગયો છે ?

આત્મામા સ્ફુરણો– આદોલનો થાય છે લાગણીએ સ્ફુરે છે અને કર્મ ઉપર જુદી જુદી અસર પાડનારી લાગણીઓના જુસ્સા (કરણો) પણ આત્માનીજ શક્તિ છે

બરાબર, પરંતુ આપણે હમેશા જે જે કામો કરીએ છીએ, તેમા આત્માના કયા કયા કામો છે, શરીરના કયા કયા કામો છે, કર્મના કયા કયા કામો છે આજુબાજુની સ્થળ, તથા કાળની પરિસ્થિતિને લગતા કયા કયા કામો છે તે વિચારવાની પણ અહીં જરૂર છે

કેમ આ વિચારની અહીં શી જરૂર છે ?

ગયા પાઠમા તમે માનવ જીવનની સામગ્રી ગણાવી છે, એ સામગ્રીમા બીજી પણ અનેક સામગ્રીઓ બાકી રહી

ગઈ છે અને કેટલીક સામગ્રીઓ કર્મ નથી અપાવી શકતા, છતા તે પણ તમે કર્મે અપાવી હોય એમ ગણાવેલ છે

જીવનની બધી સામગ્રી કર્મોએ જ નથી અપાવી શુ ?

ના, ના

ત્યારે શી રીતે છે ?

ચાલો, આપણે તજ વિચારવાનુ છે

× × × × × × × ×

વાહ ! સુંદરલાલ ભાઇ કેરીઓનો ટોપલો ભરી લાવ્યા !

તમે બધા સારી રીતે અભ્યાસ કરો છો, તેથી પ્રેમ પૂર્વક તમને વહેચવા આવ્યા જણાય છે, નહીં કે ઉપકાર ખાતર !

સુદરલાલભાઇ ! બહુ કેરીઓ લાવ્યા

ના, જી ! કઈ એ ઘણી નથી સારી કેરીઓ આજે વધારે મળી શકી નહીં, નહીં તો કઈ બીજુ જ ધાર્યું હતું પરતુ બન્યુ તે ખરૂં મારૂ ભાગ્ય ક્યાથી કે આવા અભ્યાસી વિદ્યાર્થીઓની ભક્તિનો પુરેપુરો લ્હાવો લઇ શકુ ?

એમ વિચારવાની કશી જરૂર નથી બાહ્ય સામગ્રી ભલે થોડી હોય પણ તેની પાછળ રહેલા અગાધ પ્રેમની જ કિમત છે

એ ખરૂ, આપણા જેવાની પ્રેમધારા તો વ્હેતીજ હોય, પરતુ તેમા ઉચ્છાળો આણવો હોય-ભરતી આણવી

હોય તો, સાધનોની પણ જરૂર પડેજ જેટલી હદ સુધી અને જેટલા વખત સુધી બાહ્ય સામગ્રી પહોચે ત્યા સુધી અને તેટલી હદ સુધી આપણો પ્રેમ સાગર ઉછળે, અને ત્યા સુધીજ આનદ રસનો અનુભવ કરી શકાય મારી સમજ તો આ પ્રમાણે છે

બરાબર, આપનું કહેવુ બરાબર છે કહો ત્યારે આ કેરીનુ શુ કરવા ધાર્યું છે ?

મને એમ લાગે છે કે દરેક વિદ્યાર્થીને પાચ પાચ કેરી વ્હેચી આપીએ, એટલે લગભગ બધાને પહોચી રહેશે

સારૂ, ત્યારે એમ કરીએ

હા, અને તે જલદી, કારણકે તમારા ચાલુ અભ્યાસના કાયમા વિક્ષેપ ન પડે એ પણ અમારે વિચારવુ જોઇએ

× × × × × × ×

ચલો તમને બધાને કેરીઓ મળી ગઈ ?

હા, જી !

ત્યારે, પોતપોતાને સ્થાને બધા બેસી જાઓ અને હું ઇચ્છુ છુ કે- હમણા કોઈએ કેરી ચૂસવી નહીં આપણો આજનો વિષય સમજાવવાનો વખત પુરો થાય, ત્યાર પછી ખુશીથી બધા ચૂસજો

રમણલાલ— મારો પણ એનાજ અભિપ્રાય હતો

તમારા બીજા પણ વિદ્યાર્થી બધુઓ તમારા આ અભિપ્રાયને સમ્મત હશે ?

હા, જી અમે બધા મમ્મતજ છીએ ચોગ્ય વિચાંરમા મત ભેદ પાડવો તે ઉચિત નજ ગણાય

ઠીક, ચાલો ત્યારે હવે આગળ ચલાવીએ

× × × × × × × ×

ચપકલાલ ! આ તમારી સામે શુ પડયુ છે ?

એ તો ઠેરી છે 'ને

હા, હમણાજ તમને મળી તે

તેના ઉપર કાંટા ઉગેલા છે કે નહીં ?

ના, જી ! તે તો સુવાળી છે જુઓને (હાથ ફેરવે છે)

ઠેરીમા સુવાળપ-લીસાપણું-મૃદુતા છે, તે તમે શી રીતે જાણી શકયા ?

હાથ ફેરવવાથી

ફરી હાથ ફેરવો જોઇએ

આ ફરીથી ફેરવ્યો

ઠેરી કેવી લાગે છે ?

હજુ પણ સુવાળીજ લાગે છે

ઠીક, આ લાકડાની પટ્ટી ઠેરી ઉપર ફેરવો જોઇએ

લોગો, ફેરવુ

ઠેરી કેવી લ ગે છે

કંઈ માલૂમ પડતું નથી

કા ણ ?

લાકડામા ચૈતન્ય નથી તેથી તે ઓળખી શકતુંજ નથી

ત્યારે તમારો હાથ કેમ એ ળખી શકે છે ?

તેમા ચૈતન્યવાળો આત્મા છે, તેથી

તેમાથી તે ચૈતન્યવાળો આત્મા ખેંચી લઇએ તો ?

તો, તે હાથ કઇ નજ સમજી શકે તે પણ લાકડાના કકડા જેવોજ

ત્યારે કેરીની સુંવાળપ જાણનાર ખરો કોણ ?

મારો આત્મા

વારૂ ! ત્યારે મારા હાથમા લાકડાની આ બે પાટ્ટીઓ છે તેમા વધારે સુંવાળી કઈ હશે ?

મારા હાથમા આપો, તો કહું કે-કઇ વધારે સુવાળી છે

ના, ના તમારા હાથમા તો ન આપું, તમારા આત્માથીજ કહો જેમ કેરીનો સ્પર્શ તમારા આત્માએ જાણ્યો, તેમ આ કેમ ન જાણે ?

પટ્ટીઓ હાથમા લીધા વિના તો નહીં જાણી શકે

તો પછી સુંવાળાપણું જાણનાર ખરો કેણ ? તમારો હાથ કે તમારો આત્મા ?

બન્ને મળીને જાણે છે એકલો આત્માયે ન જાણી શકે, અને એકલો (આત્મા વગરનો) હાથ પણ ન જાણી શકે

ત્યારે તમે કેરીને સુંવાળી કહો છે। તેમા હાથે કેટલુ કામ કર્યું, અને તમારા આત્માએ કેટલુ કામ કર્યું તે જુદુ જુદુ સમજાવી શકશો ?

હા જી મારો હાથ કેરીને અડકયો, કેરી ઉપર ફર્યો, ને તેની સાથે રહેલા આત્મએ તે વખતે કેરીની મૃદુતા પારખી લીધી કેરીને બદલે કારેલુ હોત, તોપણુ હાથ તો આ રીતેજ અડકત, અને તેના ઉપર ફર્યા કરત, પરતુ 'ખડબચડુ છે' એમ તો આત્માજ અદરથી અવાજ આપત

બ ાબર, ત્યારે આ કેરીનો સ્વાદ કેવો છે ?

ચાખ્યા વિના શી રીતે કહી શકાય ? તોપણુ મીઠી કેરીનો જેવો ગધ હોય તેવો ગધ આનો આવે છે એ ઉપરથી અનુમાનથી એમ કહી શકાય કે-કેરી મીઠી હશે-મીઠી હોવાનો સભવ છે

ચાખો ત્યારે

ચાખુ ?

હા, હા ખુશીથી ચાખો

પરતુ કેરીને મોએ ન લગાડતા બસ, હવે કેરી સારી રીતે ધોળાઇ ગઇ છે જુઓ, ઉપર રસ આવી ગયો છે પણુ યાદ રાખજે કે તમારે કેરી મોએ લગાડવાની નથી

ઠીક, ત્યારે આગળી ઉપર લઇને, ચાખીશ

ભલે, તેમ કરો પરતુ આગળી પણુ મોએ ન લગાડશો

તો શી રીતે ચાખુ ?

આગળીથી.

આગળીથી તો ના ચખાય

ત્યારે શાથી ચખાય ?

જીભથી

કારણ ?

હાથમા ચાખવાની શક્તિ નથી જીભમા તે શક્તિ છે

ઠીક, ત્યારે જીભથી ચાખો

બહુજ મીઠી છે કેરીની જાત ઉત્તમ છે ઘણીજ મીઠાશ છે

આ મીઠાશ કોણે જાણી ?

મારા આત્માએ

તમારો આત્મા તો આગળીમા પણ હતો ત્યારે કેમ ન જાણી શકયો ?

જાણી શકયો હતો

ત્યારે કેમ " કેવી મીઠાશ છે " તે તમે કહી શકયા નહીં ?

મીઠાશ ન્હોતો જાણી શકયો

ત્યારે શું જાણી શકયો હતો ?

કેરીનો રસ ગરમ ન્હોતો પણ, ઠંડો હતો, તે આગળીપર લગાડતાજ જાણી શકાયો હતો

મીઠાશ કેમ ન જાણી ?

મીઠાશ જાણવાની તો શક્તિ જીભમાજ છે

ત્યારે કેમ કહો છો, કે મારા આત્માએ મીઠાશ જાણી

આત્મા અને જીભ બન્નેએ મળીને મીઠાશ પારખી, એમ કહેવું જોઇએ

ત્યારે તેમા જીભે શુ કામ બજાવ્યુ અને આત્માએ શુ કામ બજાવ્યું ?

જીભે રસના પરમાણુઓને પોતાની ઉપર ફેલાવ્યા કે આત્માએ પાછળ રહ્યો રહ્યો મીઠાશ પારખી

આગળી ઉપર રસ ચોપડવાથી અદર રહેલો આત્મા કેમ ન પારખી શકયો, અને જીભ કેમ પારખી શકી, તેનુ કારણ સમજો છો ?

મને તો એમ લાગે છે, કે આત્મા સુધી કેરીના રસ શક્તિને પહોચાડવા યોગ્ય હાથનુ બધારણજ નથી આત્મા સુધી અસર હાથ પહોચાડે તો બિચારો પારખેને ? જીભનું એવુ બધારણ છે, કે રસશક્તિ જીભ ઉપર એવી ખુબીથી ફેલાય છે, અને જીભના પોચા બધારણમા એવી ખુબીથી રસ ફરી વળે છે, કે ઠેઠ આત્મા સુધી તેની અસર પહોચે છે, ને તુરત તે પારખે છે

આ રીતે તમે કેરીની મૃદુતા તથા મીઠાશ પારખ્યા. તે બન્ને ક્રિયામા તમારા શરીરના અવયવ હાથ તથા જીભની પ્રવૃત્તિ છે, અને આત્માની પણ પ્રવૃત્તિ છે એટલે શરીરની પણ પ્રવૃત્તિ જુદી છે, અને આત્માની પણ પ્રવૃત્તિ જુદી છે

પાઠ ૮ મો

શરીર અને આત્માની પ્રવૃત્તિઓનુ પૃથક્કરણ

ભઇ ! રસિકલાલ ! ચ પકલાલ સાથે થયેલી વાત ચીત તો તમે સાભળી છે ને ?

હા, જી !

અને આખી વાતચીતને સાર પણ બરાબર સમજ્યા છો કે નહીં ?

બરાબર સમજ્યો હુ

કહો જોઇએ ?

કેરીની મીઠાશ જાણવામા તથા સુવાળાપણું અનુભવવામા શરીર અને આત્મા એમ બન્નેની પ્રવૃત્તિઓ કામે લાગે છે

બરાબર ત્યારે હવે હુ એક બીજો પ્રશ્ન પૂછુ છુ, તેને બરાબર વિચાર કરીને જવાબ આપો

પૂછો, જોઇએ આપી શકાશે તો જવાબ જરૂર આપીશ

લ્યો, ત્યારે આ એ કેરી વાસ ફ્રુની ચાખો બન્નેમા તમને કઇ વધારે ખાવી ગમે છે, તે કહો અને મે તમને આ પ્રશ્ન પૂછ્યો, ત્યાથી માડીને તમે મને પુરો ઉત્તર આપો ત્યા સુધીમા કેટલી પ્રવૃત્તિઓ થઇ ? અને તેમા કઈ પ્રવૃત્તિ શરીરની અને કઈ પ્રવૃત્તિ આત્માની તે બરાબર પૃથક્કરણ કરીને કહો

પ્રથમ હુ બન્ને કેરીઓ ચાખી લઉં

ચાખી લ્યો

આ બેમા પ્રથમ કેરી ચાખી, પણ તે ખાટીજ છે ચાખતા તો ચાખી, પ્રથમથીજ જો ખટાશની માલુમ પડી હોતે, તો હાતને ઈજા થવા ન દે તે બીજી કેરીની મીઠાશ ઘણી સરસ છે જો આખી ચૂસી જવામા આવે તો મનને જરૂર બહુજ આનદ પડે

બહુ સારૂ, એ કેરી પછીથી તમેજ ચૂસી જજો પરતુ મે તમને પ્રશ્ન કર્યો, અને તમે મને જવાબ આપ્યો, ત્યા સુધીમા શરીરની તથા આત્માની કઈ કઈ પ્રવૃત્તિઓ તમારે કરવી પડી, તેનું સ્પષ્ટ વર્ણન સમજાવો

આપે મને પ્રથમથીજ પ્રશ્ન પૂછતી વખતે ચેતાવ્યો હતો, જેથી મે દરેક ક્રિયામા ખ્યાલ તો બરાબર રાખ્યો છે એટલે બનતા સુધી તો જવાબ બરાબર અપાશે એમ લાગે છે

ઘણી ખુશીની વાત કહો ત્યારે

૧ આપે જે શબ્દો કહ્યા, ત શબ્દો આ મકાનમા ફેલાયા, મારા અને મોના શરીરને અઠકયા, એટલુજ નહીં પરતુ મોના તેમ મારા કાન પર તેની અસર, શરીરના બીજા અવયવો કરતા સ્પષ્ટ થઇ કાન એ શરીરનો અવયવ છે શબ્દો ગ્રહણ કરવાની કાનની પ્રવૃત્તિ, તે પહેલી શરીરની પ્રવૃત્તિ થઈ

૨ પછી, મારા આત્માએ પાછળ રહી ગ્હો, તેજ શબ્દો બરાબર સાભળીને નક્કી કરી લીધુ કે ' અમુક શબ્દો સાભળવામા આવ્યા ' ત્યાર પછી તેનો અર્થ બરાબર સમજી લીધો કે–' આ વાકયોમા અમુક મતલબનો હુકમ કર્યો છે થોડી મીનીટો પહેલા જેની સાથે વાતચીત થતી હતી તે માનનીય વ્યક્તિનાજ આ શબ્દો છે ' વિગેરે, તથા આજુબાજુની પરિસ્થિતિનો પણ નિર્ણય કરી કાઢયો આ બધી આત્માની–જ પ્રવૃત્તિઓ જણાય છે

ત્યાર પછી વાકયના અર્થ પ્રમાણે વર્તવાનો નિશ્ચય કરી આત્માએ મનને પ્રેરણા કરી,

૩ ત્યાર પછી મનની પ્રેરણાથી હાથને કામ કરવાની ફરજ પડી હાથમા રહેલા આત્મ પ્રદેશો હાથની સાથે તૈયાર થઇ ગયા કે–તુરત હાથે કેરી પકડી આમા પકડનાર હાથ એ શરીરની પ્રવૃત્તિ

હાથમા પકડતી વખતે કેરીને કેમ પકડવી જોઇએ આ જાતની રીત જાણે આત્મા તે વખતે શીખવતો હોયની, તેમ જે રીતે પાકી કેરીને પકડવી જોઇએ, તેજ રીતે હાથે પકડી જો વધારે દબાવીને પકડી હોતે તો પાકી કેરીમા એકદમ આગળીઓ ખુચી જાત, અને જો તદ્દન પોચા આગળા–અડકર્યા ન અડકયા–એ રીતે કેરી પકડી હોતે તો, કેરી હાથમા રહીજ ન શકતે એટલે પડીજ જાત હાથમા આ રીત ઉતારનાર પણ આત્મા જણાય છે

ત્યાર પછી હાથ કેરી ઘોળવા લાગ્યા, તે શરીરની પ્રવૃત્તિ

કેરી બરાબર ઘોળાઈ ગઈ, એ સુચના પહોંચાડનાર આત્મા તથા ઘોળતી વખતે, પૂર્વે ઘણીવાર જોઈને યાદ રાખેલી ઘોળવાની રીત હાથને બતાવી, તે પણ આત્માએ બીજી કેરી હજુ ઘોળવાની છે, માટે આને બાજુએ ધીમેથી મુકી બીજી કેરી લેવી ને તે ઘોળવી બાજુ પસંદ કરવી, મુકવાની ક્રિયા બરાબર વ્યાજબી જોઈએ તે પ્રમાણે હાથમા ઉતરવી, પ્રથમની જેમ જ બીજી કેરી હાથમા લેવી, ને ઘોળવી તેને પણ બાજુએ મુકવી જોઈએ મૂકવાની ક્રિયા પણ બરાબર વ્યાજબી હાથમા ઉતરવી એ વિગેરે ક્રિયાઓમા–લેવા મુકવાની ક્રિયા, તથા ઘોળવાની ક્રિયા–એ હાથની–શરીરની પ્રવૃત્તિ છે બાકીની બધી પ્રવૃત્તિઓ આત્માની છે એ સ્પષ્ટ સમજાય તેમ છે એટલે વિસ્તાર નથી કરતો

કઇ નહીં, આગળ ચાલો

કેરી ચાખવી એટલે રસ ચાખવો, પરતુ તે કેરીમા છે રસ બહાર કાઢવા ઉપરથી કેરીનું મ્હો હાથવતી ખોલવુ જોઈએ આ પ્રેરણા આત્માએ કરી, કે તુરત હાથે ઉપરથી ડીંટીયુ ખોલ્યુ કે રસ બહાર આવ્યો આમા ડીંટીઉ તોડવા સિવાયની બધી પ્રવૃત્તિ આત્માનીજ જણાય છે

રસ તો બહાર આવ્યો, પરતુ ચાખે કોણ ? આ કામ જીભનું છે જીભ તો મ્હોમા છે કેરી સુધી જઈ

શકે તેટલી લાબી જીભ નથી તો હવે શુ કરવુ। તુરત હાથને પ્રેરણા થઈ, હાથ મ્હો તરફ વળ્યા મ્હોંને પણ કેરીને પોતાનામા લેવા પ્રેરણા થઈ રહી હતી જીભે પણ રસ ચાખવા ઉતાવળ કરી મૂકી હતી હાથે કેરી પકડી રાખી મ્હોએ હોઠવની ધીમે રહી દબાવવા માડી, મ્હોનો અદરનો ભાગ ખેચીને રસ ગળા નીચે ઉતારવા લાગ્યો વચ્ચે વચ્ચે જીભ સ્વાદ લેવા લાગી પણ મારે એ કેરી તુરત મુકી દેવી પડી કારણ–તે ખાટી હતી દાત બિચારા ધ્રુજી ઉઠયા, જીભ પણ ના પાડવા લાગી આ બધામા દરેક જાતની આત્માની પ્રેરણા હતી માત્ર હાથનુ મ્હો તરફ જવુ, કેરી પકડી રાખવી, મ્હોએ કેરીને પોતાનામા પ્રવેશ થવા દીધો, જીભ રસને અડકી, મ્હોના બીજા અવયવોએ આ કામમા મદદ કરી, એ બધી શરીરની પ્રવૃત્તિ હતી

ખાટા રસ તરફથી પાછા ફરવુ જોઇએ, એ પ્રેરણા આત્માની અને પાછા ફરવાની ક્રિયા જીભે કરી મ્હોએ કેરી તરછોડી કાઢી હાથે નીચે મુકી દીધી આ બધી શરીરની પ્રવૃત્તિ

આવી ખાટી કેરી મે કદી ચુસી નથી તેથી આનું શું પરિણામ આવશે ? હવે કદી આવી કેરી નહી ચૂસું એવી આ કેરી તરફ અણગમાની લાગણી થઈ, તે પણ આત્માનીજ ક્રિયા

જો કે–બીજી કેરી ચુસવી કે કેમ ? એ વિચારમાજ મારો આત્મા હતો, પણ આપની આજ્ઞા માનવી જોઇએ

ાવા સદ્‌ગુણની લાગણી ધરાવનારા મારા આત્માએ બન્ને રી ચાખવાનો આપનો હુકમ યાદ કર્યો, અને તુરત હાથમા રણા થઇ કે, હાથે ડિટ ઉખેડી કેરી મ્હોએ લગાડી આમા હાથ અને મ્હો સિવાયની બધી આત્માનીજ વૃત્તિઓ છે કેરી મ્હોએ લાગી કે-અનિચ્છાએ પણ જીભને ફરજ બજાવ્યા વિના છુટકો ન્હોતો જીભનો મને રસનો સ્પર્શ થયો રસના અણુઓ જીભની પોચી ાથા ઉપર પ્રસર્યા, અ દરથી જવાબ આવ્યો-' સરસ છે! ચૂસો ! ' જીભ ચોટી રહી અ દરથી આત્મા હાથ, મ્હો અને જીભ પર પ્રેરણા મૂકયે જતો હતો, અને સ્વાદનો આન દ લેતો જતો હતો

પર તુ આપે ચાખવાનો હુકમ આપ્યો હતો, નહીં કે ચૂસવાનો આ વાત આત્માએ બરાબર યાદ રાખી હતી એટલે ચખાઇ રહેવા પુરતી ક્રિયા થયે નીચે મુકયા વિના નો છુટકોજ ન્હોતો એ આત્માની સમજમા બરાબર હતું મ તુરત સવને મનાઇ કરવી પડી જીભ, મ્હો વિગેરે ર બેસી ગયા અને હાથને પણ કેરી બરાબર નીચે યોગ્ય ઠેકાણે મુકી દેવી પડી આમા હાથ, મ્હો અને જીભની અમુક અમુક પ્રવૃત્તિઓ સિવાય ઘણી પ્રવૃત્તિઓ આત્માની છે

ત્યાર પછી પણ આપને જવાબ દેવાની જવાબદારી તો હતીજ આખી હિલચાલમાથી આત્મા અને શરીરની પ્રવૃત્તિઓનુ આત્માએ પૃથક્કરણ કરી કાઢયુ

પાઠ ૯ મો

આત્મા ગુણો અને સ્વરૂપ

પ્રબોધચંદ્ર ! આ આખી વાતચિત ઉપરથી તમે શું સમજ્યા, તે કહી શકશો ?

હા, ચોક્કસ આપણી સર્વ પ્રવૃત્તિઓમા શરીર અને આત્મા, એમ બન્નેની પ્રવૃત્તિઓ મળેલીજ હોય છે તેમા કઇ કઇ શરીરની પ્રવૃત્તિ અને કઇ કઇ આત્માની પ્રવૃત્તિ, તેનુ પૃથક્કરણ સારી રીતે કરવામા આવ્યું છે

ખ્યાલ તો બરાબર રાખ્યો છે પરતુ આત્માની પ્રવૃત્તિઓનુ વર્ગીકરણ કરી શકશો ?

શી રીતે ! પ્રશ્ન બરાબર સમજવામા ન આવ્યો.

મારૂં એમ કહેવુ છે કે–આપણે શરીરની અને આત્માની એમ બે પ્રકારની પ્રવૃત્તિઓ જુદી જુદી સમજ્યા પરતુ કેવળ આત્માની પ્રવૃત્તિ એક સરખીજ જણાય છે, કે તેના વર્ગો થઇ શકે તેમ છે ? આ મારો પ્રશ્ન છે

એકાએક હા, કે ના, કેમ કહી શકાય? તેનો પણ વિચાર કરીએ, વિચારને અન્તે જે નિર્ણય થશે તે ખરે.

ચલાવો ત્યારે વિચાર

આપની મદદ તો જરૂર જોઇશેજ

હુ તો મદદમા છુજ તો.

એટલુ તો જરૂર લાગે છે કે–આત્માની પ્રવૃત્તિઓમા પણ ભેદ તો જણાય છે

શો શો ભેદ જણાય છે ?

લાગણીઓ આત્મામા ઉત્પન્ન થાય છે અને તે અનેક પ્રકારની છે તે હકીકત પહેલા ભાગમા આવી ગયેલ છે તે ઉપરથી કદાચ આ પ્રશ્નના ઉકેલનો પત્તો લાગે ખરો

ભલે એ રીતે વિચાર કરો

આપણે આ કેરીના દાખલામા પણ અનેક લાગણીઓ અનુભવી ચૂકયા

રસ ચાખવાની ઇચ્છા કરતા રસની મીઠાશનુ જ્ઞાન, જુદી પ્રવૃત્તિ લાગે છે મીઠાશના જ્ઞાન પછી વધારે કેરી ચૂસવાની ઇચ્છા એ તેના કરતા પણ જુદી પ્રવૃત્તિ જણાય છે ખાટી કેરી ચાખીને તેને દૂર કરવાની લાગણી પણ વળી તદ્દન જુદીજ હોય એમ લાગે છે સુદરલાલ ભાઇની કેરીઓ વહેચવાની પ્રેમની લાગણી પણ જુદાજ પ્રકારની છે.

બહાર-દુનિયામા પણ વિચાર કરતા દરેક પ્રાણીમા પોતાના હિતની બાબત વિષે અથવા પોતાના પરિચયમા આવતા પદાર્થો વિષે થોડુ ઘણુ જાણુવુ કેટલાકને વળી પોતાને ઉપયોગી હોય કે ન હોય પણ અનેક બાબતો જાણવાની ઇચ્છા હોય છે કે જેને લોકો વિદ્વાન કહે છે તેઓમા પણ એક એક કરતા ચડીયાતા હોય છે કેટલાક માણસોને અમુક ખાવાની ચીજ તરફ, તો કોઇને સગા કે અમુક કુટુબ તરફ, કેટલાકને સામાન્ય પ્રાણીઓ ઉપર પણ લાગણી હોય છે વળી કેટલાકને પોતાના ધર્મગુરૂ તરફ, કોઇને પોતાના

૨

અન્તરંગ વિચાર.

પાઠ ૧ લો.

આત્માનુ સ્વરૂપ.

૧ આત્માનુ સ્વરૂપ જૈન શાસ્ત્રકારોએ શી રીતે વર્ણવ્યુ છે, તે બધુ તો આપણે અહીં નહીં વિચારીએ, પરતુ આપણને તેમાનુ જે કઇ ઉપયોગી છે, તેનો પ્રથમ તે શાસ્ત્રકારોનીજ દષ્ટિથી વિચાર કરી લેઇએ

૨ આત્માના પર્યાય શબ્દો—આત્મા, જીવ, સત્ત્વ, ચેતના વ વ, હ સ, પ્રાણવાન્, પ્રાણી, શરિરી, વિગેરે વિગેરે

૩ આત્મા ૧ જ્ઞાન શકિતવાળો છે ૨ દર્શન શક્તિ વાળો છે અચ્છેદ્ય-અભેદ્ય છે, તેમા ગધ, સ્પર્શ, રૂપ, શબ્દ સ્વાદ વિગેરે કઇ નથી ૭ તે કદી નાશ પામતો નથી ૮ તે બળતો નથી ૯ ભીંજાતો નથી. ૧૦ પવનથી ઉડતો નથી ૧૧ તે ભારે કહેવાનો નથી ૧૨ તે સંકોચ પામે છે. ૧૩ વિસ્તાર પામી શકે છે ૧૪ તે ગતિ કરે છે ૧૫ સ્થિતિ કરે છે ૧૬ તે અખડ છે ૧૭ તેને પોતાને કોઇ પણ ખાસ આકૃતિ નથી ૧૮ તેને કોઈ ખાસ બાંધો પણ

નથી ૧૮ તે ઉચ્ચ કે નીચ પણ કહેવાતો નથી ૨૦ આત્મામા અખૂટ–અનંત બળ છે ૨૧ દાન આપવાની યોગ્યતા છે ૨૨ દાનનું ફળ અનુભવવાની યોગ્યતા છે ૨૩ ભોગો અને ઉપભોગોમા આનંદ માનવાની યોગ્યતા છે ૨૪ આત્મામા પોતાનું અનંત અનંત સુખ છે ૨૫ તે સ્વતંત્ર છે ૨૬ છતા પરતંત્ર થવાની યોગ્યતા ધરાવે છે ૨૭ તે ઉત્પન્ન થતો નથી ૨૮ તેનામા નિશ્ચય બળ છે ૨૯ તે સત્યમય છે ૩૦ તે પરમ પવિત્રતામય છે ૩૧ છતા દુનિયાદારીની બધી યોગ્યતા તે ધરાવે છે ૩૨ તે તપોમય છે ૩૩ તે એકલો છે એવા અનંત આત્મા છે ૩૪ દરેક આ માએ જેવોજ તે છે ૩૫ છતા પોતાના ગુણ સ્વભાવ પોતે સ્વતંત્ર–પણેજ ધરાવે છે ૩૬ તે બદલાય છે ૩૭ છતા તે કદી આત્માપણે મટી જતો નથી ૩૮ તે દરેક ઠેકાણે જઇ શકે છે ૩૯ છતા એકજ ઠેકાણે પણ રહી શકે છે ૪૦ તે આખો એક અખંડ ધમય છે ૪૧ છતા તેનો અમુક ભાગ કલ્પી શકાય છે ૪૨ અને તેના નિર્વિભાજ્ય ભાગો (પ્રદેશો) પણ કલ્પી શકાય છે ૪૩ એવા અસંખ્ય પ્રદેશો તે ધરાવે છે ૪૪ તે લાંબો થઇ શકે છે ૪૫ ટુંકો થઈ શકે છે ૪૬ પાતળો થઇ શકે છે ૪૭ સારૂ ખોટુ પારખી શકનાર પણ તેજ છે ૪૮ તે જાણે છે ૪૯ તે જણાય પણ છે ૫૦ તે છે છે ને છે ૫૧ તેમા કર્મ ગ્રહણ યો[illegible] ૫૨ કર્મ ત્યાગ યોગ્યતા છે ૫[illegible] તે કઈ ખાતો[illegible] નથી ૫[illegible] [illegible]દી અજર[illegible] અપરિ[illegible] સ્વરૂપ પ[illegible] તે

આવા અનેક વિચિત્ર સ્વરૂપ વાળો આત્મા છે અને ઉપર ગણાવ્યા તેવા તેને અનત ગુણો છે, એવુ શાસ્ત્રમા વર્ણન આવે છે

ઉપરના દરેક ગુણોમા તમને બરાબર સમજ નહીં પડી હોય, તે મારા ખ્યાલમા છે છતા બધાની સમજણ પાડવી તે પણ ઘણુ મુસ્કેલ કામ છે તોપણ તેમાના મુખ્ય મુખ્ય ગુણોની સમજ પાડીશ એટલે તમને ઠીક પડશે

આત્માનુ આટલુ બધુ વિચિત્ર સ્વરૂપ તો આજેજ સાભળ્યુ તો પછી સમજી તો શી રીતે શકાયજ ?

ચાલો ત્યારે કઇક સમજાવુ

૧ તે રૂપ રહિત છે, તે તો આપણે જાણીયેજ છીએ, કેમકે કોઈ મરી જાય છે ત્યારે તેના આત્માને આપણે જોઇ શકતા નથી તેને અડકી પણ શક્તા નથી, તેને ચાખી પણ શકતા નથી. અર્થાત્ તેનો સ્વાદ આવતો નથી તેમજ તે વખતે તેનો ગધ પણ નથી આવતો

એ તો બરાબર

૨ પશુ, પક્ષિ, મનુષ્ય, જતુઓ માછલા, કીડા વિગેરેની સખ્યા જગત્મા કેટલી હશે ?

તે શી રીતે ગણી શકાય

જો આપણે તે ગણી શકતા નથી તો પછી આપણે ન જાણતા હોઇએ તેવા પણ અનેક પ્રાણીઓ છે તે બધાનો એક એક આત્મા ગણીએ તોપણ અનત આત્માઓ થઇ જાય

૩ દરેક આત્માને પોતપોતાના ગુણો સ્વતંત્ર હોય છે જેવા એકમા છે તેવાજ બીજામા છે છતા તે તેના કરતા જુદો છે અને છતા સરખો છે જેમકે એક ૨૫) રૂપિયાની થોકડી લઇએ તેમા દરેક રૂપિયા એકેએક જુદા જુદા છે છતા દરેક સરખા છે દરેકમા સરખી છાપ, સરખો સીક્કો, સરખી વેલ, સરખો ગોળાકાર, વિગેરે વિગેરે છતા એકનો ગોળાકાર તેનો પોતાનોજ છે, બીજાનો તે નથી એકની છાપ તે પોતાનીજ છે બીજાની બીજી છાપ છે, અને તેની છાપનો માલીક તે પોતેજ છે તેવી રીતે આત્મામા પણ સમજવુ

આપ બધાને સરખા કહો છો તે શી રીતે? આપણે બધાએ કયા સરખા છીએ ?

તમે જે જુદાપણુ જુઓ છો તે શરીરનુ જુદાપણુ જુઓ છો અને હુ તો આત્માની વાત કરૂ છુ

ત્યારે શુ મારો અને આપનો આત્મા સરખોજ હશે?

ના અત્યારે નહી, પણ દરેક જાતના બીજા સંજોગોને લીધે ફેરફાર પામતો આત્મા બાજુએ રાખીને કેવળ તેનુ શુદ્ધ સ્વરૂપ વિચારીયે તો હુ કહુ છુ તે પ્રમાણે છે

ત્યારે એવા આત્માઓ હશે, કે [illegible] પોતાના બરાબર સ્વરૂપ પ્રમાણે હોય અને દરે[illegible]

છુપો તો કોઈમા અમુક ગુણ બાહેર એ રીતે કઇ ને કઈ ફેર તો દરેકમા રહેવાનોજ

છતા શકિતઓને હિસાબે તપાસ કરીએ તો દરેક સરખાજ છે પણ તેવી સરખી રીતે હોવાનું કદી બનતું નથી

વિચિત્ર વાત !

માટેજ આપણે આ પ્રકરણનું નામ "અતરગ વિચાર" રાખ્યું છે

૪ આત્મમા જ્ઞાન શકિત ?

આ શરીર તો જડ છે. તેમા કશુ જાણવાની શક્તિ નથીજ એટલે 'આ મકાન' 'આ ઝાડ' આવુ જાણનાર તો શરીરમા રહેલો આત્માજ છે એટલે તેમા જ્ઞાનશક્તિ છે

૫ આત્મામા દર્શન શક્તિ પણ છે વસ્તુનું સામાન્ય સ્વરૂપ જાણવાની શક્તિ માટે જૈન શાસ્રકારો દર્શન શબ્દ વાપરે છે અને વિશેષ જાણવાની શક્તિ માટે જ્ઞાન શબ્દ વાપરે છે

આ હકીકત ન સમજવામા આવી ખુલાસાવાર સમજાવશો

જુઓ આપણે જે જે વસ્તુઓ જોઇએ છીએ તેના બે સ્વરૂપો છે સામાન્ય અને વિશેષ

દાખલા તરીકે—કોઇ અજાણ્યો માણસ આવીને તમારી સામે ઉભો રહે, ત્યારે તમે તેને કયા નામથી બોલાવો ?

અમે નામ ન જાણતા હોઇએ ને શી રીતે નામથી બોલાવીએ ?

ત્યારે તમે તેને શુ કહો ?

પ્રથમ–'કોઇક માણસ છે' એટલુ તો જાણીએ પછી જ્યારે તેને બધુ પુછીએ કે–" ભાઈ ! કયાના છો ? કયા જવાના છો ? કેમ આવ્યા છો ? તમારૂં નામ શું ? ગામ કયું ? જાત કઇ ? ધધો કયો ? " ત્યારે માલૂમ પડે કે આ અમુક નામના માણસ છે તે પહેલા શી રીતે જાણીએ ?

બસ, ત્યારે એ માણસમા માણસ તરીકેનો સામા ય ધર્મ, અને અમુક ગામનો, અમુક નામનો, અમુક જાતનો એ બધા વિશેષ ધર્મો

સામાન્ય ધર્મનુ જ્ઞાન દર્શન શક્તિથી થાય છે અને વિશેષ ધર્મોનું જ્ઞાન જ્ઞાન શક્તિથી થાય છે

એ ખરૂં પણ જેમ તે માણસમા માણસ તરીકેનો ધર્મ સામાન્ય છે તેજ પ્રમાણે તે માણસ પ્રાણી પણ છે તો તેમા સામાન્ય વિશેષ કયો ધર્મ ?

તમને જો પ્રથમ જોતાની સાથે પ્રાણી તરીકેનુ ભાન થાય, તો તમે પ્રાણી તરીકેનો ધર્મ દર્શન શક્તિથી જાણ્યો ગણાય અને મનુષ્ય તરીકેનો ધર્મ જ્ઞાન શક્તિથી જાણ્યો ગણાય તેમજ જો તમે પ્રથમ જોતાની સાથે હિંદુસ્થાનનો રહેવાસી છે એમ જાણી જાઓ ને પછી તે બ્રાહ્મણ હશે કે નાગર, વણિક કે કણબી હશે ? એ વિગેરે જાણનાર જ્ઞાનશક્તિ અને " હિંદવાસી " એ જાણનાર દર્શનશક્તિ

અર્થાત્-સામાન્ય તે અમુક રીતે વિશેષ હોય, અને વિશેષ તે અમુક રીતે સામાન્ય હોય છે પરંતુ, પ્રથમ જ્ઞાન વખતે જે પ્રથમ ધર્મ ભાસમાન થાય તે દર્શન શક્તિથી, અને પછી જે ધર્મ ભાસમાન થાય તે જ્ઞાન શક્તિથી

ધારો કે-તમે ફરવા નીકળ્યા છો ફરતા ફરતા ઘણે દૂર નીકળી ગયા જરા મોડું પણ થયું તડકો ધીમે ધીમે તપવા લાગ્યો, પરસેવો વળવા લાગ્યો થાક અને તડકાથી કંટાળી ઠંડી છાયામાં વિસામો લેવાની ઇચ્છા કરી તેવામાં નજીકજ થોરની વાડનો ઠીક બેસી શકાય તેવો ઘાટો છાયો આવ્યો તમે ત્યાં નિરાંતે બેસી ગયા

પછી તમે આકાશ સામે, સામા રસ્તા સામે, સામેની ટેકરીઓ સામે, જતા આવતા મુસાફરો સામે અસ્ત વ્યસ્ત નજર માંડતા જાઓ છો, અને તમારા જીવનના મનોરથોના તરંગને ઘોડે ચડી અનેક કલ્પનાઓ કરી મનથી અનેક કાર્યક્ષેત્રો વટાવતા જાઓ છો. તેવામાં એકાએક થોરની વાડ તરફથી કંઇક અવાજ તમારી તરફ આવ્યો

તમારો મનોરથ અટકીને ઉભો રહ્યો, ને તુરત તમે વિચાર કરવા લાગ્યા, કે-"આ શું થયું?"

"કંઇક અવાજ થયો" એટલું તો કાને નક્કી કર્યું પણ "તે અવાજ કોણે કર્યો?" તે નક્કી કરવા તમારૂં મન લલચાયું તમે હવે શું નક્કી કરી શકો?

કોઇપણ કારણને લીધે અવાજ થયો.

પણ તે કારણ કયું? તે નક્કી કરતા વખત લાગે

તે વખતે કોઈ તીડ ઉડતુ દેખુ, તો અનુમાન બાંધી લઉં કે આ તીડ ઉડતુ હશે, તેને લીધે અવાજ થયો પરતુ કઈ ન દેખાય તો કઈ નિશ્ચય ન કરી શકાય, અને વિચાર આગળ ચલાવવા પડે

અરે ! તીડ કે એવા કોઈ જતુ કે પ્રાણી વિના પણ અવાજ તો થાય પવનને લીધે થોરની ઉપરથી થોરનું ફીં કે બીજી એવી વસ્તુ પડે, કે અવાજ થવાનો સભવ ગણી શકાય

હા, જી એમ પણ બને

બસ, આ પ્રસંગે અવાજનુ કઈ પણ કારણ ચોકકસ હોવુ જોઇએ. એવું જ્ઞાન થયું તે દર્શન શક્તિને લીધે

વિચાર કરતા, તપાસ કરતા થોરની પકવાડે કઈ તમને જણાયું તે તમને હાલતુ ચાલતુ લાગ્યું એટલે તમે જાણ્યુ કે "કોઈ પ્રાણી હોવુ જોઇએ."

થોડી વારે તમે વસ્ત્રનો છેડો જોયો એટલે તમ માણસ જેવુ જણાયું ત્યા તો તમારા મિત્રજ હસતા હસ તમારી સામે આવીને ઉભા રહ્યા

આ પ્રમાણે એક વાતનો નિશ્ચય કરતા પહેલા આપ કેટલાયે ખ્યાલો કરવા પડે છે આ પ્રત્યેક ખ્યાલને આપ ઉપયોગ એવુ નામ આપીયે આ પ્રત્યેક ઉપયોગમા પ્રથ ભાસમાન થતી વસ્તુ દર્શન શક્તિને લીધે, અને પછી વિશેષ ધર્મ ભાસમાન થાય તે જ્ઞાન શક્તિને લીધે વ

ખ્યાલ આગળ લ બાવો પ્રથમ ભાસમાન થાય તે સામાન્ય ધર્મ, અને પછી ભાસમાન થાય તે વિશેષ ધર્મ આમ ચાલ્યા કરે

દાખલા તરીકે–

"અવાજનુ કઇક કારણ હશે" તે દર્શન શક્તિથી જાણ્યુ વળી ઉપયોગ આગળ લ બાયો "કઇક ચાલતુ દેખાય છે, એટલે કોઇ પ્રાણી હોવું જોઇએ" એ દર્શન શક્તિથી જાણ્યું

"કપડુ જણાય છે, તેથી માણુસ હોવુ જોઈએ" એ ભાન જ્ઞાન શક્તિથી

"માણુસ જેવુ તો લાગે છે, પણ કોણ હશે?" એ ઉપયોગ વખતે આણુસને દર્શન શક્તિથી જાણ્યુ પણ "ઓહો આતો મિત્ર સુદર્શન છે" આ ભાન જ્ઞાન શક્તિથી થયું સમજવુ

આ તો માત્ર અહીં ખ્યાલજ આપ્યો છે ખરી રીતે આ વિષયનું એક જુદુ શાસ્ત્ર રચી શકાય આ વિષયને લગતા સૂક્ષ્મ વિચારથી ભરેલા નદિસૂત્ર વિગેરે ગ્રથો જૈન સાહિત્યમા મોજુદ છે કોઈ વખતે આ શાસ્ત્રનો સાગોપાગ વિચાર આપણે કરીશું દુનિયાના આપણા હમેશના અનુભવ પરથી પણ આ શાસ્ત્રના ઘણા સિદ્ધાતો નક્કી કરીશું

૬ જગતના કોઇપણ પદાર્થનું જ્ઞાન દર્શન શક્તિ અને જ્ઞાન શક્તિથી થાય છે પણ તે થયેલા જ્ઞાનમા યાથા

તથ્યયુક્ત ને નિશ્ચયબળ પ્રેરક ગુણને સમક્તિ–સમ્યક્ત્વ, સમ્યગ્દર્શન વિગેરે નામો આપેલા છે

આ શું ! મારે અટપટી ભાષામા આપ બોલો છો.

ખરેખર, છે તો અટપટી ભાષા પણ એવા શબ્દો સિવાય એ ગુણનો ખરો ખ્યાલ આપી શકવા માટે મા' પાસે બીજા શબ્દો નથી

૭ સયમ શક્તિ—સદ્વર્તન–ચારિત્ર એ વિગેરે આત્માનાજ ગુણો છે

૮ એ બધું સમજ્યા પણ–જ્ઞાન, દર્શન, સમ્યગ્દર્શન ચારિત્ર એ ચાર ગુણોમા પરસ્પર શો તફાવત ? તે જરા સમજાવશો

જ્ઞાન અને દર્શનનો ભેદ તો જાણે તમે સમજ્યા પણ સમ્યગ્દર્શન અને જ્ઞાનનો ભેદ જરા સમજાતુ

સાભળો ત્યારે–

હમ્મેશા અનેક નવી જુની બાબતો આપણા જાણવામ આવે છે તેમાની બધી ખરીજ હોય એમ કેમ બને ! કો ખોટી પણ હોય

આત્માની જ્ઞાન શક્તિનો પાવર મુખ્યપણે તો એવોજ છે કે-જગતના તમામ ભાવોને-બરાબર જે પ્રમાણે હોય તે પ્રમાણે નિશ્ચયાત્મકપણે-અસદિગ્ધપણે જાણવા

સદિગ્ધપણે જાણે તો જ્ઞાન શક્તિ અધુરી ગણાય જે પ્રમાણે હોય તે પ્રમાણે જાણવામા ખામી રહે તો પણ તે ખામી અજ્ઞાન શક્તિ કહેવાય પણ આત્માની જ્ઞાન શક્તિના પાવરનો મુખ્યપણે વિચાર કરતા તેમ બનવુ સભવિત નથી

આ ઉપરથી એટલુજ સમજાય છે કે-જ્ઞાન શક્તિની અસદિગ્ધ સ્થિતિને જુદી પાડી એક જુદા ગુણ તરીકે તેનો વ્યવહાર કર્યો છે અને તે એ કે-પ્રત્યેક વિચારના દૃષ્ટિબિંદુઓ જુદા જુદા હોય છે તેમા સત્ય દૃષ્ટિબિંદુને લક્ષ્યમા રાખીને જ્ઞાન અને વર્તન પ્રવર્તે છે બસ, જ્ઞાન અને વર્તનની પાછળ રહેલા સત્ય દૃષ્ટિબિંદુ તરફ લક્ષ્ય તે સમ્યગ્દર્શન કહેવાય છે

આવા દાખલા પણ આપણા જીવનમા ઘણા બનતા જોઇએ છીએ

દાખલા તરીકે—

તમે બહાર ફરવા ગયા હો, તેવામા કોઇપણ કુવા પાસે એકાદ બકરૂ કે ઘેટુ ફરતુ હોય, તમને એમ લાગે કે કદાચ આ બિચારૂ કુવામા પડી જશે માટે તેને બચાવુ તેથી તેને તમે પકડી પાડો અને તેને કુવામા પડતુ બચાવો અને તમે તે ત્યાંથી તેને કોઇ સુરક્ષિત સ્થાનમા મૂકો

તેમા તમારો ખ્યાલ તેના પ્રત્યે કેવળ દયાનોજ છે

હવે તમારે બદલે કોઇ કસાય જાતિનો માણસ હોય, અને તે પણ તેને તમારીજ પેઠે બચાવી લે અને તેપણ પાતાને ઘેર લેઇ જાય, ત્યા થોડો તે તેને બચવાને સુરક્ષિત સ્થાને મૂકવાનો હતો ?

નહીંજ, તે તો તેને મારીને તેનું વેચાણ કરે

બસ ત્યારે, જોકે તેને કુવામા પડતું તમે બને બચાવો છો પણ બન્નેના દષ્ટિબિંદુ જુદા જુદા છે એકનું દષ્ટિબિંદુ કેવળ દયા છે ત્યારે બીજાનું દષ્ટિબિંદુ કેવળ સ્વાર્થ અને હિંસા છે

દાખલો બીજો—

બે મુસાફર ગિરનારના પહાડ ઉપર ચડતા હતા એકના હાથમા ફૂલનો ટોપલો હતો અને એકના હાથમા માત્ર ફૂલની છાબડી હતી ફૂલની છાબડી જેના હાથમા હતી, તણે નીચેથી સ્નાન કરી શુદ્ધ વસ્ત્ર પહેરી હાથમ ફૂલની છાબડી રાખી હતી બને ઉપર ગયા એકે પુષ્પે દેવને ચડાવ્યા, બીજાએ ત્યા વેચ્યા અને તે ફૂલો વેચાણ લેનાર ભાવિકોએ દેવને ચડાવ્યા હવે તમે કહો કે-ફૂલ લઇને બને સાથે ચડનારાઓમા દેવ પૂજાનું ફળ કોને વધારે મળ્યું ?

ફૂલની છાબડી વાળાને કેમકે તેનો ઉદ્દેશ દેવને ફૂલો ચઢાવવાનો હતો અને બીજાનો ઉદ્દેશ માત્ર વેચવાનો હતો તેથી તેના બધા ફૂલો દેવને ચડયા છતા દેવ પૂજા

ફળ તેને નજ મળે તેને તો પૈસા મળવા એજ તેનું પર્વત પર ચઢવાનું ફળ અને તેજ વખતે સાથે ચડનાર કે જેની પાસે થોડાજ કૂશ્રે હતા તેને ચઢવાની શરૂઆતથીજ દેવ પૂજાનું ફળ મળવુ શરૂ થઈ ચૂકયું હોવુ જોઇએ.

બરાબર છે સરખી ક્રિયા છતા દૃષ્ટિબિંદુઓ બન્નેના જુદા જુદા હોવાથી પરિણામ પણ જુદું જુદું આવે છે

અહીં એક સુદર અને વધારે બધ બેસતુ દૃષ્ટાંત છે પણ તમારી આગળ તે આપવુ ઉચિત ન જણાવાથી આ બે દૃષ્ટાંતોથીજ સતોષ પકડજો

આ રીતે કોઇપણ જ્ઞાન કે પ્રવૃત્તિમા સમ્યક દૃષ્ટિ બિંદુ-તે સમ્યગ્ દર્શન કહેવાય છે

પાઠ ૨ જો.

ગયા પાઠમા આપણે આત્માના સ્વરૂપ વિષે કેટલુંક વિસ્તારથી વિવેચન કરી ગયા, તેથી હવે તમારા સમજવામા બરાબર આવ્યું હશે કે-" આત્મા " એ કેવો વિચિત્ર પદાર્થ છે ?

ખરેખર આત્માના સબધમા અમે ગયા પાઠમા ઘણુ શિખ્યા

આપણે ગઈ કાલે આત્માનુ સ્વરૂપ વિચાર્યું, તેવોજ તમારો આત્મા છે ?

તેવુ તો કઇ જણાતું નથી

તેનું કારણ ?

તેનું કારણ શુ હશે જી ?

ચાલો વિચાર કરીયે

× × × ×

તમારા આત્મામા જાણવાની શક્તિ તો છે ને ?

હા, જી

કેટલી શક્તિ છે તે કહી શકશો ?

તેનુ માપ શી રીતે કાઢી શકાય !

તમારા વિદ્યાભ્યાસના પ્રમાણમા—તમે નાના હતા તેના કરતા—હાલ કઇક અનુભવ વધ્યો છે કે નહી ?

હા, વધ્યો છે પરંતુ હજુ આપના જેટલો નહી

એ ખરૂં, પણ વખત જતા અમારા કરતા પણ તમારો અનુભવ વધી જાય તેવો સભવ ખરો કે નહીં ?

હા, એવી કલ્પના કરી શકાય ખરી

તે વખતે તમારો વધી ગયેલો અનુભવ છેવટની હદનો તો નહીં હોય ને ? છેવટની હદનો ત્યારે ગણાય : તમારાથી બીજો કોઇ વધારે અનુભવી—જ્ઞાની દુનિયામા ન હોય

એમ કેમ બને ? તે વખતે પણ મારાથી મહાન્ મહા અનુભવી અને વિશાળ જ્ઞાન શક્તિ ધરાવનારા ઘણાયે હશે

તમે તેવા થવા પ્રયત્ન કરો તો થઇ શકો ખરા ?

હા, જી પ્રયત્નથી તેમ પણ થવાય

તો પછી એ રીતે વધતા વધતા તમારૂ જ્ઞાન વધવા ધારે તો કેટલુ વધી જઈ શકે ?

એ શી રીતે કહી શકાય ?

કેમ ન કહી શકાય ? બેધડક થઇને કહો કે–

" વિશ્વમા એક પણ ભાવ, પદાર્થ, કે ચીજ એવી ન રહી જાય કે જે મારા જાણ્યા બહાર હોય, તેટલી હદ સુધી જ્ઞાન શક્તિ વધી વધીને વધી જાય "

શુ એમ થાય ખરૂ ?

તમેજ કહો ને ? તમારી અક્કલમા ઉતરે છે કે નહીં ?

આપની વાત તો ખરી લાગે છે

પરતુ, આજે અત્યારે કલકત્તામા શું થતું હશે ? તે કહેશો ?

ના, જી

કેમ ? તમારા જ્ઞાનમા આટલી બધી વિશ્વ જાણવાની શક્તિ છે તો પછી આટલુ કેમ ન કહી શકો ?

શક્તિ ખીલી નથી

એ શકિત કાણે દબાવી છે ?

તેને દબાવનાર કોઇ કર્મ હોવુ જોઇએ.

બસ, ત્યારે આ રીતે તમારો એ આત્મા અગાઉ કહેલી અને બીજી પણ કેટલીક, એમ અનંત શક્તિઓ ધરાવે છે છતા કર્મને લીધે તેનુ સ્વરૂપ આપણુને જુદુ જ લાગે છે

જેમ તમારા આત્માની જ્ઞાન શક્તિની હદ નથી છતા તેને ઢાકનાર કર્મને લીધે તેની હદ બધાઈ ગઈ છે તેજ રીતે બીજા પણ અનેક કર્મો આત્માની અનેક શક્તિઓ ઢાકે છે એવો ખ્યાલ આ ઉપરથી સ્હેજે કરી શકશો

હા, જી સ્પષ્ટ રીતે તેમજ લાગે છે

આ ઉપરથી એક બીજી પણ હકીકત યાદ રાખી લેજો, કે-કર્મ આત્માની શક્તિઓ ઢાકે છે તેમા પણ કેટલાક કર્મો માત્ર સીધી રીતે આત્માની શક્તિઓ ઢાકવાનુ કામ કરે છે તેથી તેવા કર્મોને **જીવવિપાકી** કહેવા જોઈએ

કેટલાક કર્મો આત્માની શક્તિ ઢાકવાનુ કામ કરવા ઉપરાત આત્માને કેટલીક બાહ્ય-જડ સામગ્રીઓ (શરીરને ઉપયોગી) અપાવે છે તેને જડ-એટલે **પુદ્ગલ વિપાકી** કહીશુ તેમજ કેટલાક કર્મ અમુક સ્થળેજ પોતાનુ ફળ બતાવે છે તેને **ક્ષેત્ર વિપાકી** કર્મ કહેવામા વાધો નથી વળી અમુક કર્મો તો એવા પણ હોય છે કે જે પ્રાણીઓની અમુક પ્રકારની જાતિમાજ ઉદયમા આવે તેને ભવવિપાકી કહીશું

દાખલાથી સમજાવો તો સમજાય

સાભળો—

૧ તમારી જ્ઞાન શક્તિને ઢાંકનાર જે કર્મ તે જીવવિપાકી કર્મ કહેવાય

૨ અને તમારા આત્માને જડ પરમાણુઓનું શરીર આપે, અથવા શરીરમા ઉપયોગી તત્ત્વો પુરા પાડે, તે **પુદ્ગલ વિપાકી કર્મ** કહેવાય

૩ તેવીજ રીતે ક્ષેત્ર વિપાકી અને ભવ વિપાકી કર્મ પણ આગળ ઉપર સમજાવીશ

પાઠ ૩ જો.

હવે આપણે બીજા ભાગના છેલ્લા પાઠો એક વખત ફરી પાછા વાચી જઈએ તમે વાચો હું સાભળુ છુ

તેમાં–સત્તામા રહેલા કર્મનો અબાધા કાળ પુરો થવાથી તે કર્મ ઉદયમા આવવુ શરૂ થાય છે તે વખતે તેનો નિષેક બને છે અને ઉદયાવલિકામા પ્રવેશ પામેલુ કર્મ ઉદય આવે છે વિગેરે હકીકત આપણે તાજી કરી જઈએ

હવે એક કલ્પના કરો કે તમારો આત્મા આ અન્તરગ પ્રકરણના ૧ લા પાઠમા બતાવ્યા પ્રમાણેનો સંપૂર્ણ સ્વરૂપવાળો છે તેને કયા કયા કર્મો ઉદયમા આવવાથી તેની અત્યારની તમારા સ્વરૂપે અવસ્થા બની રહી છે ? તે કહો

એ કહેવાની શરૂઆત શી રીતે કરવી ? તેજ સમજ પડતી નથી. પ્રથમતો મારે એજ પૂછવાનુ છે, કે કર્મો કુલ

કેટલા છે ? અને તે દરેકના ચોક્કસ કયા કયા નામો છે ! તેજ અમે જાણતા નથી તેથી સમજ્યા વિના કહેવુ અનાત્ર નહીં કાવે

જો કે કર્મો અસખ્ય કહી શકાય છતા તેનુ વર્ગીકરણ કરીને તેની અમુક ચોકસ સખ્યા, તથા ચોક્કમ નામો, તથા તેના ચોક્કસ પરીણામો એટલે રસોદય, તેનો ચોક્કસ વખત એટલે સ્થિતિ, તથા તેના પ્રદેશોના જથ્થાનુ માપ, વિગેરે ચોક્કસ પ્રમાણમા ઠરાવેલ છે પરતુ તે બધુ સ્વરૂપ આગળ ઉપર જ સમજાવીશ છતા કર્મોની સખ્યા, નામો અને તેના ફળ તો અહીં તમને ગણાવી જાઉ, તોજ ઠીક પડશે

નામ	ફળ
૧ મતિજ્ઞાનાવરણીય	મતિજ્ઞાન નામની જીવની જ્ઞાન શક્તિ ઉપર આવરણ કરે છે
૨ શ્રુતજ્ઞાનાવરણીય	શ્રુતજ્ઞાન ,, ,, ,, ,, ,,
૩ અવધિજ્ઞાનાવરણીય	અવધિજ્ઞાન ,, ,, ,, ,,
૪ મન પર્યાયજ્ઞાનાવરણીય	મન પર્યાયજ્ઞાન, ,, ,, ,,
૫ કેવળજ્ઞાનાવરણીય	કેવળજ્ઞાન ,, ,, ,, ,,

આ પાચ કર્મો જ્ઞાનાવરણીય કહેવાય છે કેમકે તેઓ જ્ઞાન શક્તિ ઉપર આવરણ કરે છે

આવરણ એટલે ઢાકવું તે જ્ઞાન એટલે પદાર્થમા રહેલા વિશેષ ધર્મને જાણવાની આત્મામા રહેલી શક્તિ તે વાત આગળ આવી ગઇ છે તે શક્તિને ઢાકન ર કર્મ તે **જ્ઞાનાવરણીય કર્મ**

અ તરગ વિચારના પહેલા પાઠમા જ આપણે શીખી ગયા કે—આપણને છેવટમા છેવટની હદ સુધી જ્ઞાન થઇ શકે

છે, જે જ્ઞાનના જાણવા બહાર જગત્‌ની કોઇપણ વસ્તુ ન રહે, તેને કેવળ જ્ઞાન કહે છે

તમારા આત્મામા આવીજ કેવળ જ્ઞાનની શક્તિ છે પણ તે કેવળ જ્ઞાન એક જાતના કર્મોથી ઢકાયેલુ હોય છે તેનું નામ કેવળજ્ઞાનાવરણીય કર્મ છે

કેવળજ્ઞાનાવરણીય કર્મથી આત્માની જ્ઞાન શક્તિ ઢકાય છે છતા ઘણીખરી જ્ઞાન શક્તિ ઉઘાડી પણ રહે છે જેના બળથી જીવ આખા વિશ્વનુ તો જ્ઞાન ન કરી શકે પણ મનના વિચારો જાણી શકે અથવા જેટલી રૂપવાળી વસ્તુઓ જગતમા છે, તે ગમે ત્યા હોય પણ તેનું જ્ઞાન કરી શકે છે

તેથી એકનું નામ મન પર્યાય જ્ઞાન અને બીજાનુ નામ અવધિજ્ઞાન કહેવાય છે આ બન્ને જ્ઞાનને આચ્છાદન કરનાર કર્મના નામો અનુક્રમે મન પર્યાયજ્ઞાનાવરણીય અને અવધિ જ્ઞાનાવરણીય છે

આ બન્ને કર્મોથી આત્માની શક્તિ કંઇક જો કે આચ્છાદિત થાય છે છતા કંઇક ભાગ ઉઘાડો રહે છે તે ઉઘાડા રહેલા ભાગથી આપણે શાસ્ત્રોનું જ્ઞાન કરી શકીએ છીએ, અને બહારના વ્યવહારમા ઇંદ્રિયો દ્વારા પણ જુદુ જુદુ જ્ઞાન કરી શકીએ છીએ, ને આપણો વ્યવહાર ચાલે છે તે બન્નેનું નામ અનુક્રમે શ્રુતજ્ઞાન અને મતિજ્ઞાન છે તે બન્નેને આવરણ કરનાર કર્મોના નામો શ્રુતજ્ઞાનાવરણીય અને મતિ જ્ઞાનાવરણીય છે

ધારો કે—હું 'રાજા' એનો શબ્દ બોલ્યો, અને આ કર્ણઇંદ્રિય દ્વારા તમે એ શબ્દ સાભળ્યો તે વખતે ત મનમા એમ તો નિશ્ચય થાય છે કે—મે 'રાજા' સાભળ્યો છે, (પણ 'રામ' શબ્દ તો સાભળ્યો નથી ત્યા સુધી તમને મતિજ્ઞાન ગણાય પણ ત્યાર પછી શબ્દ ઉપરથી તમને તરત કોઈ પણ રાજા ધ્યાનમા આ છે (પણ કોઇ હાથી કે ઘોડો કે એવો બીજો કોઈ પદા ધ્યાનમા નથી આવતો) તે શ્રુતજ્ઞાન થયું

એવીજ રીતે તમે કદાચ બજારમા ફરતા હો અ તરત કોઇ ગાડીમા બેસીને છત્ર, ચામર, કે ઘોડેસવાર સહિત કોઇપણ આવતું દેખાય તે તમારી ચક્ષુઇંદ્રિય થયેલુ મતિજ્ઞાન છે (તે વખતે તમે સામે જે આવે છે તે કઈ સુઘતા કે સાભળતા નથી પણ આખથી જુઓ છો જોવાની ક્રિયા સુધી તો મતિજ્ઞાન છે પણ જ્યારે ત 'ઓહો ! આતો "રાજા" આવે છે" એવો એ આવત વસ્તુ માટે શબ્દ જોડો છો તે શ્રુતજ્ઞાનના બળથી છે આખ જોવાની ક્રિયા તો વહેલી પુરી થ ય છે પણ શ્રુત એટલે શ અને અર્થના સ બધનું જ્ઞાન ન હોય, તો, "આ આવત વસ્તુ 'રાજા' કહેવાય છે અથવા 'રાજા' એટલે બીજુ ક નહીં પણ આવી જાતનીજ વસ્તુ 'રાજા' કહેવાય છે" એ જ્ઞ આપણને ન થાય માટે આ રીતે મતિજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞ આપણને દર વખતે થયાજ કરે છે

અને જેમ જેમ આપણા જ્ઞાનને આવરણ કરન કર્મ નાશ પામતા જાય, તેમ તેમ તે દરેક જ્ઞાન ખુલ

ય અને છેવટે કેવળ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ નાશ પામે, ત્યારે પછી કંઈપણ જાણવાનું બાકીજ ન રહે

કર્મોના નામ	તેનુ પરિણામ-ફળ-અસર
ચક્ષુર્દર્શનાવરણીય	ચક્ષુર્દર્શન નામની શક્તિ ઉપર આવરણ કરે
અચક્ષુર્દર્શનાવરણીય	અચક્ષુર્દર્શન ,, ,, ,, ,,
અવધિદર્શનાવરણીય	અવધિદર્શન ,, ,, ,, ,,
કેવળદર્શનાવરણીય	કેવળ દર્શન ,, ,, ,, ,,

આ ચાર કર્મો દર્શનાવરણીય કર્મ કહેવાય છે જેમ આપણા આત્મામા કેવળ જ્ઞાનની શક્તિ છે તેમજ કેવળ-દર્શનશક્તિ પણ છે, દર્શન એટલે વસ્તુમા રહેલા સામાન્ય ધર્મનુ જ્ઞાન, તે દર્શન

જેમ કેવળજ્ઞાનને આવરણ છે, તેમજ કેવળદર્શનને પણ આવરણ હોય છે છતા પણ કંઇક દર્શનશક્તિ તો ખુલ્લી રહે છે તેને અવધિ દર્શન કહે છે જે રૂપવાળા પદાર્થોના, (અવધિજ્ઞાનની પહેલા) સામાન્ય ધર્મને જાણે છે તે અવધિદર્શન, અને તેને પણ અવધિદર્શનાવરણીય કર્મ આચ્છાદન કરે છે છતા પણ વળી જે કંઈક ભાગ ઉઘાડો રહે છે તેને ઇંદ્રિય દર્શન કહી શકાય એટલે ઇંદ્રિયોથી વસ્તુના સામાન્ય ધર્મને જાણવાની શક્તિ બાકી રહે છે તેને પણ કેટલેક અંશે ઢાંકે, તે કર્મનુ નામ ઇંદ્રિય દર્શનાવરણીય કહી શકાય

જો કે શાસ્ત્રીય પદ્ધતિથી આમ કહેવામા વાધો ન આવે, પરંતુ શાસ્ત્રમા ઇંદ્રિય દર્શન અને ઇંદ્રિયદર્શનાવરણીય

નામ ન આપતા ચક્ષુદર્શન અને અચક્ષુર્દર્શન તથા ચક્ષુર્દર્શ વરણીય અને અચક્ષુર્દર્શનાવરણીય નામ રાખ્યા છે કારણકે 'દર્શન' શબ્દનો શબ્દાર્થ 'જોવુ' થાય છે (જો કે શાસ્ત્રકારોએ તેજ અર્થ સમ્મત નથી, કોઇપણ વસ્તુના સામાન્ય ધર્મને જાણવાની શક્તિનુ નામ દર્શન છે તેમા આંખથી જે વસ્તુના સામાન્ય ધર્મનુ જ્ઞાન કરવુ તે દર્શન છે) અને જગતના સામાન્ય વ્યવહારમા આંખથી જોવાના અર્થમા 'દર્શન' શબ્દ પ્રચલિત છે તેથી એ વ્યવહાર તરફ પણ શાસ્ત્રકારોનુ દુર્લક્ષ્ય નથી તેથી તેના બે નામો વ્હેચી નાખ્યા છે આંખ નામની ઇન્દ્રિયથી સામાન્ય ધર્મનુ જ્ઞાન તે ચક્ષુદર્શન અને આંખ શિવાયની બીજી ઇન્દ્રિયોથી સામાન્ય જ્ઞાન તે અચક્ષુર્દર્શન અને તે બેના આવરણો જુદા જુદા ગણાવ્યા જો કે અચક્ષુર્દર્શનના બીજી ઇન્દ્રિયો રૂપે તે તે પેટા ભેદો થઇ શકે, અને તેના આવરણના પણ તેવાજ પેટા ભેદો થઇ શકે, પ તુ સક્ષેપની ખાતર તે બધાને એકમા ગણાવ્યા છે અને ચક્ષુર્દર્શનનો ભાગ જુદો પાડવાનુ કારણ વ્યવહારને સાથે સાથે શાસ્ત્ર સાથે સગત રાખવા માટે છે નહિ તર ઇન્દ્રિય દર્શન અને ઇન્દ્રિય દર્શનાવરણીય કહેવાથી ચાલી શકતે

કર્મનુ નામ	તેનુ પરિણામ-ફળ-અસર.
૧૦ નિદ્રા નામનુ દર્શનાવરણીય કર્મ	ઉંઘ આવે
૧૧ નિદ્રાનિદ્રા નામનુ	,, વધારે ઉંઘ આવે
૧૨ પ્રચલા ,, ,	, બેઠા બેઠા કે ઉભા રહેતા પણ ઉંઘ આવે એવી ગાઢ ઉંઘ
૧૩ પ્રચલાપ્રચલા , ,	, ચાલતા ચાલતા પણ ઉંઘ આવે એવી ગાઢ ઉંઘ

થિણદ્ધી „ , „ ઉંઘના ને ઉંઘમા કઈક કામો
કરી નાખે છતા ભાન ન રહે,
એટલી બધી અત્યન્ત ગાઢ ઉંઘ

આ પાચ કર્મો પણ દર્શનાવરણીય કહેવાય છે જો પ્રથમના ચાર દર્શનાવરણીય કરતા આમા ઘણો ફેર છે કે પ્રથમના ચાર કર્મો તો જીવની દર્શનશક્તિને સીધી ઢાકે છે છતા જે કાંઇ શક્તિ બાકી રહી હોય, પણ અમુક મુદત માટે આ નિદ્રાદિક પાચ કર્મો ઢાકે છે

જેમકે– તમને અત્યારે કાઇક તો ચક્ષુર્દર્શન થાય પણ ઉંઘ આવ્યા પછી કઇ જોઇ શકો ખરા?

ના

તેનું કારણ એ છે કે–આ નિદ્રા કર્મને લીધે તમને આવી ગયેલી હોય છે, એટલે તમે કાંઈ જોઇ શકતા ી કોઇ બોલે તે સાભળી પણ શકતા નથી પણ તે મુક મુદત સુધી વળી પાછા જુઓ છો, સાભળો છો વિ

તેવીજ રીતે નિદ્રાનિદ્રા વિગેરે વધારે ગાઢ રીતે ઉઘાડી ક્તિઓને ઢાકે છે, અને છેવટે થિણદ્ધિમા તો જાગતા ણસની માફક કામ કરવા છતા ઉંઘ રહ્યા કરે એ ઘણીજ ઢ ઉંઘ છે અર્થાત્ ચક્ષુ દર્શન અને અચક્ષુ દર્શનની જે ક્તિ ખુલ્લી હોય છે તેને એટલી બધી દબાવે છે કે કામ વા જેવી જાગ્રત્ પ્રવૃત્તિ કરવા છતા આત્મા તેને જોઇ કે ણી શકતો નથી તેથી પ્રથમના ચાર દર્શનાવરણીય કરતા પાચ દર્શનાવરણીય કાઈક જુદી જાતના છે

કર્મનુ લીસ્ટ	તેનુ ફળ-પરિણામ
૧૫ સાતા વેદનીય	આત્મામા સુખની લાગણી
૧૬ અસાતા વેદનીય	,, દુખની ,

આનુ નામ વેદનીય કર્મ છે આ કર્મ પણ બન્ને કર્મોની માફક આત્મા ઉપરજ સીધી અસર કરે છે તેથી તે પણ જીવવિપાકી છે જેમ પ્રથમ કર્મો આત્માની જ્ઞાનશક્તિ અને દર્શનશક્તિને ઢાં તેમ આ કર્મ પોતામા રહેલા પરમાનંદને ઘણો ખરે- ઢે છે આનદ મર્યાદિત ઇ ગયા પછી અનુકુળ સાથે અને પ્રતિકુળ સામગ્રી એ બે થી કઇક સુખ અને કંઇ દુખની લાગણી ઉત્પન્ન થાય છે નહીતર આત્માને પ્રતિકુળ કે અનુકુળ એવુ છેજ નહીં તે તો હરેક આનદમયજ રહી શકે છે તેને બન્ને આનદની બાબતે તેની સ્થિતિ સકુચિત કરનાર આ વેદનીય કર્મ છે

કર્મ	તેનુ ફળ-પરિણામ-અ
૧૭ સમ્યકત્વ મોહનીય	(સમ્યગ્) દર્શન શક્તિને સ્હેજ ગો
૧૮ મિશ્ર મોહનીય	, મધ્યમ રીતે
૧૯ મિથ્યાત્વ મોહનીય	,, , બહુજ ગાઢ
અથવા	
(અતિસમ્યકત્વ મોહનીય)	

આ કર્મનુ નામ દર્શન મોહનીય કર્મ કહેવાય

સમ્યગ્ દર્શન એટલે જ્ઞાન અને વર્તનની પ રહેલુ શુદ્ધ દ્રષ્ટિબિન્દુ, તે અતરગ વિચારના પહેલા પા સમજવેલુ છે તે ઉપરથી તે શક્તિને આવરણ કરના

ની શી -ની અસર થાય તે સમજી શકાય તેમ છે જો ણ કર્મો નજ હોય, તો આત્માની સમ્યગ્ દર્શન શક્તિ બર ખુલ્લી રહે તેને ઢાંકનાર આ કર્મનું નામ સમ્યદ્ નાવરણીય કે દર્શન મોહનીય કહેવાય છે ઓછાશકે સાધને લીધે તેના અનેક વર્ગો પડે છે છતા અતિ, મધ્યમ, ને ઓછામા ઓછુ એમ ત્રણજ ભાગ પાડીને આપણને મજાવેલ છે ચક્ષુદર્શન વિગેરેમા જણાવેલ કરતા આ દર્શન ક્તિ જુદી જાતની છે એ બરાબર ધ્યાન રાખજો

આ દર્શનશક્તિ વિષે જરા ફરીથી સમજી લઇએ તો ઠીક પડશે –

જરા આ જગત્ તરફ, જરા આકાશ, અને સામે ક્ષિતિજ પર એક દષ્ટિ ફેંકો જુઓને કેટલી બધી વસ્તુઓ નજરે પડે છે ?

અહોહો ! કંઇ પાર નથી

એક બીજાના સબધો તો વિચારો કેવુ અટપટુ જગત છે ?

બહુ વિચિત્ર કે કોઇ દોડે કે કુદે છે નાચે છે જાય કે આવે છે પ્રકાશ થાય છે અધકાર થાય છે વાદળા આવે છે વળી કોઇ પદાર્થો સ્થિર પડ્યા રહે કે કોઇ હાલે છે છતા એક બીજા પદાર્થની એક બીજા ઉપર અસર થાય છે સામેનુ ઝાડ જોઇએ ચીએ, તેનો જમીન સાથે સબધ, તેના રંગો, તેના પાદડા, તેના ઉપર ધૂળ, તેના ઉપર પ્રકાશ, તેને પવન હલાવે, વાદળા આડે આવે

એટલે આખો પ્રકાશ રાત પડે એટલે અધારૂ તેના પર જતુઓ-પક્ષિઓ બેસે છે ને નીચે પશુઓ વિસામો લે છે કાગડો બેસે ત્યારે ડાળી વધારે હલે છે કોઈ કાપે છે કોઈ પાણી પાય છે વરસાદમા ઝાડ ખીલી ઉઠે છે તેના કોઇ માલીક હોય છે ગીશીઓ મોટા પાંદડાનુ રૂપ લે છે પાક ફળ પડે છે નવા બેસે છે આમ અનેક ઘટનાઓ આ વખતેજ થાયી રહી છે

આ બધી વિચિત્ર ઘટના માત્ર એક ઝાડ ઉપરજ તમને જણાય છે, પણ આખા જગતનો વિચાર કરીએ તો કેવુ અદ્ભૂત નાટક દેખાય?

અહા હા!

ખરા, આવી વિચિત્ર ઘટના થાની રહે છે તેનુ જ્ઞાન તો આત્મા કરે છે, તથા તેમા પોતાના ઉપયોગની પ્રવૃત્તિ કરવી જોઇએ તે આત્મા કરે છે પણ જગતના આવા અટપટા સબધો ખરી રીતે તત્ત્વજ્ઞાનની દૃષ્ટિથી શી રીતે ગોઠવાયેલા છે? તે પારખવાની શક્તિ તે દર્શન શક્તિ છે દર્શન શક્તિથી સબધોનુ ભાન યથાર્થ હોય તો, તે વિષયનુ જ્ઞાન પણ યથાર્થજ થાય, અને તેને ધ્યાનમા નાખીને પોતાના લાભની જે કઇ પ્રવૃત્તિ કરવી હોય, તે પણ યથાર્થજ થાય

જો દર્શન શક્તિ-દૃષ્ટિબિંદુ સમ્યક્ ન હોય, બરાબર ન હોય, તો જરૂર પદાર્થ સબધી જ્ઞાન પણ ખોટુ થાય, અને લાભની પ્રવૃત્તિમા તે પદાર્થનો ઉપયોગ [illegible]

નુકશાન કરી છે માટે છોડી દેવો ? વિગેરે બાબતમા ઘણી ગુચવણુ ઉભી થાય એટલે જ્ઞાન શક્તિ અને ચારિ શક્તિમા યથાર્થતાની નિયામક તરીકેનુ કાર્ય આ દર્શન શક્તિનુ છે

આત્મા જો કેવળ સ્વતત્ર-કર્મના આવરણ વગરનો હોય, તો તેની દર્શન શક્તિ જગતના સબધો નક્કી કરવામા પુરેપુરી યથાર્થ હોય છે, પણ આ દર્શન મોહનીય કર્મ એ શક્તિને અત્યન્ત ઢાકે છે, ત્યારે જગતના સબધો તત્ત્વજ્ઞાનની દૃષ્ટિથી જેવા છે તે રીતે ન સમજાતા આડા અવળા સમજાય છે તે ખોટી સમજણને આત્મા આગ્રહ પૂર્વક વળગી પડે છે, એટલુજ નહીં પણ આવો તત્ત્વજ્ઞાન દૃષ્ટિથી તદ્દન ખોટો આગ્રહ-તે જ મિથ્યાત્વ

જે કર્મને લીધે આવી રીતે આત્માને આવી દશામા આવવુ પડે, તે અત્યન્તદર્શનમોહનીય કે મિથ્યાત્વ નામનુ મોહનીય કર્મ કહેવાય

જો ખોટા તત્ત્વ મધ્યમ આગ્રહ હોય, તો તે મિશ્ર મોહનીય કર્મને લીધે તત્ત્વજ્ઞાનની દૃષ્ટિથી જગતના જે જાતના પરસ્પર સબધો છે, તેને બરાબર નિશ્ચયાત્મક રીતે સમજવા છતા કોઇ કોઇ વખતે ક્યાકયાક ગુચવારો ઉભો થાય, કેટલાક નિર્ણયો કરવા માટે બીજા લાયક તત્ત્વદર્શીની મદદ લેવી પડે, ત સમ્યક્ત્વ મોહનીય જો મોહનીય કર્મ આડે ન આવતુ હોય તો, સમ્યક્ત્વ ગુણને લીધે આત્મા બધા નિર્ણયો પોતાની મેળેજ કોઇની મદદ વિના બરાબર

ચારિત્રશક્તિથી આત્મા પોતાનામાંજ લયલીન હોય છે અને પોતાના શિવાયની ઇતર ચીજોમા ગુંચવાઈ જવાનું તેના મૂળ સ્વભાવમા નથી તેને તો દૂરજ રાખવાનો–પ્રત્યાખ્યાન કરવાનો આત્માનો ચારિત્રમય સ્વભાવ છે આ સંજ્વલન નામના ચારિત્ર મોહનીય કર્મને લીધે આત્મરમણતામા કંઇક ખામી આવે છે, છતા ઇતર ચીજોનુ પ્રત્યાખ્યાન તો રહીજ શકે છે

પણ જો પ્રત્યાખ્યાનાવરણીય કર્મ હોય તો પ્રત્યાખ્યાનને રોકે, એટલે આત્માને પોતાના શિવાયની બીજી વસ્તુઓમા લાલચ ઉત્પન્ન થવી શરૂ થાય

ત્યારે તે ચારિત્ર મોહનીય કર્મનું નામ પ્રત્યાખ્યાન-ચારિત્રાવરણીય કર્મ કહેવાય છે, કારણ કે આત્માની પ્રત્યાખ્યાનાત્મક–ત્યાગાત્મક ચારિત્ર શક્તિને ઢાંકે છે જેથી બીજી વસ્તુઓનો તદ્દન ત્યાગ કરવા ન દે, ઉલટુ તે તરફ કંઇક લલચાવે

૨૪ પ્રત્યાખ્યાનાવરણીય	લોભ–	ખાનપાન એશઆરામ વિગેરે ઘણું મનત
૨૫ ,,	માયા–	તે ખાતર કપટ કરવાનુ મન
૨૬ ,	માન–	તે ખાતર સત્કાર મેળવવાની ઇચ્છા
૨૭ ,	ક્રોધ–	ખાન-પાન વિગેરેને નુકશાન કરનાર કે તેમા આડે આવનાર ઉપર અણગમો, ક્રોધ ગુસ્સો

પ્રત્યાખ્યાનાવરણીય ચારિત્ર મોહનીય કર્મને લીધે અત્યન્ત ત્યાગ વૃત્તિ ન જાગે પરતુ લાવચવૃત્તિ રહે.

છતા અલ્પ-ઉપયોગી વસ્તુઓની ત્યાગવૃત્તિ તો આ કર્મ હોય તોપણ હોય છે પરતુ એટલી યે ત્યાગવૃત્તિને જે કર્મ રોકે–બીલકુલ ત્યાગવૃત્તિજ ન થવા દે, જે વસ્તુઓ પોતાને ઉપયોગી નથી, ઉપયોગમા આવતી નથી, તેની પણ ત્યાગવૃત્તિ ન થવા દે, તે અત્યન્ત પ્રત્યાખ્યાનાવરણીય ચારિત્ર મોહનીય કર્મ કહેવાય અથવા અપ્રત્યાખ્યાનીય ચારિત્ર મોહનીય કહેવાય એટલે જરાપણુ ત્યાગ ન ઉત્પન્ન થવા દે, એવુ ચારિત્ર મોહનીય કર્મ અર્થાત્ ઉપયોગી કે નિરૂપયોગી કોઇ પણુ બીજા પદાર્થો ઉપર મમત્વમય વૃત્તિજ રખાવે

૨૮	અપ્રત્યાખ્યાનીય	લોભ–	પોતાના શિનાયના જીવનમા ઉપયોગી અને નિરૂપયોગી તમામ પદાર્થો તરફ મમત્વ
	,,	માયા–	તે ખાતર કપટ
૩૦	,,	માન–	,, માન સત્કા ની વૃત્તિ આ વૃત્તિનુ નામ અક્કડપણુ કહેવાય છ
૩૧	,,	ક્રોધ	તેમા આડે આવનાર તરફ ગુસ્તો અણગમો

જો કે તેની વૃત્તિ આવી રહે છે, પણુ ખરૂ ખોટુ પરખવાની તેની શક્તિ કાયમ રહે છે ખરૂ ખોટુ નિશ્ચય કરવાની શક્તિ છતા તે આત્મા તે પ્રમાણે વર્તી શકતો નથી

જો કે તેનુ વર્તન જગ પણ ત્યાગી નથી હોતુ છતા સભ્ય અને ઉંચી લાયકાતવાળુ તો ચોક્કસ હોય છે

૩૨ અનતાનુબન્ધી લોભ– આત્માની શક્તિને અત્યન્ત નુક્સાન કરનાર બાબતો ઉપર અત્યન્ત ગાઢ મમત્વ

૩૩ „ માયા– તે ખાતર ગાઢ કપટ

૩૪ „ માન– તે ખાતર પુરેપુરૂ અભિમાન

૩૫ „ ક્રોધ– તેમા આડે આવનાર ઉપર અત્યત દ્વેષ, ખાર, ક્રોધની વૃત્તિ

આ ચાર કર્મોથી, ખરૂ ખોટુ જાણવાની શક્તિ ન હોવાને લીધે તેનું વર્તન પણ તેવુ જ કનિષ્ઠ પ્રકારનુ હોય છે

આ ઉપરથી એમ સમજાય છે કે–જ્ઞાન વિષયક યથાર્થ નિર્ણયને રોકનાર દર્શનમોહનીય કર્મ છે અને વર્તન વિષયક અલ્પ યથાર્થતાને પણ રોકનાર આ અનતાનુબધી ચારિત્ર મોહનીય છે

આનુ નામ અનતાનુબધી હોવાનુ કારણ એજ છે કે–આ કર્મની પરપરા બહુજ લાબો કાળ એટલે અનત કાળ સુધી લબાય છે તેનો કેમેય કરી છેડો આવતો નથી તથા બીજી અનત અનિષ્ટ પરિસ્થિતિઓને તે ખેચી લાવે છે

આ સોળેય કર્મોનુ નામ કષાય ચારિત્ર મોહનીય છે કારણ કે કષ એટલે આત્મા શિવાયની બીજી વસ્તુઓ તેઓમા આત્માની ચારિત્ર શક્તિ ગુચવાઈ જાય છે માટે

આ ક્રોધ, માન, માયા, અને લોભ, એ કષાય કહેવાય છે કષાય વખતે આત્મા પોતાની સ્થિતિ ભુલી જાય છે અને બીજાની પોતાની માની લે છે, માટે તેનુ નામ કષાય પાડવામા આવ્યુ છે

સંજ્વલન વિગેરે ચાર ભેદો અવસ્થા ભેદે પાડવામા આવેલા ભેદો છે ક્રોધ વિગેરે ચાર કષાયો જ્યારે ઘણા જોરમા હોય ત્યારે તે અનંતાનુબંધી કહેવાય, અને ઓછા, તેથી ઓછા અને તદ્દન અલ્પ હોય ત્યારે અપ્રત્યાખ્યાનાવરણીય, પ્રત્યાખ્યાનાવરણીય, અને સંજ્વલન કહેવાય છે આમ અવસ્થા ભેદે પાડેલા ભેદો છે

ઓછા ઓછા અથવા વધારે વધારે એ રીતે તેનો ક્રમ ગોઠવતા કષાયના અસંખ્ય પગથિયા થાય છે અને તેને લીધે ચારિત્ર શક્તિના પણ અસંખ્ય પગથિયા કહી શકાય જેમકે—

ચારિત્રમોહનીય કર્મના પગથિયા		ચારિત્ર શક્તિના પગથિયા
અનંતાનુબંધી કષાયો	■ ■ ■ ■ ■ ■ ■ + ■ ■ ■ ■ ■ ■ + +	અલ્પ વતનના ઝાંખા
અપ્રત્યાખ્યાનાવરણીય કષાયો	■ ■ ■ ■ ■ + + + ■ ■ ■ ■ + + + +	ખરૂં ખોટું પારખવાની શક્તિ હોય
પ્રત્યાખ્યાનાવરણીય કષાયો	■ ■ ■ + + + + + ■ ■ + + + + + +	દેશત્યાગશક્તિ
સંજ્વલન કષાયો	■ + + + + + + + + + + + + + + +	સર્વત્યાગશક્તિ છતા અલ્પ કષાય
અકષાય સ્થિતિ	યથાખ્યાત ચારિત્ર	પુરેપુરા સંયમશક્તિ ચારિત્રશક્તિ

આમ તેના જે સ્થુલ ચાર ભાગો પાડવામા આવ્યા છે તે વ્યાવહારિક દૃષ્ટિથી

આ રચનામા જો કે દરેક વિભાગમા બબ્બે પેટા પગથિયા બતાવ્યા છે પરતુ તે દરેકમા અસખ્ય–અસખ્ય પેટા પગથિયા હોય છે અને બધા મળીને પણ અસખ્ય હોય છે તેનુ રીતસર લિસ્ટ આગળ સમજાવીશુ

વ્યાવહારિક દૃષ્ટિથી પાચ જાતના ચારિત્રવાન માણસો દેખાય છે ૧ પુર્ણ સ્વરમણુતા અવસ્થા ૨ પૂર્ણ સયમાવસ્થા =ત્યાગાવસ્થા ૩ અલ્પ સયમાવસ્થા = અલ્પ ત્યાગાવસ્થા ૪ અસયમાવસ્થા = અત્યાગાવસ્થા ૫ તદ્દન અવિવેકી અવસ્થા તેમાની પ્રથમ અવસ્થા તદ્દન શુદ્ધ છે

અનતાનુબધી વખતે શુ બિલકુલ ખરૂ ખોટુ પારખવાની શક્તિ ન હોય ?

બિલકુલ ન હોય, તેમ તો નહીંજ પણ બહુજ સ્હેજ હોય, તેથી તેની ગણુના ન કરી શકાય જો બિલકુલ ન હોય, તો પછી આત્માનુ આત્માપણુજ ન રહે

૩૬	હાસ્ય	કર્મ	હસવુ આવે
૩૭	શોક	,,	રોક થાય, દિલગીરી થાય
૩૮	રતિ	,,	સુખથી સતોષવૃત્તિ રહ્યા કરે
૩૯	અરતિ	,,	દુ ખથી અસતોષ રહ્યા કરે
૪૦	જુગુપ્સા	,,	કટાળો આવે દુગચ્છા થાય
૪૧	ભય	,,	બીક લાગે
૪૨	પુવેદ	,,	સ્ત્રીની ઇચ્છા થાય

૪૩ સ્ત્રીવેદ પુરુષની ઇચ્છા થાય
૪૪ નપુંસક વેદ કર્મ બન્નેની ઇચ્છા થાય

આ કર્મો પણ એક જાતના ચારિત્ર મોહનીયજ છે ચારિત્રનો ઘણો અંશ કષાય મોહનીયથી આવરણ પામેલો હોવા છતા ચારિત્ર શક્તિનો કેટલોક ભાગ ખુલ્લો રહે છે તેને પણ આ ૯ કર્મો આવરે છે તેથી તેનું નામ નોકષાય એટલે કષાયના સહચર, અથવા અલ્પ કષાય એવો અર્થ થાય છે

આ રીતે દર્શન શક્તિને ઢાંકનાર અને ચારિત્ર શક્તિને ઢાંકનાર બન્ને પ્રકારના કર્મ મોહનીય કર્મ કહેવાય છે તેનો સામાન્ય અર્થ એ છે કે-પોતાને ઉપયોગના વ્યવસ્થિત નિશ્ચયમા, અને પોતાના શિવાયના બીજા પદાર્થોમા, સ્વપરનો ગુંચવાડો ઉત્પન્ન કરે છે, ભુલાવે છે મુઝાવે છે માટે તેનું નામ મોહનીય કર્મ

આ કર્મ પણ પૂર્વના ત્રણ કર્મની માફક સીધી રીતે આત્મા ઉપરજ અસર કરે છે માટે જીવવિપાકી છે

પાઠ ૪ થો

આયુ કર્મ, ગોત્ર કર્મ અને અન્તરાય કર્મ

ત્રીજા પાઠમા મુખ્ય ચાર કર્મ વિષે આપણે વિચાર કર્યો તેજ વિષય પાછો આગળ ચલાવીએ ત્રીજા પાઠમા આપણે સમજ્યા હતા કે—

૧ આત્મા સંપૂર્ણ જ્ઞાની છતા જ્ઞાનને આવરણ કરનાર કર્મને લીધે ઘણી બાબતોથી અજ્ઞાત રહી જાય છે

આત્મા સંપૂર્ણ દર્શન શક્તિ ધરાવનાર છતા દર્શના વરણીય કર્મને લીધે અંધ, બહેરો જોવામા આવે છે, એટલુંજ નહીં પણ ઘણી વસ્તુઓનુ દર્શન કરી શકતો નથી

આત્મા સંપૂર્ણ સુખમય, આનંદમય છતા વેદનીય કર્મને લીધે તેને અલ્પ સુખને મહા સુખ માની તેમાથી આનંદ લેવો પડે છે અથવા વખતે દુખ પણ અનુભવવુ પડે છે

૩ આત્મા સંપૂર્ણ રીતે યથાર્થ નિર્ણેતા છતા ઘણી બાબતોમા ભુલાવો ખાઇ જાય છે તે સમ્યગ્દર્શન મોહનીય કર્મને લીધે બને છે તેવીજ રીતે આત્મા યથાર્થ ચારિત્ર શીળ છતા ચારિત્રહિન સ્થિતિમા જણાય છે અને પોતાના શિવાયની બીજી વસ્તુઓને પોતાની માને છે, અથવા પોતાને અહિતકર, તથા પોતાની સ્થિતિથી ઘણા ફેરફાર વાળી અવસ્થામા વર્તતો દેખાય છે તે ચારિત્ર મોહનીય કર્મને લીધે આ રીતે મોહનીય કર્મને લીધે આત્મા પોતાપણુંજ ભૂલી જાય છે

૪ તેવીજ રીતે આત્મા સંપૂર્ણ રીતે પોતાની એકજ અવસ્થામા સદાકાળ રહેવાના સ્વભાવ વાળો હોવા છતા એક કર્મ એવુ છે કે જેને લીધે અમુક વખત અહીં તો, વળી અમુક વખત બીજે એમ ફરજીયાત રહેવા જવુ પડે છે બીજે ન જવુ હોય તો પણ જવુ પડે છે અને જવાની ઇચ્છા હેય તોપણ જઇ શકાતુ નથી

એ શી રીતે?

ઘણા સુખી માણસોને મરવાની બિલકુલ ઇચ્છા હોતી, છતા તેને મરવુ પડે છે અર્થાત્ અહીંથી સુખ છે જવુ ગમતું નથી, છતા બિચારાને જવું પડે છે તેવીજ કોઇ દુખી માણસ જે ઘણોજ રીબાતો હોય, તેને જીવનમા કશો રસ ન રહ્યો હોય છતા જ્યા સુધી પુરી ન થાય ત્યા સુધી તે અહીંથી જઇ શકતો નથી શકતો નથી બીચારાને એમને એમ રીબાવુ પડે છે

એનુ કારણ શુ?

તેનુ કારણ તો કર્મ જ બીજુ શુ?

કયુ કર્મ?

આ કર્મનુ નામ આયુષ્ કર્મ કહેવાય છે

દરેક પ્રાણીને આયુષ્ કર્મ તો હોયજ છે જો આયુષ્ કર્મ નજ હોય તો એક ક્ષણપણ તે અહીં ટકી ન શકે અથવા અનાદિ અનન્તકાળસુધી તેને તેજ અવસ્થામા રહેવુ પડે

પશુ પક્ષી માણસો, જન્તુઓ, કીડાઓ વિગેરેને થોડુ ઘણુ કઇને કઇ આયુષ્ય કર્મ છે અને તેને લીધેજ કોઇ એક વર્ષ, બે વષ, છ માસ, સો વષ, એમ રહી શકે છે ચોમાસામા કેટલા બધા જન્તુઓ જણાય છે પરંતુ ચોમાસુ પુરૂ થયે દેખાય છે?

ના

કારણ, કે તેઓનુ આયુષ્ય પુરૂ થઇ જાય છે એવીજ રીતે કેટલાક જતુઓ તો બે ચાર દિવસમાજ જન્મીને મરી જાય છે તેઓનુ આયુષ્ય કર્મ તેવુ હોય છે

કેટલાક પ્રાણીઓ તો સો વર્ષ ઉપર પણ જીવે છે તેથી તેઓનુ આયુષ્ય કર્મ તેવુ હશે

આ રીતે દરેક પ્રાણીને ઓછુ વત્તુ આયુષ્ય કર્મ હોયજ છે તેને લીધે તે પ્રાણી થોડો ઘણો વખત તેજ અવસ્થામા રહે છે પછી તેની તે અવસ્થા બધ પડે છે

ત્યારે હવે કયા પ્રાણીને વધારેમા વધારે અને કયા પ્રાણીને ઓચ્છામા ઓચ્છુ કેટલુ આયુષ્ય હોય? તે વિચારવાનુ રહે છે

તેનુ એક લાબુ લિસ્ટ થાય, દરેક પ્રાણીઓનુ ઓચ્છામા ઓચ્છુ કેટલુ અને વધારેમા વધારે કેટલુ આયુષ્ય હોય, તેનુ બરાબર લિસ્ટ જૈન શાસ્ત્રોમા મળે છે, પરતુ તે આગળ ઉપર સમજવુ વધારે ઠીક પડશે, તેથી હાલ તો એટલુજ સમજી રાખો કે-દરેકને થોડુ ઘણુ આયુષ્ય હોય છે અને તે આયુષ્ય, આયુષ્ય કર્મને લીધે જીવને પ્રાપ્ત થાય છે એટલે પ્રત્યેક જીવને પોત પોતાનુ આયુષ્ય હોય છે અને તે પ્રાપ્ત કરાવનારૂ પ્રત્યેકને આયુષ્ય કર્મ પણ પોતાનુ જ હોય છે

જો કે આ આયુષ્યનુ લિસ્ટ તો ઘણુ મોટુ થાય છતા તેને સક્ષેપથી પ્રાણી વર્ગના મુખ્ય ચાર વિભાગ હોવાથી ચાર પ્રકારનુ સમજાવવામા આવ્યુ છે

તેમાના મુખ્ય બે વિભાગો આપણને પરિચિત છે

૧ મનુષ્ય નામનો પ્રાણી વર્ગ, ૨ જંતુઓ, ઢોરઢાં પશુઓ, પક્ષિઓ વિગેરે જેમા સમાવેશ પામે છે તે તિર્યંચ નામનો પ્રાણી વર્ગ આ વર્ગમા રોકી રાખનાર બે જાતના આયુષ્યો સામાન્યથી કહી શકાય

મનુષ્યમા રોકી રાખનાર આયુષ્ય કર્મ તે મનુષ્ય આયુષ્ય કર્મ એજ રીતે તિર્યંચ સ્થિતિમા રોકી રાખનાર આયુષ્ય કર્મ તે તિર્યંચ આયુષ્ય કર્મ

કર્મનુ નામ	તેનુ ફળ.
૪૫ મનુષ્ય આયુષ્ય કર્મ	મનુષ્યનું આયુષ્ય જીવને મળે, એટલે તેને મનુષ્યની સ્થિતિમા જઈને ત્યાં અમુક વખત રોકાને રહેવુ પડે
૪૬ તિર્યંચ આયુષ્ય કર્મ	તિર્યંચનું આયુષ્ય જીવને મળે એટલે તેને તિર્યંચ સ્થિતિમા જઈને અમુક વખત ત્યાંજ રોકાઈ રહેવુ પડે

૪૭-૪૮ આ રીતે બીજા પણ દેવાયુષ્ય અને નારકાયુષ્ય, એ બે આયુષ્ય કર્મો છે

આ રીતે આયુષ્યકર્મ ચાર પ્રકારના થયા

મૂળ કર્મ પાંચ અને તેના પેટા ભેદો કુલ ૪૮ સુધી આપણે સમજ્યા

હવે આગળ ચાલીએ

હવે જે કર્મનો વિચાર જરા વધારે છે, તે અહીં છોડી દેઇ જેનો વિચાર થોડો છે, તેવા બે કર્મોનો વિચાર કરી લેઇએ

જે કર્મનો વિચાર હાલ હું છોડી દેવાનુ કહું છુ તેનુ નામ "નામ કર્મ છે" અને તેના મુખ્ય ભેદો ૧૦૩ છે જે બે કર્મોનો વિચાર અત્રે કરી લેવાનો વિચાર રાખ્યો છે તેના નામ "ગોત્ર કર્મ" અને "અતરાય કર્મ" છે તેને મુખ્ય ભેદો અનુક્રમે બે અને પાચ છે

ઠીક છે આપને અનુકૂળ પડે તેમ સમજાવો

૬ આત્મનુ સ્વરૂપ તો તમે સમજ્યા છો તે ઉપરથી તો એમજ ઠરે છે કે બધા આત્માઓ દરેક રીતે સરખા છે કોઇ ઉંચ કે નીચ નથી કોઇ નાનો કે મોટો નથી, કોઈ ઓચ્છો કે અધિક નથી છતા આપણે અહીં અમુક જાતિઓ ઉંચી અને અમુક નીચી કહેવાય છે

જેઓ ઘણી રીતે ઉચ્ચ પરિસ્થિતિ, ઉચ્ચ સસ્કારો અને ઉચ્ચ જીવનમાથી પસાર થાય છે તેઓને ઉચ્ચ વર્ગના કહીએ છીએ, અને કેટલાકને તેથી ઉતરતા માનીએ છીએ બન્નેની રહેણી–કરણી–રીતભાત વગેરે જોતા આપણને એ બન્ને પ્રકારનો ભેદ પણ સ્પષ્ટ જણાઇ આવે છે મનુષ્યોમા તો એમ જણાય છે પરતુ પશુ પક્ષિઓ અને કીડાઓમા પણ તેવુ કઇક જોવામા આવે છે જેમકે—

કાગડો અને પોપટ, બાવળ અને આબો, પતગીયા અને ઉન્મીયા, હસ અને બગલો, મારસ અને ગીધ, ઘોડો

જેમકે-આ ચપકલાલને જેટલી સુખ સગવડો છે, તેટલી આ શાંતિલાલને નથીજ ને ?

ના નથીજ

તેવીજ રીતે જેટલી સુખ સગવડો આપણા શહેરના રાજાને છે, તેટલી ચપકલાલને પણ કયા છે ?

આ રીતે, સુખ સગવડ અને ભોગ તથા ઉપભોગના સાધનોમા અનેક ફેરફાર જોવામા આવે છે, તેનુ કારણ શુ ?

દરેક આત્માઓ સરખા છે અને દરેકને જગતની દરેકે દરેક વસ્તુઓનો ભોગ તથા ઉપભોગ કરવાની સત્તા છે છતા એક વધારે ભોગ તથા ઉપભોગોનો લાભ લઈ શકે છે, અને બીજો ઓચ્છાનો તેનુ કારણ શુ ? તેનુ કારણ આ અતરાય કર્મ છે ત્યારે એમ થયુ કે—જે ઓચ્છો ભો। તથા ઉપભોગ ભો।વી શકે છે તેને અતરાય કર્મ, અને જે વધારે ભોગવી શકે છે, તેને અતરાય કર્મ નહીં, એમ જ કે ?

ના એ નિર્ણય બરાબર નથી

ત્યારે શી રીતે છે ?

બન્નેને અતરાય કર્મ છે

શી રીતે ?

જે વધારે ભોગ [illegible] ોગ ભોગવે છે તેને જેકે [illegible] ોપભોગ વધારે [illegible] રતા ? જેને ઓચ્છા [illegible]

તેના કરતા તેને ભોગોપભોગ વધારે છે પણ તેના આત્માને જગતના સઘળા ભોગો ભોગવવાનો હક્ક છે તેને બદલે આપણી દ્રષ્ટિએ તે જો કે ઘણા ભોગવે છે, છતા જગતના તમામ ભોગ તથા ઉપભોગની દ્રષ્ટિથી તે પણ નાની સખ્યા છે અર્થાત્ બાકીના તે નથી ભોગવી શકતો તેટલા ભોગો તથા ઉપભોગો ભોગવવા ન દેનારૂ અતરાય કર્મ તેને પણ છે તેના કરતા ઓચ્છી સામગ્રી વાળાને અતરાય કર્મ વધારે છે એ ખરૂ પણ એકને અતરાય કર્મ છે અને બીજાને નથી એમ ન સમજવુ બન્નેને અતરાય કર્મ છે, માત્ર ઓચ્છુ વત્તુ છે

આપ 'ભોગ અને ઉપભોગ' એ બે શબ્દો વાપરો છો, તેનુ કારણ શુ ?

તેનુ કારણ તો ખાસ કઈ નથી આપણે અહીં ભોગ અને ઉપભોગની સામગ્રી જુદી જણાય છે, એ વાત ધ્યાનમા રાખીને શાસ્ત્રકારોએ કર્મનાયે એવાજ બે ભેદ પાડી બતાવ્યા છે

એમ ભેદ પ્રભેદની અપેક્ષાએ ભેદ પાડવા હોય તો કાઈ વાંધો નથી ?

ના

તોપણ શાસ્ત્રકારો સક્ષેપ ખાતર જુજ ભેદ પાડે છે છતા, જરૂર પડે, તો કોઇ વખત શાસ્ત્રીય રીતે ભેદો પાડે છે અને જરૂર પડે તો દુનિયાના વ્યવહારને અનુસરીને પણ ભેદો પાડે છે અને કોઇ વખતે બન્ને રીતે ભેદો પાડે છે

એ ભલે તેમ હોય, પણ ભોગ અને ઉપભોગમા આપણા વ્યવહારમા કે શાસ્ત્રીય રીતે શો ફેરફાર છે?

જે વસ્તુઓ વારવાર ભોગવાય, તે ભોગ્ય વસ્તુ કહેવાય, અને જે વસ્તુઓ એકાદ વખત ભોગવ્યા પછી ફરીથી કામમા ન આવે, તે ઉપભોગ્ય કહેવાય જેમકે-ફૂલ, અત્તર તેલ વિગેરે ઉપયોગમા લીધા પછી એનીએ ચીજો બીજીવખત કામમા આવતી નથી તેથી તે ઉપભોગ્ય ગણાય

શાસ્ત્રકારો તો, બધી ચીજો જીવને ભોગ્ય હોવાથી તેના ભોગોજ ગણે, તો કાઇ વાધો નથી પણ આપણે બન્નેને જુદા ગણીએ છીએ, તેથી તેઓએ પણ જુદાજ ગણ્યા છે અને તેથી અતરાય કર્મનાયે એ બે ભેદ જુદા જુદા ગણાવ્યા છે

ત્યારે શુ એવી રીતે ભેદ પાડવા ધારીએ તો ઘણાયે ભેદો પાડી શકાય? શુ તે રીતે અનેક ભેદો પાડવામા શાસ્ત્રકારોનો વાધો નથી? જેમકે-હુ ફૂલનો ઉપભોગ ન કરી શકુ, તો મને પુષ્પોપભોગાન્તરાયકર્મ? એવી રીતે અત્તરનો રોજ ઉપભોગ ન કરી શકુ, તો તેનુ નામ વાસોપભોગાન્તરાયકર્મ? એવા દરેક જુદા જુદા નામ આપી શકાય?

બેશક, આપી શકાય તે બધાનો મુખ્ય ભેદમા સમાવેશ કરવામા આવ્યો છે વિસ્તારથી સમજવુ હોય, તો તેમ ભેદો પાડવામા વાધો નથીજ

ઠીક, હવે એ અમે સમજ્યા

હુ આગળ કહી ગયો છુ, કે પ્રત્યેક જીવને જગતની સમસ્ત વસ્તુઓ ઉપર પોતાનુ સ્વત્વ નાખવાનો અધિકાર છે તેવીજ તે વસ્તુઓનો દાન કરવાનો પણ અધિકાર છે પરતુ આપણે તેમ કરી શકતા નથી ઉલટુ અમુક મળે તો ઠીક, અમુક મળે તો ઠીક, એવી આકાક્ષા કરીએ છીએ એ બધુ દાનાન્તરાય નામના કર્મને લીધે બને છે જેને દાનાન્તરાય કર્મ થોડુ હોય છે તે અમુક પ્રમાણમા દાન વધારે આપી શકે છે અને કેટલાક તો જગતમા જેટલી વસ્તુઓ ઉપર પોતાનુ સ્વત્વ સ્થપાયુ હોય છે, તે બધાનુ દાન આપી શકે છે છતા જગતની બાકીની વસ્તુઓ ઉપર પોતાનુ સ્વત્વ ન સ્થપાવાને કારણે તે વસ્તુઓનુ દાન આપી શકતા નથી તેટલુ તેને પણ દાનાન્તરાય કર્મ ખરજ આ રીતે દુનિયામા નજર નાખતા દાનાતરાય કર્મ વાળા ના અનેક વર્ગો પડી જશે અને આ રીતે વિચારતા ઓછુ વત્તુ દરેક જીવને દાનાન્તરાય કર્મ હોયજ છે

જગતમા જેટલી વસ્તુઓ છે, તે દરેક વસ્તુઓને નિમિત્ત તરીકે રાખીને પ્રત્યેક આત્મા પોતાના ગુણોનો વિકાસ કરી શકવાનો લાભ મેળવવાને હકદાર છે છતા લાભાન્તરાય કર્મને લીધે તેવો લાભ ઓછે વત્તે અશે મેળવી શકનારા મળે છે પણ સપૂર્ણ લાભ મેળવવામા જેટલી ખામી રહે છે, તે આ લાભાન્તરાય કર્મને લીધેજ

તથા પ્રત્યેક આત્મામા, જગતને ઉથલ પાથલ કરી નાખવાની પૂર્ણ શક્તિ હોવા છતા તમારાથી એક મણનો પણ આ પત્થર ઉપડવો મુશ્કેલ છે અને આ કાણુ કરે ?

પાચ મણુની ગુણી ઉપાડીને ચાલી શકે છે તેના કરતા પણ બળવાન માણસો આપણે જોયા સાભળ્યા છે માટે દરેકમા ઓછુ વત્તુ સામર્થ્ય જોઇએ છીએ, છતા દરેકને વીર્યાન્તરાય કર્મ તો હોયજ છે કારણ કે આ જગતમા સમર્થમા સમર્થ માણસો પણ જગત્ની ઉથલપાથલ નથી કરી શકતા તેથી તેને પણ તેટલુ વીર્યાન્તરાય કર્મ છેજ

આ રીતે વિચારતા-આત્મા પોતાના પૂર્ણ સ્વરૂપમા હોય ત્યારે, જગતની બધીયે વસ્તુનો ભોગ તથા ઉપભોગ લે? અથવા ધારે તે પ્રમાણે જગત્ની ઉથલપાથલ કરી નાખે? અથવા જગતમા જેટલી વસ્તુઓ છે, તે બધીને નિમિત્ત બનાવીને પોતાની આત્મરમણતા તાજી રાખી શકે? એ બધુ કેમ બનતુ હશે? તથા આવી રીતે એક આત્મા સપૂર્ણ સ્વરૂપમા હોય ત્યારે બીજાને માટે બાકી રહેજ શુ?

પ્રશ્ન બરાબર છે તેનુ સમાધાન સમજવુ મુશ્કેલ છે કારણ કે-તે સૂક્ષ્મ બુદ્ધિગમ્ય છે જો કે બધી વસ્તુઓ ભોગ્ય તથા ઉપભોગ્ય હોવા છતા, એકી સાથે કઇ વસ્તુનો ભોગ તથા ઉપભોગ કરવો? તથા બીજા દરેક જીવોનો પણ તેજ વખતે તેવોજ હક્ક છે વળી તેના સાક્ષાત્ સબધમા આવ્યા વિના તેનો ભોગ તથા ઉપભોગ શી રીતે લેઇ શકાય? સાક્ષાત્ સબધમા આવવા માટે એકી સાથે દરેકના સબધમા આવવુ પણ શી રીતે સંભવિત થાય? આ વિગેરે પરિસ્થિતિને યોગે

¹ ઉપભોગથી ઉત્પન્ન થતું

લઈ શકે છે એવીજ રીતે પોતાની આત્મગમ્યતા સિદ્ધ થાય ત્યારેજ તે સપૂર્ણ સ્વરૂપમા કહેવાય છે પછી તેને તેવા નિમિત્તોની જરૂર પડતી નથી પહેલેથીજ અનેક નિમિત્તોનો લાભ લેતો લેતો તે ઉંચે ઉંચે ચડતો જાય છે આત્મા મલિન અવસ્થામાથી સપૂર્ણ-યથાર્થ સ્થિતિમા પહોચતા જેમ જેમ તે ઉંચે ઉંચે ચડતો જાય છે, તેમ તેમ તેને ઉચે ચઢાવનાના અનેક નિમિત્તો મળતા જાય છે અને તે બધા નિમિત્તોને એકઠા કરીએ, તથા તે બધા નિમિત્તોનો ઉપયોગ કરતા કરતા જે વખત પસાર થાય જ, તે બધુ ધ્યાનમા લેઇએ, તો-જગતમા એવી કોઇ પણ વસ્તુ નથી કે જેનો આત્માએ પોતાના વિકાસમા કોઇક વખત પણ લાભ ન લીધો હોય તેમજ જેનુ ઇચ્છાપૂર્વક દાન ન આપ્યું હોય, પોતાની શક્તિનો ઉપયોગ જેને માટે ન કર્યો હોય, અને ભોગ તથા ઉપભોગની વસ્તુનો ઉપયોગ પણ ન કર્યો હોય એવી એક પણ વસ્તુ નહીં મળે પછી તેને તેમ કરવાની જરૂરજ શી રહે?

જો કે સપૂર્ણ આત્માને તેવુ કાંઈપણ કરવાની જરૂર રહેતી નથી અને તેથીજ તેવી કોઇપણ પ્રકારની પ્રવૃત્તિ તે કરતો નથી-જેના કારણો અને યુક્તિઓ ઉપર સમજાવેલ છે છતા તદ્ તદ્યોગ્ય સપૂર્ણ શક્તિઓ સપૂર્ણ આત્મામા પૂર્ણરૂપે ખીલેલી હોય છે એ બરાબર સમજાશે

આ રીતે અતરાય કર્મ પણ આત્માની મહાન્ મહાન્ શક્તિઓ, હકો, અને સત્તા વિગેરેને ડુબાવનાર કર્મ છે માટે તેને જીવ વિપાકી કહેવામા વાંધો નથી

અર્થાત્ તે જીવ વિપાકી જ છે તેવી રીતે ગોત્રકર્મ પણ જીવ વિપાકીજ છે કારણ કે તે પણ આત્માની એમ અવસ્થા ઉપર અસર કરી તેને ઉચ્ચ કે નીચ વ્યવહારના યોગઠામા ગોઠવે છે

ત્યારે આયુષ્ય કર્મને જીવ વિપાકી કહેવામા શી અડચણ છે?

યદ્યપિ દરેક પ્રકૃતિ છેવટે તો જીવ ઉપરજ અસર કરે છે એ રીતે તેને જીવ વિપાકી કહેવામા વાધો નથી પરતુ તેનુ મુખ્ય નિમિત્ત ભવ છે કારણ કે આયુષ્ય કર્મ મુખ્યપણે મનુષ્ય, તિર્યચ વિગેરે ભવો સાથે સબધ ધરાવે છે માટે તેને શાસ્ત્રમા ભવવિપાકી કર્મ કહ્યુ છે

અહીં સુધી ૭ મૂળ કર્મ અને તેના ૫૫ પેટા ભેદોનો વિચાર કર્યો તેમા ૬ મૂળ કર્મ જીવ વિપાકી છે અને એક આયુષ્ય કર્મ ભવ વિપાકી છે પેટા ભેદોમા–૫૧ જીવ વિપાકી છે, અને ૪ ભવ વિપાકી છે

પાઠ ૫ મો

નામ કર્મ

હવે આ પાઠમા "નામ કર્મ" નો વિચાર કરવાનો છે

ગયા પાઠોમા સાત કર્મોનો વિચાર કરવામા આવ્યો, તે ઉપરથી એમજ સમજાય છે કે–સાત કર્મો, ને તેના ભેદોને લીધે થતી જીવની અવસ્થાઓ અથવા આસ

થતી સામગ્રી બધી ભાવ રૂપ, નજરે–પદાર્થ રૂપે ન જોઇ શકીએ તેવી જણાય છે પરંતુ આ કર્મ શરીર, અવયવો, શરીરની અમુક આકૃતિ વિગેરે જોઇ શકાય તેવા ફળો આપનારૂં કર્મ છે આ કર્મના ૧૦૩ પ્રકારો છે તે બધા અહીં સમજાવવા મુશ્કેલ છે તેથી પ્રથમ તો જેટલા સમજાવી શકાય તેમ છે તે સમજાવવાનો યત્ન કરીશ–

એક બાળક જન્મ લે છે, એટલે શું ?

તેનો અર્થ એજ કે–કોઇ પણ આત્મા શરીર ધારણ કરીને આ જગતમા બહાર પડે છે

ત્યારે તેણે શરીર શી રીતે બનાવ્યું હશે ? અને શરીર બનાવ્યા પહેલા તે શી સ્થિતિમા હશે ? એ વિગેરે વિચારવુ જોઇએ કે ?

ખરેખર, એ ખાસ સમજવા જેવુ છે

સાભળો, બરાબર ધ્યાન દઇને સાભળજો

કોઇ પણ પ્રાણી મરણ પામીને કોઇપણ સ્થળે પાછો ઉત્પન્ન થવાને પ્રયત્ન કરે છે કારણ કે આપણે આત્માના સ્વરૂપમા વિચારી ગયા છીએ કે “ આત્મા નિત્ય છે તેનો કદી નાશ થતો નથી આપણે કહીએ છીએ કે ‘ અમુક માણસ મરી ગયો ’ તેનો અર્થ એ નથી, કે તેનો આત્મા મરી ગયો પરંતુ તે શરીરમાથી તેનો આત્મા ચાલ્યો ગયો અર્થાત્ શરીર અને આત્મા જુદા પડી ગયા ” આ રીતે માણસ મરે છે, ત્યારે તેનો આત્મા મરતો નથી પરંતુ એ શરીરમાથી

નીકળીને બીજુ શરીર ધારણ કરવા ચાલ્યો જાય છે બીજે જ્યા તે જાય છે ત્યા તેને જે જે સામગ્રી મળવી જોઇએ, તે તમામ સામગ્રી અપાવનારા કર્મો તેની સાથે હોય છે તે કર્મોના બળથી આત્મા પોતાનુ ભાવિ જીવન જીવવાની તૈયારી કરવા માડે છે

આ હકીકત ધ્યાનમા લઇને—એક જીવ એક શરીરમાથી જુદો પડ્યા પછી તેનુ શુ શુ થતુ હશે ? એ પ્રશ્ન થાય છે

તે છુટો થાય કે—તુરત તેણે કોઈપણ પરિસ્થિતિમા દાખલ થવુ જોઇએ એવી મુખ્ય પરિસ્થિતિ જગતમા ચાર છે તેમાની બે પરિસ્થિતિ તો આપણા જાણવામાજ છે અને તે એક મનુષ્યની અને બીજી તિર્યંચની

મનુષ્યની પરિસ્થિતિ એટલે મનુષ્ય રૂપે થવુ, ઘર બાધવા, રાજ્ય કરવુ, બે પગે ચાલવુ અને મનુષ્યને વસવાટ કરવા જેવા પ્રદેશમાં રહેવુ, વિગેરે મનુષ્યને લાયક જે પરિસ્થિતિ, તેનુ નામ મનુષ્ય ગતિ, અને તેવીજ રીતે વાકા ચાલવુ, અવ્યક્ત ભાષા બોલવી, વિગેરે પશુપક્ષી તથા કીડાને છાજતી જે પરિસ્થિતિ, તે તિર્યંચ ગતિ કહેવાય એવી રીત બીજી બે ગતિઓ છે, દેવગતિ અને નારકગતિ એમ ચાર ગતિ થઇ

આમાની કોઇ એક ગતિમા ઉસન્ન થવાને યોગ્ય કર્મ જીવ બાધી ચૂક્યો છે

ધારો કે—તેણે મનુષ્ય ગતિને યોગ્ય કર્મ બાધ્યુ છે તેથી ત્યાથી છુટીને તે જીવ મનુષ્ય ગતિ તરફ આવવાને

ત્વાના થાય છે પરતુ અહીં પહોચતા પહેલા ત્યાથી છુટેલા જીવને જ્યા જવાનુ નક્કી થયુ છે, ત્યા લાવી મૂકનાર એક કર્મ તેને વચ્ચે મદદ કરે છે આ કર્મનું નામ આનુપૂર્વી કર્મ છે આ આનુપૂર્વી કર્મ મરણ પછી, અને ઉત્પન્ન થતા પહેલા વચ્ચે આમ તેમ ભટકતા જીવને પોતાને ઠેકાણે જવામા મદદ કરે છે તેથી તે કર્મને ક્ષેત્ર વિપાકી કર્મ કહ્યુ છે

મરણ પછી નવે સ્થળે ઉત્પન્ન થતા પહેલા બે ત્રણ, ચાર સમય જેટલો વખત લાગે છે તેમા આકાશ પ્રદેશોની શ્રેણી પ્રમાણે સીધી અને વક્ર એમ બે જાતની જીવની ગતિ થાય છે તેમા અમુક સમયે જીવ વર્ગણાઓનુ આકર્ષણ કરે છે જ્યા ઉત્પન્ન થવાનો છે, તે સ્થિતિને યોગ્ય આત્મ પ્રદેશોની સંસર્ગ–વિસર્ગ ગુણને લીધે નાની કે મોટી આકૃતિ બનાવે છે વિગેરે કેટલાક બનાવો થાય છે તે પ્રસગે સમજાવીશ

આ આનુપૂર્વી કર્મના પણ ગતિ પ્રમાણે ચાર ભેદ પાડવામા આવ્યા છે અને વક્રગતિ વખતે તેનો ઉદય હોય છે તેમાની મનુષ્ય આનુપૂર્વી કર્મે જીવને આ માનવ જન્મને યોગ્ય સ્થાન સુધી લાવીને મૂક્યો, એટલે તેનુ કામ પુરૂ થયુ આ સ્થાન પામે જીવ આવે કે તુરત મનુષ્ય ગતિ નામ કર્મ તેને મનુષ્યને યોગ્ય સામગ્રીઓ આપવાની શરૂઆત કરે છે તે કર્મ ત્યા સુધી પોતાનુ કામ બજાવશે, કે જ્યા સુધી જીવ મનુષ્ય પણે રહેશે

આ રીતે ગતિ નામ કર્મ, જીવને મનુષ્યવિગેરેને યોગ્ય સામગ્રીઓ સાથે જોડી દે છે તેથી તેને જીવવિપાકી કર્મ કહ્યુ છે

જે ક્ષણથી મનુષ્યગતિને યોગ્ય સામગ્રી મળવાની શરૂઆત થાય છે, તેજ સમયથી મનુષ્યનુ આયુષ્ય પણ તેને મનુષ્યપણામા સ્થિર રાખવાની મદદ કરે છે એવુ આયુષ્ય કર્મ તેણે અહીં ઉત્પન્ન થતા પહેલા બાંધ્યુ છે જો મનુષ્ય આયુષ્ય કર્મની જરા પણ મદદ ન હોય, તો જીવ મનુષ્યને યોગ્ય પરિસ્થિતિમા એક ક્ષણ પણ ન રહી શકે તેથી કોઈ પણ પ્રકારના વખતનો નિયમ કરનાર કર્મની જરૂર પડે જ છે

૧ મનુષ્યને યોગ્ય પરિસ્થિતિ પામવા માટે જીવને મનુષ્ય રૂપે થવુજ જોઇએ. ૨ એ થતા પહેલા પ્રથમ, મનુષ્ય પણે ઉત્પન્ન થવાના સ્થાન સુધી તેને આનુપુર્વી કર્મે લાવી મૂક્યો ૩ તુરત પ્રથમ ક્ષણથીજ તેને-મનુષ્યનુ આયુષ્ય આયુષ્ય-(મનુષ્યાયુષ્ય) કર્મે આપવુ શરૂ કર્યુ

મનુષ્ય ગતિ કર્મે-તેને મનુષ્યને યોગ્ય બધી સામગ્રી પુરી પાડવા માંડી મનુષ્યને યોગ્ય સામગ્રીમા, મનુષ્યને-યોગ્ય શરીર, તે પ્રથમ ધારણ કરવું જોઇએ માટે પ્રથમ ક્ષણથીજ મનુષ્ય-શરીર બનાવવા માટે, મનુષ્યના શરીરને યોગ્ય પરમાણુઓ (વર્ગણાઓ) મેળવવાનો હક્ક જીવને શરીર નામ કર્મ આપે છે

અત્રે યાદ રાખવાનુ કે-મનુષ્યને યોગ્ય મુખ્ય પણે ઔદારિક શરીર છે માટે તે શરીર બનાવવા માટે જીવે પૂર્વે બાંધેલુ ઔદારિક શરીર નામ કર્મ-ઔદારિક શરીર પણે ગ્રહણ યોગ્ય જે બીજી વર્ગણા છે-તેમાથી પોતાના કર્મ પ્રમાણે વર્ગણા મેળવવાનો હક્ક આપે છે જ્યા સુધી એ મનુષ્ય પણે રહેશે, ત્યા સુધી આ હક્ક તેને ચાલુ રહેશે આ કર્મને લીધે પ્રથમ સમયથીજ તેણે તે વર્ગણાઓ લેવા માડી

આ વર્ગણાઓમા અનત પરમાણુઓનો જત્થો હાય છે, તે આપણે પહેલા ભાગમા શીખી ગયા છીએ એ જત્થો એમને એમ રેતીના લાડુ જેવો ભર ભર ભૂકા જેવો નથી હોતો જો તેમ હોય તો તેવા જત્થાનુ બનેલું શરીર ભર ભર ભૂકા જેવુ થઇ જાય માટે, વર્ગણાની અદરના સ્કધોના પરમાણુઓ, સ્નેહ-ચિકાશ અને લુખાશ વિગેરે જે પ્રમાણમા હોવા જોઇએ તે પ્રમાણમા તેમા હોવાને લીધે પરસ્પર ચોટી જાય છે-સંઘાતિત થાય છે આમ પરમાણુઓ પરસ્પર ચોટી જઇને સઘાતિત થયેલા સ્કધો જ જીવ પોતાના શરીરના ઉપયોગમા લે છે આવો સઘાત કરી આપનારૂં એક નામ કર્મ જીવે પૂર્વે મેળવેલુ હાય છે તેથી તે સઘાતન નામ કર્મ સઘાતન નામ કર્મ જીવને વર્ગણાના સઘાત પામેલા સ્કધો અપાવે છે

આ રીતે સઘાત પામેલી ઔદારિક વર્ગણા સઘાતન નામ કર્મ અને શરીર નામ કર્મના બળથી જીવે પ્રથમ સમયે લીધી

આનુ નામ આહાર કહેવાય આવો આહાર ગ્રહણ કરી વર્ગણા મળવા રૂપ આહાર-જ્યા સુધી મનુષ્યનુ શરી કાયમ રહેશે ત્યા સુધી તેને મળ્યા કરશે આ રીતે પ્રથમ ક્ષણે મળેલી વર્ગણાનુજ શરીર જીવ બનાવવા લાગે છે એટલે કે-એ સઘાત પામેલી વર્ગણાઓ પરસ્પર ચોટવા માડે છે તેને પરસ્પર બરાબર ચોટાડનાર કર્મ પણ જીવની મદદમા છે તેને બધન નામ કર્મ કહે છે જો આ બધન નામ કર્મ ન હોય તો સઘાત વાળી વર્ગણાના સ્કધો છતા પરસ્પર સ્કધો એક રચના રૂપે મળી ગયેલા ન રહે જેમ ઘર બાધવામા ઈંટોના રજકણો અદરો અદર સઘાતિત છે, પણ એમને એમ ઈંટ ઉપર ઈંટો ગોઠવીએ તો મકાન મજબૂત ન થાય, તેને ચુના કે માટીથી પરસ્પર ચોડવા પડે છે તેમ આ બધન નામ કર્મ વર્ગણાના સ્કધો રૂપી ઈંટોને પરસ્પર ચોડીને એક રૂપે કરે છે

આ રીતે પહેલીજ ક્ષણે બીજા પણ નીચે પ્રમાણેના અનેક કર્મો જીવને પોત પોતાની મદદ પહોચાડવા માડે છે-

૧ સૌથી પહેલી મદદ નો આનુપૂર્વીએ કરીજ (મનુષ્ય આનુપૂર્વી નામ કર્મ)

પછી—

૨ ગતિ નામ કર્મ (મનુષ્ય ગતિ નામ કર્મ)
૩ જાતિ નામ કર્મ (પચેદ્રિય જાતિ નામ કર્મ)
૪ શરીર નામ કર્મ (૧ ઔદારિક શરીર નામ કર્મ

૨ કાર્મણ શરીર નામ કર્મ તથા ૩ તૈજસ શરીર નામ કર્મ)

૫ અંગોપાગ નામ કર્મ (ઔદારિક અંગોપાગ નામ કર્મ)

૬ સંઘાતન નામ કર્મ (૧ ઔદારિક સંઘાતન નામ કર્મ ૨ કાર્મણ સંઘાતન નામ કર્મ, તથા ૩ તૈજસ સંઘાતન નામ કર્મ)

૭ બંધન નામ કર્મ (૧ ઔદારિક ઔદારિક બંધન નામ કર્મ ૨ ઔદારિક તૈજસ બંધન નામ કર્મ ૩ ઔદારિક કાર્મણ બંધન નામ કર્મ ૪ ઔદારિક તૈજસ કાર્મણ બંધન નામ કર્મ ૫ તૈજસ તૈજસ બંધન નામ કર્મ ૬ કાર્મણ કાર્મણ બંધન નામ કર્મ ૭ તૈજસ કાર્મણ બંધન નામ કર્મ)

૮ સંસ્થાન નામ કર્મ (હુંડક સંસ્થાન નામ કર્મ)

૯ સંહનન નામ કર્મ (છેવટ્ઠું સંહનન નામ કર્મ)

૧૦ વિહાયોગતિ નામ કર્મ (પુણ્યવાન જીવ હોવાને લીધે શુભ વિહાયોગતિ નામ કર્મ, અને અપુણ્યવાન હોય તો અશુભ વિહાયોગતિ નામ કર્મ

૧૧ વર્ણનામ કર્મ (શ્વેતાદિવર્ણ નામ કર્મ) પુણ્યવાન હોવાથી

૧૨ ગંધનામ કર્મ (સુરભિ ગંધાદિનામ કર્મ) ,,

૧૩ રસનામ કર્મ (મધુરાદિ રસનામ કર્મ) ,,

૧૪ સ્પર્શનામ કર્મ (મૃદુ વિગેરે સ્પર્શનામ કર્મ) ,,

૧૫ નિમાણ નામ કર્મ
૧૬ અગુરુ લઘુ નામ કર્મ
૧૭ પરાઘાત નામ કર્મ
૧૮ શ્વાસોશ્વાસ નામ કર્મ
૧૯ ત્રસ નામ કર્મ
૨૦ બાદર નામ કર્મ
૨૧ પ્રત્યેક નામ કર્મ
૨૨ પર્યાપ્તિ નામ કર્મ
(આહાર, શરીર, ઇંદ્રિય, શ્વાસોશ્વાસ, ભાષા, મન, પર્યાપ્તિ નામ કર્મો)

૨૩ સ્થિર નામ કર્મ
૨૪ અસ્થિર નામ કર્મ
૨૫ શુભ નામ કર્મ
૨૬ અશુભ નામ કર્મ
૨૭ સુભગ નામ કર્મ
૨૮ સુસ્વર નામ કર્મ
૨૯ યશ નામ કર્મ
૩૦ આદેય નામ કર્મ

ઓચ્છામા ઓચ્છા આ ત્રીશ કર્મો સામાન્ય પુણ્યવાન લાયક જીવને મનુષ્ય પણે થતી વખતે પહેલે સમયેથી પોતાની મદદ આપવી શરૂ કરે છે પરંતુ જો પુણ્યવાન મનુષ્ય ન હોય તો, અશુભ વિહાયો ગતિ, લીલો, કાળો અશુભ વર્ણ નામ કર્મ, દુરભિગંધ નામ કર્મ, કડવો, તીખો વર્ણ નામ કર્મ, ખડબચડો, ભારે, ઠરા કે લુખો સ્પર્શ નામ કર્મ, ઉપઘાત નામ કર્મ, દુભ । નામ કર્મ, દુસ્વર નામ કર્મ, અપયશ નામ કર્મ, અનાદેય ન ... ગેરે ૭ અશુભ નામ (કર્મો) તે તે શુભ ... ાની મદદ આપે છે

પરન્તુ

તેવીજ રીતે કોઇ મહા પ્રભાવશાળી પુરુષ થવાના હોય તો વૈક્રિય શરીર નામ કર્મ તેને વૈક્રિય શરીર અપાવે છે તે સાથેજ વૈક્રિય શરીર અંગોપાંગ નામ કર્મ વૈક્રિય અંગોપાંગો અપાવે છે પણ આ બન્ને કર્મો અને આહારકના બન્ને કર્મો ઉત્પત્તિ વખતે મદદ નથી કરતા

વળી કોઇ મહાપુરુષ તિર્થંકર ભગવાન્ થવાના હોય તો તેને જીન નામ કર્મ ઉત્પત્તિ ક્ષણથીજ, તેનો પ્રભાવ જગતમા પડે તેવી અસર ઉત્પન્ન કરવા માંડે છે અને સંહનનમા વજ્ર ઋષભ નારાચ સંહનન નામ કર્મ મદદ કરીને સર્વોત્તમ મજબૂતી વાળુ શરીર બનાવરાવે છે આકૃતિમા સમચતુરસ્ત્ર સંસ્થાન નામ કર્મ મદદ કરીને સર્વોત્તમ આકૃતિ વાળુ શરીર બનાવે છે જો કોઇ મહા તપસ્વી મુનિ થવાના હોય તો તેના શરીરને, ઉદ્યોત નામ કર્મ મદદ આપીને શીતળ-પ્રકાશમય બનાવે છે જેનો પ્રકાશ ચંદ્રનો છે, તેવો પ્રકાશ તે મહાત્માના શરીરનો કેટલેક અંશે હોય છે

આ રીતે મનુષ્યોમા ઉપર ગણાવેલા ત્રીશ નામ કર્મો શિવાય બીજા નીચે પ્રમાણે યોગ્યતા પ્રમાણે નામ કર્મો વધારે હોય છે તે ઉપર ગણાવ્યા છે તેનું લિસ્ટ—

૨ વૈક્રિય શરીર નામ કર્મ, તથા આહારક શરીર નામ કર્મ

૨ વૈક્રિય શરીર અંગોપાંગ નામ કર્મ, તથા આહારક શરીર અંગોપાંગ નામ કર્મ

૨ વૈક્રિય સંઘાતન નામ કર્મ, આહારક સંઘાતન નામ કર્મ

૮ વૈક્રિય વૈક્રિય બંધન નામ કર્મ, આહારક આહારક બંધન નામ કર્મ

વૈક્રિય તૈજસ બંધન નામ કર્મ, આહારક તૈજસ બંધન નામ કર્મ

વૈક્રિય કાર્મણ બંધન નામ કર્મ, આહારક કાર્મણ બંધન નામ કર્મ

વૈક્રિય તૈજસ કાર્મણ બંધન નામ કર્મ, આહારક તૈજસ કાર્મણ બંધન નામ કર્મ

૫ સમ ચતુરસ સંસ્થાન નામ કર્મ, ન્યગ્રોધ સંસ્થાન નામ કર્મ, સાદિ સંસ્થાન નામ કર્મ, કુબ્જ સંસ્થાન નામ કર્મ, વામન સંસ્થાન નામ કર્મ

૫ વજ્ર ઋષભ નારાચ સંહનન નામ કર્મ
ઋષભ નારાચ સંહનન નામ કર્મ
નારાચ સંહનન નામ કર્મ
અર્ધ નારાચ સંહનન નામ કર્મ
કિલિકા સંહનન નામ કર્મ

૧ અશુભ વિહાયોગતિ નામ કર્મ

૪ લાલ વર્ણ નામ કર્મ, શ્યામ વર્ણ નામ કર્મ
પીત વર્ણ નામ કર્મ, લીલા (નીલ) વર્ણ નામ કર્મ

૧ દુરભિગંધ નામ કર્મ

૪ અમ્લ (ખાટો) રસ નામ કર્મ
કષાય (તુરો) રસ નામ કમ
તિક્ત (કડવો) રસ નામ કર્મ
કટુ (તીખો) રસ નામ કર્મ

૭ ભારે સ્પર્શ નામ કર્મ	ખર (ખડબચડો) સ્પર્શ નામ કર્મ
શીત સ્પર્શ નામ કર્મ	
ઉષ્ણુ સ્પર્શ નામ કર્મ	ચીકણો સ્પર્શ નામ કર્મ
હળવો સ્પર્શ નામ કર્મ	રુક્ષ સ્પર્શ નામ કર્મ
૧ ઉપઘાત નામ કર્મ	૧ અયશ નામ કર્મ
૧ અપર્યાપ્ત નામ કર્મ	૧ અનાદેય નામ કર્મ
૧ જીન નામ કર્મ	૧ દુસ્વર નામ કર્મ
૧ ઉદ્યોત નામ કર્મ	૧ દુર્ભગ નામ કર્મ

કુલ ૪૮ પ્રકૃતિ ઉમેરવાની થઈ ૩૦ પહેલાની, એમ ૭૮ પ્રકૃતિ કુલ થઈ

આ રીતે એક મનુષ્યની અપેક્ષાએ સામાન્ય રીતે કયા કયા નામ કર્મો હોય, અને બધા મનુષ્યોને હિસાબે–પાપી તથા પુણ્યવાન કે મહાપુરુષોની અપેક્ષાએ કયા કયા નામ કર્મો હોય ? તે બતાવ્યા

આ વાત આપે વચ્ચે કરી પરંતુ જીવ ઉત્પન્ન થાય છે તેજ વખતે નામ કર્મો મદદ કરી રહ્યા છે તે દરેક કેવી કેવી રીતે મદદ કરે છે ? તે વાતમા ઠીક રસ પડતો હતો તે વાત અધુરી મુકીને વચ્ચે આ વાત કરી પરંતુ પાછી એ વાત શરૂ કરો તો ઠીક પડે

૨ વૈક્રિય સંઘાતન નામ કર્મ, આહારક સંઘાતન નામ કર્મ

૮ વૈક્રિય વૈક્રિય બંધન નામ કર્મ, આહારક આહારક બંધન નામ કર્મ
વૈક્રિય તૈજસ બંધન નામ કર્મ, આહારક તૈજસ બંધન નામ કર્મ
વૈક્રિય કામણુ બંધન નામ કર્મ, આહારક કાર્મણ બંધન નામ કર્મ
વૈક્રિય તૈજસ કાર્મણ બંધન નામ કર્મ, આહારક તૈજસ કાર્મણ બંધન નામ કર્મ

૫ સમ ચતુસ્ર સંસ્થાન નામ કર્મ, ન્યગ્રોધ સંસ્થાન નામ કર્મ, સાદિ સંસ્થાન નામ કર્મ, કુબ્જ સંસ્થાન નામ કર્મ, વામન સંસ્થાન નામ કર્મ

૫ વજ્ર ઋષભ નારાચ સંહનન નામ કર્મ
ઋષભ નારાચ સંહનન નામ કર્મ
નારાચ સંહનન નામ કર્મ
અર્ધ નારાચ સંહનન નામ કર્મ
કિલિકા સંહનન નામ કર્મ

૧ અશુભ વિહાયોગતિ નામ કર્મ

૪ લાલ વર્ણ નામ કર્મ શ્યામ વર્ણ નામ કર્મ
પીત વર્ણ નામ કર્મ લીલા (નીલ) વર્ણ નામ કર્મ

૧ દુરભિગંધ નામ કર્મ

૪ અમ્લ (ખાટો) રસ નામ કર્મ
કષાય (તુરો) રસ નામ કમ
તિક્ત (કડવો) રસ નામ કર્મ
કટુ (તીખો) રસ નામ કર્મ

૭ ભારે સ્પર્શ નામ કર્મ
શીત સ્પર્શ નામ કમ
ઉષ્ણ સ્પર્શ નામ કર્મ
હળવો સ્પર્શ નામ કર્મ
ખર (ખડબચડો) સ્પર્શ નામ કર્મ
ચીકણો સ્પર્શ નામ કર્મ
રુક્ષ સ્પર્શ નામ કર્મ

૧ ઉપઘાત નામ કર્મ	૧ અયશ નામ કર્મ
૧ અપર્યાપ્ત નામ કર્મ	૧ અનાદેય નામ કર્મ
૧ જીન નામ કર્મ	૧ દુસ્વર નામ કર્મ
૧ ઉદ્યોત નામ કર્મ	૧ દુર્ભગ નામ કર્મ

કુલ ૪૮ પ્રકૃતિ ઉમેરવાની થઈ ૩૦ પહેલાની, એમ ૭૮ પ્રકૃતિ કુલ થઈ

આ રીતે એક મનુષ્યની અપેક્ષાએ સામાન્ય રીતે કયા કયા નામ કર્મો હોય, અને બધા મનુષ્યોને હિસાબે-પાપી તથા પુણ્યવાન કે મહાપુરુષોની અપેક્ષાએ કયા કયા નામ કર્મો હોય ? તે બતાવ્યા

આ વાત આપે વચ્ચે કરી પરતુ જીવ ઉત્પન્ન થાય છે તેજ વખતે નામ કર્મો મદદ કરી રહ્યા છે તે દરેક કેવી કેવી રીતે મદદ કરે છે ? તે વાતમા ઠીક ગમ પડતો હતો. તે વાત અધુરી મુકીને વચ્ચે આ વાત કરી પરતુ પાછી એ વાત શરૂ કરો તો ઠીક પડે

આગે પણ એજ વિચાર છે પણ વચ્ચે આ પ્રમાણે હકીકત સમજ્યા વિના એ હકીકત સમજાવવી મને જ ભારે પડતી હતી. એટલે હવે તે સમજાવુ છુ

મનુષ્ય આનુપુર્વી નામ કર્મના ઉદયથી જીવ ઉત્પત્તિ સ્થાને આવી પહોચ્યો, કે તરત મનુષ્ય આયુષ્ય કર્મે આયુષ્ય આપ્યું મનુષ્ય ગતિ નામ કર્મે મનુષ્ય યોગ્ય ગતિ પરિસ્થિતિ આપી ઔદારિક શરીર નામ કર્મે ઔદારિક વર્ગણા લેવાનો હક કરી આપ્યો આહાર પર્યાપ્તિ નામ કર્મે તે વર્ગણા ખેચી એ ચેહી તે વર્ગણાના પરમાણુઓ પરસ્પર સઘાતન નામ કર્મથી સઘાતિત થયા અને બધન નામ કર્મે પરસ્પર ચોટાડીને મેળવ્યા ત્યા સુધી વાત આવી છે જ્યારે આ બધી ક્રિયા ચાલે છે, ત્યારેજ આહાર પર્યાપ્તિ નામ કર્મ ઉદયમા આવીને તે ગ્રહણ (આહાર કરેલી) કરેલી વર્ગણાને આહાર યોગ્ય બનાવી તેનો રસ કરી છ વિભાગમા વ્હેચી નાખે છે અને તે છ વિભાગોમા છ જાતની જીવન ક્રિયા ચલાવવા માટેની ૬ શક્તિ ઉત્પન્ન કર્યા કરે છે

પહેલા વિભાગમા એવી શક્તિ ઉત્પન્ન કરે છે કે-ભવિષ્યમા આહારને યોગ્ય જેટલી વર્ગણાઓ આવે તેને બરાબર આહાર રૂપે બનાવી તેનો રસ બનાવે

બીજા વિભાગમા એવી શક્તિ ઉત્પન્ન કરે કે–આહાર માંથી શરીરને યોગ્ય બનેલા રસમાથી શરીર બનાવવા માટે

શરીર બનતી વખતે—અગોપાગ નામ કર્મ અગ અને ઉપાગ પણે શરીર રૂપે અનેક ભાગના અગોપાગો બનાવવા માટે, તેજ વખતે નિર્માણ નામ કર્મ તે અગોના સ્થાનો અને એક હોશ શરીરની બધી રચનાનો ચિતાર હોશીયાર સુતારની માફક વ્યવસ્થિત નક્કી કરી આપ્યુજ હોય, તેજ વખતે સહનન નામ કર્મ, અને સસ્થાન નામ કર્મ શરીરની મજબુતી તથા શરીરની આકૃતિ રચવા માટે છે તેજ વખતે વર્ણ નામ કર્મ શરીરનો રગ, ગધ નામ કર્મ ગધ, રસ નામ કર્મ સ્વાદ અને સ્પર્શ નામ કર્મ કોઇ પણ જાતનો સ્પર્શ ઉત્પન્ન કરવા માટે છે

અગુરૂલઘુ નામ કર્મ શરીર લોઢા જેવુ ભારે ન થાય તેમજ રૂ જેવુ હલકુ ન થાય, અર્થાત્ અગુરૂ લઘુ પર્યાય વાળી તે શરીરની રચના કરવા માટે છે

પર્યાપ્તિના ત્રીજા ભાગમા એવી શક્તિ ઉત્પન્ન થાય છે કે જે, અગોપાગ નામ કર્મ અને નિર્માણ નામ કર્મના બળથી નક્કી થયેલા અવયવોમા ઇદ્રિયના અવયવોને બરાબર રચી શકે, આવી શક્તિ તે ઇદ્રિય પર્યાપ્તિ કહેવાય ભવિષ્યમા પણ જ્યારે જ્યારે આ રીતે ઇદ્રિયને યોગ્ય પુદ્ગલોનો ભાગ મળે, તેને બરાબર ઇદ્રિય પણે બનાવી દેવાનુ કામ કરવાની શક્તિ આ ત્રીજા વિભાગમા ઉત્પન્ન થાય છે આ વખતે જાતિ નામ કર્મ તો પોતાનુ કામ થઇ કરી ચૂક્યુજ હોય છે તેથી જે જાતનુ જાતિ નામ કર્મ હોય, તે પ્રમાણે લગભગ ઇદ્રિયોના અવયવો રચીને એ ઇદ્રિય પર્યાપ્તિ નામ કર્મ પોતાની ફરજ બજાવે છે

આ વખતેજ શ્વાસોચ્છ્વાસ નામ કર્મ જીવમા નિયમિત રીતે શ્વાસોચ્છ્વાસ લેવાની શક્તિ આપે છે પરંતુ તે શ્વાસોચ્છ્વાસ લેવાનુ કામ ત્યારેજ શરૂ થાય છે કે- શ્વાસોચ્છ્વાસ પર્યાપ્તિ નામ કર્મ પોતાના ૪ થા વિભાગમાં એવી શક્તિ ઉત્પન્ન કરે છે કે જે શ્વાસોચ્છ્વાસને યોગ્ય વર્ગણા ગ્રહણ કરીને, શ્વાસોચ્છ્વાસ લેવાના કામમા આવે એવી બનાવી શકે આ રીતે શ્વાસોચ્છ્વાસને લાયક વર્ગણાનો પરિણામ થઈ ગયા પછી શ્વાસોચ્છ્વાસ નામ કર્મની મદદથી શ્વાસોચ્છ્વાસ લેવો મૂકવો શરૂ થાય છે

આજ વખતે શરીરની રચના સુક્ષ્મ ન થતા બાદર નામ કર્મની મદદથી જોઇ શકાય તેવી સ્થૂળ રચના થાય છે અને ત્રસ નામ કર્મની મદદથી શરીર ઇચ્છા પ્રમાણે ગતિ કરી શકે તેવી રચનાવાળુ થાય છે અને જે શરીર ઉત્પન્ન થયુ તેના ઉપર તેજ જીવની માલિકી, બીજો જીવ તેને પોતાનુ કરીને રહીજ ન શકે તેવી વ્યવસ્થા પ્રત્યેક નામ કર્મ કરી આપે છે

આ રીતે શરીર તૈયાર થતી વખતે હાલ, છાતી વિગેરે જે જે અવયવો સ્થિર હોવા જોઇએ તે સ્થિર બનાવી આપવાનુ કામ સ્થિર નામ કર્મ કરે છે

અને જે જે હાથ, આગળા વિગેરે અવયવોને અસ્થિર- હાલતા ચાલતા વાળ્યા વળી શકે તેવા બનાવવાનુ કામ અસ્થિર નામ કર્મ કરે છે તે ન હોય તો આખુ શરીર અને અવયવો બધા અકકડજ રહે અને સ્થિર નામ કર્મ ન હોય તો બધા આખો દિવસ આડા અવળા થયા કરે

શરીરનો ઉપરનો ભાગ માન આપવા લાયક-અપ્રીતિ ન ઉપજાવે તેવો શુભ રાખવાનું કામ શુભ નામ કર્મ કરે છે અને કેડ નીચેનો ભાગ કે જે કોઈને અડકે છે કે સામા માણસને અપ્રિય લાગે છે, તથા ઘણે ભાગે તે અશુચિનું સ્થાન છે, અથવા જમીન સાથે વધારે સંબંધમાં આવતું હોવાથી જમીનનું અપવિત્ર વાતાવરણ વિગેરે તેને વધારે અસર કરતું હોવાથી અપ્રિય લાગે છે આ પરિસ્થિતિમાં શરીરના એક ભાગને ઉત્પન્ન કરનાર અશુભ નામ કર્મ છે

આમ ઘણા કર્મો શરીર તેમજ ઇંદ્રિયો બનાવવામાં તથા બીજી અનેક સામગ્રીઓ અપાવવામાં મદદગાર થાય છે

પર્યાપ્તિના પાંચમા ભાગમાં પર્યાપ્તિ નામ કર્મ એવી શક્તિ ઉત્પન્ન કરે છે, કે-જે શક્તિને બળે ભાષા વર્ગણાના સ્કંધો ગ્રહણ થાય છે, ને ભાષા પણે બને છે પછી વાગ્યોગ નામના આત્મિક-શારીરિક બળથી બોલવાનું થાય છે

એવીજ રીતે છઠ્ઠા ભાગમાં પર્યાપ્તિ કર્મ એવી શક્તિ ઉમેરે છે, કે-તે ભાગ, મન વર્ગણાના સ્કંધો ખેંચે, ખેંચીને વિચાર કરવાના કામમાં આવી શકે તેવા બનાવે, એવી શક્તિ વાળો ઉત્પન્ન થાય વિચારમાં ઉપયોગ કરી શકાય એવા બન્યા પછી મન નિમિત્તક પ્રવર્તતો યોગ-આત્મિક-શારીરિક બળની મદદથી વિચાર પ્રવર્તે છે

આ રીતે પર્યાપ્તિ નામ કર્મ આ છ કારખાનાઓ રચી મુકે છે જેમાં એ પ્રમાણે છ ચીજો કાયમને માટે બન્યા કરે છે, જેથી છ જાતની જીવનક્રિયા સતત ચાલ્યા કરે છે

આપણા શરીરમા છ જાતની જીવનક્રિયા થાય છે

શરીરમા લોહી ફરે છે લોહી હૃદયમા થઇને આખા શરીરમા વહે છે તેમા મેદ, ચરબી, માસ, હાડકા, વીર્ય વિગેરે શરીરના તત્ત્વો બને છે દિવસે દિવસે, અરે સમયે સમયે નવો નવો આહાર આવતો જાય છે, અને શરીરની જીવનક્રિયા ચાલ્યા કરે છે

ઇંદ્રિયો પોતાના જ્ઞાન તતુઓની મદદથી જીવનક્રિયા ચલાવે છે અને જ્ઞાન તતુઓમાં જાણે-જ્ઞાન ગુણની મદદ છે પરતુ જ્ઞાન ગુણ પણ ઇંદ્રિયોની મદદ વિના નથી પ્રવર્તતી શકતો. પરતુ ઇંદ્રિયોના અદરના અને બહારના અવયવો તેમા સપૂર્ણ મદદ કરે છે

તેજ રીતે શ્વાસોશ્વાસ, ભાષા અને મનની પણ જીવન ક્રિયાઓ શરીરમા ચાલ્યા કરે છે

એ છએ જાતની જીવનક્રિયાઓ શરીરમા નિરતર ચાલ્યા કરે છે તેમા છ પર્યાપ્તિઓની મદદ છે અને પર્યાપ્તિ નામ કર્મ જીવને તે છ પર્યાપ્તિઓ પુરી પાડે છે

જન્મ થયા પછી પણ, કેટલાક માણસો યશસ્વી હોય છે તેનુ કારણ યશ નામ કર્મ છે કેટલાક માણસોનો કોઇ હુકમ ઉથાપી શકતું નથી, તેનુ કારણ આદેય નામ કર્મ છે કેટલાકનો પ્રતાપજ એવો પડે છે કે બળવાન માણસ પણ તેનાથી દબાઇ જાય છે, એ પરાઘાત નામ કર્મનો પ્રભાવ છે કેટલાક માણસો વ્હાલા લાગે છે, ગમે તેને પ્રિય થઈ પડે છે એ સુભગ નામ કર્મનો પ્રભાવ છે

કેટલાકનો સ્વર ઘણોજ મધુર હોય છે, સ્વરમા મધુરતા ઉત્પન્ન કરનાર સુસ્વર નામ કર્મ છે

આ રીતે ઉત્પન્ન થવાના ક્ષણથી માડીને ઓછામા ઓછા કેટલા કર્મો એક સામાન્ય મનુષ્યના જીવનમા મદદ કરે છે? તે કેટલેક અશે સમજાવવામા આવ્યું છે હવે એક વાત એ રહે છે કે—આપણા શરીરમા જે ગરમી જણાય છે તે તૈજસ શરીરને લીધે છે એવુ તૈજસ શરીર જીવને તૈજસ શરીર નામ કર્મ, તૈજસ સઘાતન, તૈજસ તૈજસ બધન કર્મથી પ્રાપ્ત થાય છે તેની પણ રચનામા શરીર પર્યાપ્તિ મદદગાર તો ખરીજ તેવીજ રીતે જીવ દરેક ક્ષણે આઠે કર્મો સહિત હોય છે તે કર્મોના સમુહાત્મક જે કાર્મણ શરીર, તે પણ સદા કાળ જીવની સાથેજ હોય છે તેમા કાર્મણ શરીર નામ કર્મ મદદગાર છે તેની રચનામા કાર્મણ સઘાતન નામ કર્મ, કાર્મણ કાર્મણ બધન નામ કર્મ તથા શરીર પર્યાપ્તિ વિગેરે મદદગાર છે

અને શરીરો બન્યા પછી તેની હીલચાલમા કાય યોગ નામનુ આત્મબળ મદદ કરે છે

આ કાર્મણ અને તૈજસ બન્ને શરીરો જીવને સદા કાળ સાથેજ હોય છે અર્થાત્ જ્યારે મરણ વખતે એક શરીર છોડયુ અને બીજુ શરીર બનાવવાને ઉત્પત્તિના પ્રદેશ સુધી જીવ પહોચે છે તેટલા વચલા વખતમા પણ એ બન્ને શરીરો તો સાથેજ હોય છે આ રીતે નામ કર્મની કેટલીક પ્રકૃતિઓ તમાને સમજવામા આવી ગઈ હશે

આપણા શરીરમા છ જાતની જીવનક્રિયા થાય છે

શરીરમા લોહી ફરે છે લોહી હૃદયમા થઇને આખા શરીરમા વહે છે તેમા મેદ, ચરબી, માસ, હાડકા, વીર્ય વિગેરે શરીરના તત્ત્વો બને છે દિવસે દિવસે, અરે સમયે સમયે નવો નવો આહાર આવતો જાય છે, અને શરીરની જીવનક્રિયા ચાલ્યા કરે છે

ઇદ્રિયો પોતાના જ્ઞાન તતુઓની મદદથી જીવનક્રિયા ચલાવે છે અને જ્ઞાન તતુઓમા જોડે-જ્ઞાન ગુણની મદદ છે પરતુ જ્ઞાન ગુણ પણ ઇદ્રિયોની મદદ વિના નથી પ્રવર્તતી શકતો પરતુ ઇદ્રિયોના અદરના અને બહારના અવયવો તેમા સપૂર્ણ મદદ કરે છે

તેજ રીતે શ્વાસોશ્વાસ, ભાષા અને મનની પણ જીવન ક્રિયાઓ શરીરમા ચાલ્યા કરે છે

એ છએ જાતની જીવનક્રિયાઓ શરીરમા નિરતર ચાલ્યા કરે છે તેમા છ પર્યાપ્તિઓની મદદ છે અને પર્યાપ્તિ નામ કર્મ જીવને તે છ પર્યાપ્તિઓ પુરી પાડે છે

જન્મ થયા પછી પણ, કેટલાક માણસો યશસ્વી હોય છે તેનુ કારણ યશ નામ કર્મ છે કેટલાક માણસોનો કોઇ હુકમ ઉથાપી શકતું નથી, તેનુ કારણ આદેય નામ કર્મ છે કેટલાકનો પ્રતાપજ એવો પડે છે કે બળવાન માણસ પણ તેનાથી ડઘાઇ જાય છે, એ પરાઘાત નામ કર્મનો પ્રભાવ છે કેટલાક માણસો વ્હાલા લાગે છે, ગમે તેને પ્રિય થઇ પડે છે એ સુભગ નામ કર્મનો પ્રભાવ છે

કેટલાકનો સ્વર ઘણોજ મધુર હોય છે, સ્વરમા મધુરતા ઉત્પન્ન કરનાર સુસ્વર નામ કર્મ છે

આ રીતે ઉત્પન્ન થવાના ક્ષણથી માંડીને ઓચ્છામા ઓચ્છા કેટલા કર્મો એક સામાન્ય મનુષ્યના જીવનમા મદદ કરે છે? તે કેટલેક અશે સમજાવવામા આવ્યુ છે હવે એક વાત એ રહે છે કે–આપણા શરીરમા જે ગરમી જણાય છે તે તૈજસ શરીરને લીધે છે એવું તૈજસ શરીર જીવને તૈજસ શરીર નામ કર્મ, તૈજસ સઘાતન, તૈજસ તૈજસ બધન કર્મથી પ્રાપ્ત થાય છે તેની પણ રચનામા શરીર પર્યાપ્તિ મદદગાર તો ખરીજ તેવીજ રીતે જીવ દરેક ક્ષણે આઠે કર્મો સહિત હોય છે તે કર્મોના સમુહાત્મક જે કામણ શરીર, તે પણ સદા કાળ જીવની સાથેજ હોય છે તેમા કાર્મણ શરીર નામ કર્મ મદદગાર છે તેની રચનામા કાર્મણ સઘાતન નામ કર્મ, કાર્મણ કાર્મણ બધન નામ કર્મ તથા શરીર પર્યાપ્તિ વિગેરે મદદગાર છે

અને શરીરો બન્યા પછી તેની હીલચાલમા કાય યોગ નામનુ આત્મબળ મદદ કરે છે

આ કાર્મણ અને તૈજસ બન્ને શરીરો જીવને સદા કાળ સાથેજ હોય છે અર્થાત્ જ્યારે મરણ વખતે એક શરીર છોડયું અને બીજુ શરીર બનાવવાને ઉત્પત્તિના પ્રદેશ સુધી જીવ પહોચે છે તેટલા વચલા વખતમા પણ એ બન્ને શરીરો તો સાથેજ હોય છે આ રીતે નામ કર્મની કેટલીક પ્રકૃતિઓ તમારા સમજવામા આવી ગઈ હશે

કુલ ૮૯ નામ કર્મો ગણાવ્યા બાકી ૧૪ રહે છે તે પણ અહીં ગણાવી દેવા ઠીક પડશે.

૧ તિર્યંચ ગતિ નામ કર્મ
૨ તિર્યંચ આનુપૂર્વી નામ કર્મ
૩ ચાર ઇંદ્રિય જાતિ નામ કર્મ
૪ ત્રણ ઇંદ્રિય જાતિ નામ કર્મ
૫ બે ઇંદ્રિય જાતિ નામ કર્મ
૬ એક ઇંદ્રિય જાતિ નામ કર્મ
૭ સ્થાવર નામ કર્મ
૮ સુક્ષ્મ નામ કર્મ
૯ સાધારણ નામ કર્મ
૧૦ આતાપ નામ કર્મ
૧૧ દેવ ગતિ નામ કર્મ
૧૨ દેવ આનુપૂર્વી નામ કર્મ
૧૩ નારક ગતિ નામ કર્મ
૧૪ નારક આનુપૂર્વી નામ કર્મ

કુલ ૧૦૩ એકસો ત્રણ નામ કર્મ ની પ્રકૃતિઓ સમજાવી

આ રીતે કુલ મૂળ આઠ કર્મ અને તેની ૧૫૮ પેટા પ્રકૃતિઓ સમજાવી

પાઠ ૬ ઠ્ઠો.

કર્મ પ્રકૃતિ નિરૂપણ.

૧ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ ૨ દર્શનાવરણીય કર્મ ૩ વેદનીય કર્મ ૪ મોહનીય કર્મ ૫ આયુષ્ય કર્મ

કર્મ પ્રકૃતિઓ વિષે ઘણુ સમજ્યા, પરંતુ જાણે બધુ અવ્યવસ્થિત સમજ્યા હોઇએ, તેમ લાગે છે તેથી કાંઇક વ્યવસ્થિત સમજાવો તો સારૂં

હા મને પણ એમજ લાગ્યું છે તમારી માગણી બરાબર છે તમારે ૧૫૮ નામ બગબર મોઢે કરી નાખવા જોઇએ અને એકેકના શબ્દ ઉપરથી સમજાય તેટલો ભાવાર્થ ધ્યાનમા રાખવો અને બાકીનો વારવારના મનનથી યાદ રાખવો આ ૧૫૮ પ્રકૃતિઓ આગળ હવે દરેક વખતે બહુજ ઉપયોગમા આવવાની છે માટે તેને યાદ રાખવામા અને સમજવામા કચાશ રાખશો નહી

આપે અમને બહુ સારી ભલામણ કરી ચેતવ્યા, તે ઠીકજ થયું

સાંભળો ત્યારે–	આત્માની–
૧ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ	–જ્ઞાનશક્તિ ઢાંકે છે
૨ દર્શનાવરણીય કર્મ	–દર્શન શક્તિ ઢાંકે છે
૩ વેદનીય કર્મ	–અનંત આનંદ ઢાંકી સુખ દુ:ખની લાગણી ઉત્પન્ન કરે છે

૪ મોહનીય કર્મ	—સમ્યગ્ દર્શન અને ચારિ શક્તિનું આવરણ કરે છે ભ્રમણા ઉત્પન્ન કરે છે
૫ આયુર્ કર્મ	—અનાદિ અનંત સ્થિતિનું આવરણ કરે છે અને જુદી જુદી જાતિનું આયુષ આપે છે
૬ નામ કર્મ	—સિદ્ધાવસ્થા વિગેરે ઘણા ગુણોને ઢાંકે છે ગતિ જાતિ વિગેરે સામગ્રીના ઢાંચામા જીવને સડાવી રાખે છે, અર્થાત્ તે તે નગવડે પ્રમાણે નમાવે છે—તેવો તેવો બનાવી દે છે
૭ ગોત્ર કર્મ	—સમસ્થિતિ ઢાંકે છે અર્થાત ઉચ્ચ નિચ વ્યવહારને યોગ્ય જીવને બનાવે છે
૮ અંતરાય કર્મ	—અનંત દાનાદિ શક્તિઓને ઢાંકે છે ને દાનાદિકમા નિર્બળતા ઉત્પન્ન કરે છે

આ દરેક મૂળ પ્રકૃતિ અને તેની પેટા પ્રકૃતિઓની કંઇક વિગતવાર વ્યાખ્યાઓ આપવી ઠીક પડશે તોપણ દરેક બાબત અહીં બહુ વિસ્તારથી સમજાવી શકાશે નહીં માટે વચ્ચે વચ્ચે શંકા કરવાનું હાલ મુલતવી રાખજો તેના ખુલાસા કોઈ વખત કરીશું

૧ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ.

જ્ઞાન-વસ્તુના વિશેષ સ્વભાવોને જાણવાની જીવની એક પ્રકારની શક્તિ

તેને ઢાકનાર કર્મ, તે જ્ઞાનાવરણીય કર્મ તેના પાચ પ્રકાર છે

૧ મતિજ્ઞાનાવરણીય ૨ શ્રુતજ્ઞાનાવરણીય ૩ અવધિ-જ્ઞાનાવરણીય ૪ મન પર્યાયજ્ઞાનાવરણીય ૫ કેવળજ્ઞાનાવરણીય

મતિજ્ઞાન-પાચ ઇંદ્રિય અને છઠ્ઠા મનથી વિષય મર્યાદામા આવતા પદાર્થોના વિશેષ ધર્મનુ જ્ઞાન કરવાની શક્તિ

શ્રુતજ્ઞાન-કાન સિવાયની ઇન્દ્રિય તથા મનથી મતિ જ્ઞાનમા જાણવામા આવેલા પદાથના શબ્દનુ ભાન, અને કાનથી સાભળેલા શબ્દથી થયેલ મતિ જ્ઞાનથી તે શબ્દના અર્થનુ ભાન થવુ તે

અવધિજ્ઞાન-ઇન્દ્રિયોની મદદ વિના સાક્ષાત્ આત્મિક શક્તિથી તમામ રૂપવાળા પદાર્થો-પુદ્ગલ દ્રવ્યો જાણવાની શક્તિ

મન પર્યાયજ્ઞાન-અમુક સ્થળમા રહેલા અમુક જાતના પ્રાણીઓના મનના વિચારો જાણવાનુ જ્ઞાન

કેવળજ્ઞાન-સર્વ જાણવાની શક્તિ

૧ ૧ **કેવળજ્ઞાનાવરણીય**-કેવળ જ્ઞાનનુ આવરણ કરનાર કર્મ

૨ ૨ મન પર્યાયજ્ઞાનાવરણીય-(કેવળ જ્ઞાનનું આવરણ કરવા છતા આત્માના, ૧ મનના વિચારો જાણી શકે તેવો, ૨ જગતના રૂપી પદાર્થો જાણી શકાય તેવો, અને ૩ શાસ્ત્રોની મદદથી ઘણા પદાર્થો જાણી શકાય તેવો તથા ૪ ઇન્દ્રિયો દ્વારા પણ કેટલુ જ્ઞાન થઈ શકે તેવો, એમ કેટલાક પ્રકાશ આવરણ થયા વિનાના બાકી રહે છે તેમા) મન પર્યાયજ્ઞાન આવરણ કરનાર કર્મ

૩ ૩ અવધિજ્ઞાનાવરણીય-અવધિ જ્ઞાનનું આવરણ કરનાર કર્મ

૪ ૪ શ્રુતજ્ઞાનાવરણીય-શ્રુતજ્ઞાનનું આવરણ કરનાર કર્મ

૫ ૫ મતિજ્ઞાનાવરણીય-મતિ જ્ઞાનનું આવરણ કરનાર કર્મ

છેલ્લા બે આવરણો એ બન્ને શક્તિઓને પુરેપુરી નથી આવરતા, તેથી દરેક પ્રાણીઓને તે બે આવરણો હોવા છતા ઓછેવત્તે અશે શ્રુતજ્ઞાન અને મતિજ્ઞાન હોય છે

આવરણના ક્રમથી આમા બતાવેલો અનુક્રમ બરાબર છે પરતુ વિકાસ ક્રમની દૃષ્ટિથી ઉલટો ક્રમ લેવો એટલે પહેલુ મતિજ્ઞાન અને છેલ્લે કેવળજ્ઞાન થાય છે મ[illegible] શાસ્ત્રોમા આ ક્રમ લીધો છે

૨ દર્શનાવરણીય કર્મ

દર્શન-વસ્તુ માત્રમા રહેલા સામાન્ય ધર્મને જાણવ[illegible] જીવની શક્તિ

દર્શન ગુણને ઢાકનાર કર્મ, તે દર્શનાવરણીય તેના બે પ્રકાર છે

૧ એક દર્શન ગુણના આચ્છાનરૂપ છે ૨ બીજો, આચ્છાદિત દર્શન ગુણના પણ કઇક અનાચ્છાદિત જે અશો રહે છે તેના ઉપર પણ આચ્છાદન કરીને જુદીજ સ્થિતિ ઉપ્તન્ન કરે છે

પહેલાના ચાર પ્રકાર છે અને બીજાના પાચ પ્રકાર છે

૧ ઇન્દ્રિયદર્શનાવરણીય કર્મ=૧ ચક્ષુદર્શનાવરણીય અને ૨ અચક્ષુદર્શનાવરણીય કર્મ ૩ તથા અવધિ દર્શનાવરણીય કર્મ ૪ કેવળદર્શનાવરણીય કર્મ

૨ ૧ નિદ્રા, ૨ નિદ્રા નિદ્રા, ૩ પ્રચલા, ૪ પ્રચલ પ્રચલા, ૫ થિણુદ્ધિ-સ્ત્યાનર્દ્ધિ અથવા સ્ત્યાનગૃદ્ધિ

ઇન્દ્રિય દર્શન-ઇન્દ્રિયો અનેમન દ્વારા વસ્તુના સામાન્ય ધર્મનુ જ્ઞાન તેના બે ભેદ -

૧ ચક્ષુર્દશન-ચક્ષુરિન્દ્રિય દ્વારા વસ્તુના, સામાન્ય ધમનુ જ્ઞાન (જોવા દ્વારા થતુ દર્શન)

લોક વ્યવહારમા દર્શન ચક્ષુથી પ્રસિદ્ધ છે એટલે આ ભેદ જુદો પાડવામા આવ્યો છે

૨ અચક્ષુદર્શન-ચક્ષુરિન્દ્રિય સિવાયની બાકીની ઇન્દ્રિયો તથા મનથી વસ્તુના સામાન્ય ધર્મનુ જ્ઞાન એટલેકે-

૧ મનોદર્શન, ૨ ત્વગિન્દ્રિય દર્શન, ૩ કર્ણેન્દ્રિય દર્શન, ૪ રસનેન્દ્રિય દર્શન, ૫ ઘ્રાણેન્દ્રિય દર્શન

અવધિ દર્શન—અવધિ જ્ઞાનથી વસ્તુનુ જ્ઞાન કરતી વખતે રૂપી પદાર્થોના સામાન્ય ધર્મોનુ પહેલા ભાન થાય છે પછી વિશેષ ધર્મોનુ ભાન થાય છે તેમા સામાન્ય ધર્મોનુ ભાન, જેથી થાય, તે અવધિ દર્શન

કેવળ દર્શન—કેવળ જ્ઞાનીને સર્વ વસ્તુનુ જ્ઞાન હોય છે તેમા વસ્તુના સામાન્ય ધર્મોનુ જ્ઞાન તે કેવળ દર્શન કહેવાય છે

૬ ૧ કેવળદર્શનાવરણીય—કેવળ દર્શનનુ આવરણ કરનાર કર્મ

૭ ૨ અવધિદર્શનાવરણીય—અવધિ દર્શનનુ આવરણ કરનાર કર્મ

૮ ૩ ચક્ષુદર્શનાવરણીય—ચક્ષુદર્શનનુ આવરણ કરનાર કર્મ

૯ ૪ અચક્ષુદર્શનાવરણીય—અચક્ષુદર્શનનુ આવરણ કરનાર કર્મ

છેલ્લા બે દર્શનોનુ આવરણ કરવા છતા પ્રાણીઓને છેલ્લા બે દર્શન કેટલે અંશે તો હોય છે અને છેલ્લુ દર્શન તો દરેક પ્રાણીને હોયજ છે

[વિકાસક્રમની દૃષ્ટિને ઉદ્દેશીને શાસ્ત્રકારોએ જ્ઞાનાવરણીય તથા દર્શનાવરણીયનો ક્રમ આમા બતાવ્યા કરતા ઉલટો બતાવ્યો છે,

અર્થાત્ કેવળ જ્ઞાન, અને કેવળ દર્શન છેલ્લે થાય છે એ દૃષ્ટિથી તેને છેલ્લા મુકયા છે તેથી—મતિજ્ઞાનાવરણીય, શ્રુતજ્ઞાનાવરણીય, અવધિજ્ઞાનાવરણીય, મન પર્યાયજ્ઞાનાવરણીય

કેવળ જ્ઞાનાવરણીય, ચક્ષુદર્શનાવરણીય, અચક્ષુદર્શનાવરણીય, અવધિદર્શનાવરણીય કેવળ દર્શનાવરણીય એવો ક્રમ લીધેલો છે આગળ ઉપર પણ આવી રીતે જ્યા શાસ્ત્રીય ક્રમ કરતા ઉલટો ક્રમ જણાય ત્યા આ સમાધાન સમજી લેવુ અને અમે જે ક્રમ દર્શાવ્યો છે, તેમા આત્મા સાથે વધારે નિકટ-સીધો સબધ દર્શાવવા માટે તેમ કર્યું છે અર્થાત્ શાસ્ત્ર સાથે કશો વિરોધ નથી]

ચાર દર્શનાવરણીયથી આચ્છાદિત થવા છતા કેટલીક દર્શન શક્તિ ખુલ્લી રહે છે તેના ઉપર નિદ્રાદિક પાચ દર્શનાવરણીય કર્મો અસર કરે છે જેમકે—

હુ બેઠો હોઉ છુ ત્યારે સામેની ચીજ હુ ચક્ષુદર્શનના બળથી જોઇ શકુ છુ પણ જો મને નિદ્રા આવે તો તે જોઇ ન શકુ, તેમજ મને કઈ અડકે તો તે પણ બરાબર ઓળખી ન શકુ તેમજ શબ્દ પણ સાભળી ન શકુ

૧૦ ૫ **નિદ્રોત્પાદક દર્શનાવરણીય કર્મ**–જલ્દી જાગી શકાય, તેવી ઉંઘ, તે નિદ્રા તેને ઉત્પન્ન કરનાર કર્મ, તે નિદ્રોત્પાદક દર્શનાવરણીય કર્મ

૧૧ ૬ **નિદ્રાનિદ્રોત્પાદક દર્શનાવરણીય કર્મ**–મુશ્કેલીથી જાગી–કે જગાડી શકાય, તેવી ગાઢ નિદ્રા, તે નિદ્રાનિદ્રા તેને ઉત્પન્ન કરનારૂ કર્મ

૧૨ ૭ **પ્રચલોત્પાદક દર્શનાવરણીય કર્મ**–ઉઠતા બેસતા ઉંઘ આવ્યા કરે એવી ઉંઘનુ નામ **પ્રચલા** તેને ઉત્પન્ન કરનાર કર્મ

૧૩ ૮ **પ્રચલાપ્રચલોત્પાદક દર્શનાવરણીય કર્મ**–ચાલતા ચાલતા ઉંઘ આવે, એવી ઉંઘનુ નામ **પ્રચલાપ્રચલા** તેને ઉત્પન્ન કરનાર કર્મ

૧૪ ૯ **સ્ત્યાનર્દ્ધિ-ઉત્પાદકદર્શનાવરણીયકર્મ** ઉંઘમા ને ઉંઘમા ખુબ કામ કર્યા કરે, પરંતુ તેને ખબરજ ન પડે કે હુ ઉંઘમા છુ, ને અમુક કામ કરુ છુ આવી અત્યન્ત ગાઢ નિદ્રા તે **સ્ત્યાનર્દ્ધિ** નિદ્રા તેને ઉત્પન્ન કરનાર કર્મ

આ છેલ્લી નિદ્રાવાળા માણસમા તે વખતે ઘણુંજ બળ ઉત્પન્ન થાય છે આનુ બીજુ નામ **સ્ત્યાનગૃદ્ધિ** પણ છે આ નિદ્રાવાળો પ્રાણી રાતમા ઉંઘમાને ઉંઘમા ઉઠી ઉઠીને ભારે કામો કરી નાખે છે

૩ વેદનીય કર્મ.

આત્મા અનત આનદમય છે આ કર્મ એ અનત આનદમયતાનુ આચ્છાદન કરે છે અર્થાત્ આત્મા સિવાયની બીજી વસ્તુઓમા ક્ષણિક સુખ, અથવા દુ ખની વૃત્તિઓ ઉત્પન્ન કરાવે છે

૧૫ ૧ **સાતાવેદનીયકર્મ**—સુખાનુભવ કરાવનાર કર્મ

૧૬ ૨ **અસાતાવેદનીયકર્મ**–દુખાનુભવ કરાવનાર કર્મ

૪ મોહનીય કર્મ.

આત્મા સ્વમય છે સ્વનિષ્ઠ છે, શુદ્ધદર્શી છે અનન્ય સ્વરૂપ છે અને અન ાસક્ત છે તેને આ કર્મ સ્વમા

બેદરકાર બનાવે છે પોતા શિવાયના બીજા આત્માઓમા, તથા જડ વસ્તુઓમા સ્વત્વબુદ્ધિ જાગ્રત્ કરાવે છે, અર્થાત્ અનન્યાસક્ત ને અન્યાસક્ત બનાવે છે તથા ખોટા ખ્યાલોને સાચા મનાવે છે, અને સાચાને ખોટા મનાવે છે આ રીતે આ કર્મને લીધે,શુદ્ધ છતા આત્મા અનેક ગુચવણોમા પડી જાય છે અને તે એટલે સુધી કે એક ગુચવણમાથી બીજી, ને બીજીમાથી ત્રીજી, એમ તેની અનત પરપરાઓ ચાલે છે અને તે એટલે સુધી કે પછી પોતાનુ સ્વરૂપ કેવુ હશે, તેની જાણી પણ આત્માને ભાગ્યેજ રહે છે ભ્રમની અને ગુચવણની પરપરાના કેટલાયે પડો ઉખેડે ત્યારે આત્મા કંઇક પોતાના સ્વરૂપમા આવતો થાય છે આ કર્મ ભારે મુજવનારૂ અને આત્માનુ અનિષ્ટ કરનારૂ છે તેની જાળમાથી છુટવુ, એ આત્મા માટે અતિ મુસ્કેલ છે ઘણે વખતે, ને ઘણા પ્રયત્નોને પરિણામે તેમાથી છુટો થઇ શકે છે તેનુ નામજ જુઓને,–મોહનીયકર્મ–મોહ પમાડનારૂ કર્મ–મુંઝાવનારૂ કર્મ

અર્થાત્ આ કર્મના બે કામો થયા ૧ આત્માની શુદ્ધ દૃષ્ટિનુ આવરણ કરવુ તથા ૨ આત્માને સ્વરમણનામાથી ચુકવી અન્યમા,લલચાવવો તે બન્નેના નીચે પ્રમાણે નામ છે

૧ દર્શન મોહનીય કર્મ ૨ ચારિત્ર મોહનીય કર્મ

દર્શન મોહનીય કર્મના	ચારિત્ર મોહનીય કર્મના
૧ સમ્યગ્દર્શન મોહનીય કર્મ	૧ કષાય મોહનીય કર્મ
૨ મિશ્ર મોહનીય કર્મ	અથવા ચારિત્રાવરણીય
૩ મિથ્યાત્વ મોહનીય કર્મ	કર્મ

૨ નોકષાય મોહનીય કર્મ
તથા અવશિષ્ટ ચારિત્રા
વરણીય કર્મ

કષાય મોહનીય કર્મના- નોકષાય મોહનીય કર્મના-

અનતાનુબધીય-ક્રોધ, માન, માયા, લોભ	૧ હાસ્યષટ્કુ ૨ વેદત્રય
અપ્રત્યાખ્યાનીય	હાસ્ય ષટ્ક-
કે અત્યન્ત પ્ર-	૧ હાસ્ય ૨ શોક
ત્યાખ્યાનાવર	૩ રતિ ૪ અરતિ
ણીય- ,, ,, ,	૫ ભય ૬ દુગચ્છા
પ્રત્યાખ્યાના	વેદત્રય-
વરણીય- ,, ,, ,, ,,	૧ પુવેદ કર્મ
સજ્વલન ,, ,, , ,,	૨ સ્ત્રીવેદ કર્મ
આ પ્રમાણે કુલ ૧૬ થયા	૩ નપુંસક વેદ કર્મ

આ પ્રમાણે દર્શન મોહનીયના ત્રણ તથા ત્રણ વેદ, હાસ્યાદિ છ, સોળ કષાય એમ ૨૫ ભેદ ચારિત્રમોહનીય કર્મના અને કુલ ૨૮ ભેદ મોહનીય કર્મના થયા

આત્માની સમ્યગદર્શન શક્તિ ઢાકવાનુ કામ આ દર્શન મોહનીયનુ છે તેના ત્રણ વિભાગ પડે છે

૧૭ ૧ સમ્યગ્દર્શન મોહનીય કર્મ--આત્માનુ સ્વતત્ર શુદ્ધદર્શીપણુ ઢાકી તત્ત્વ સમજવામા ગુરુ વિગેરે બીજાની મદદની જરૂર રહે અથવા છેવટે સ્હેજસાજ સદિગ્ધતા, શકા, વ્હેમ, અનિશ્ચિતતા વિગેરે ઉત્પન્ન કરે

૧૮ ૨ મિશ્ર-દર્શન મોહનીય કર્મ-કંઇક નિશ્ચિતતા અને કંઇક અનિશ્ચિતતા એમ બન્ને સ્થિતિમા લગભગ સમાન રીતે મનોદશાને રાખે

૧૯ ૩ મિથ્યાત્વ નામનુ દર્શન મોહનીય કર્મ અથવા અત્યન્ત મમ્યગ્દર્શન મોહનીય કર્મ-વસ્તુસ્થિતિ કરતા તદ્દન ઉલટુ જ ભાસે, તદ્દન ઉલટુ હોય તે બરાબર વસ્તુસ્થિતિ જેવુ ભાસે, અને કોઈ બરાબર વસ્તુસ્થિતિ સમજાવે છતા તેમા વિશ્વાસજ ન બેસે આટલી બધી હદ સુધી આત્માના સ્વતંત્ર શુદ્ધદર્શિપણાની શક્તિ આચ્છાદિત થઈ ગઇ હોય છે તે આ કર્મને લીધે

ચારિત્રમોહનીય કર્મ-આત્માની પોતાનીજ સ્વરમણતાનુ આવરણ કરે છે, અને બીજા તરફ લલચાવે છે એટલુજ નહીં, પણ બીજામા તલ્લીન બનાવે છે

આપણે સમજ્યા છીએ કે-આત્મા તદ્દન શુદ્ધ સ્વતંત્ર અને નિર્મળ છે પરંતુ તેમા સંજોગ વશાત્

૧ યોગ, અને લાગણીઓ એટલે અધ્યવસાય સ્થાનકો ઉત્પન્ન થાય છે એ તેનુ પહેલુ પતન, ત્યાર પછી તેને લીધે આત્મામા અનેક પતનોની પરંપરા ચાલે છે

૨ તેનાપર કર્મો વીંટાય છે

૩ પછી તે કર્મો સહીત આત્મા શરીરમા પેક થાય છે

૪ શરીર કપડા દાગીનાથી ઢંકાય છે

૧ તે શરીર વળી કુટુંબ કબીલા અને વડીલોથી વીંટાય છે

૨ તે કુટુંબ પણ જ્ઞાતિમા, સમાજમા, અને

૩ જ્ઞાતિ છેવટે મહાજનમા ગોઠવાય છે
૪ મહાજન મહામહાજનમા
૫ અને તેનુ છેવટે એક આખુ પ્રજાતત્ર ગોઠવાય છે
૬ તે પ્રજાતત્ર મહામહાજન પ્રત્યેક આત્માની રક્ષા, મદદ પ્રગતિ વિગેરે માટે, ન્યાય, રાજ્ય, વિગેરે અનેક સસ્થાઓ ઉત્પન્ન કરે છે તે દરેક સસ્થાના આશ્રય નીચે પાછો આત્મા આવે છે

૧ બીજી રીતે શરીર મકાનમા સુરક્ષિત રહે છે
૨ મકાન પણ સારી શેરીમા કે લત્તામા હોય છે
૩ લત્તો પણ સારામા સારી વસ્તિવાળા મધ્ય સ્થાનમ આવેલો હોય છે
૪ અને તે મધ્ય સ્થાનની આજુ બાજુ બીજા અનેક સ્થાનો, તથા કિલ્લો-કોટ વીંટાય છે
૫ કોટને ફરતી ખાઇ, નદી કે જગલોથી સુરક્ષિત કરવા ઉપરાત, તેને રખેવાળો સુરક્ષિત રાખે છે
૬ રખેવાળોની સુવ્યવસ્થા રાખવા માટે રાજ્ય સસ્થા
૭ રાજ્ય સસ્થાની વ્યવસ્થા માટે રાજા અને તેના હાથ નીચેના અમલદારો તથા લશ્કર વિગેરે હોય છે
૮ રાજાને સીધા રાખવા રાજ્ય સસ્થાનો વડો અધિકારી ચક્રવર્તી અને
૯ ચક્રવર્તીને સીધે રસ્તે કામ કરતો રાખવા માટે ઉપર કહેલા મહામહાજનનુ પ્રજાતત્ર હોય છે
૭ અને મહામહાજનના તત્રને સીધે રસ્તે રાખવા વિદ્વાનો અને મહાત્માપુરુષો

૮ અને મહાત્મા પુરુષોને સીધે રસ્તે દોરવા શાસ્ત્રો

૯ શાસ્ત્રોમા અપ્રામાણિકતા વિગેરે ટાળવા માટે અને ચોગ્ય શાસ્ત્રો ઉત્પન્ન કરવા માટે મહાન્ તિર્થંકરો થાય છે

૧૦ તિર્થંકરો વળી દરેકને જ્ઞાન અને સદ્વર્તન સુગ્રાહ્ય થાય તેટલા માટે **તીર્થ** નામનુ તત્ર સ્થાપે છે અને તે તીર્થમા અધિકારી ભેદથી દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવની પરિસ્થિતિ પ્રમાણે તેઓ અનેક જાતની વ્યવસ્થા ગોઠવાવે છે

૯ આમ આ આત્મા અનેક પડોથી ઘેરાયેલો તો રહે છે એટલુજ નહીં પણ તેમાથી છુટવાનો વિચાર સરખો પણ તેને થતો નથી કદાચ કોઇ વખતે તેવી ઇચ્છા જાગ્રત્ થાય છે તો પણ છુટતા છુટતા કેટલીએ જીદગીઓ-ભવો પસાર થઇ જાય છે વળી પાછો સુખ દુખના ચક્કરમા પડીને છુટવાનુ ભૂલી જાય છે

૧૦ છુટવા માડે તો પણ જ્યારે ઉપરના એક એક પડો માથી છુટો થઈ, બધુ છોડી મહાત્મા થવા સુધી પહોચી તીર્થના તત્રમાં અધિકાર પ્રમાણે ચડતો જઇ, નીચે નીચેના અધિકારોથી છુટો થતો જાય, તેમ તેમ છેવટે તે ચોગો, અધ્યવસાયસ્થાનો કર્મો અને છેવટે શરીરથી છુટો થઇ તદ્દન સ્વતત્ર બને

આવી તદ્દન સ્વતત્રતા પ્રાપ્ત ન થાય, ત્યા સુધી તેની કેવી વિચિત્ર દશા રહ્યા કરે છે, તેનો કઇક ખ્યાલ મારા આ કથનથી તમને આવ્યો હશે

હવે—અહીં તમને મોહનીયને ખ્યાલ બરાબર આપી શકાશે તમે એટલુ તો સમજ્યા છો કે—આ બધી સ્વતંત્ર આત્માને તો નાની મોટી, રંગ બેરંગી, નજીક કે દૂર, કોમળ કે કઠોર એમ અનેક જાતની બેડીઓ છે તેના ત્યાગમાજ આત્માનું શ્રેયઃ છે છતા તે બધી બેડીઓને પોતાની સમજીને આત્મા વળગી રહે છે એ મોહનીય કર્મનું કામ થયુ

એ બધી ચીજો પોતાની નહાં છતા તેને પોતાની ખોટી રીતે માની બેસે છે એ મિથ્યાત્વનું કાર્ય થયુ એટલેથી ન અટકતા ઘર, કુલવાડી, બાગ, બગીચા, ગાડી,ઘોડા, દાગીના, ધન, દોલત, સ્ત્રી, પુત્રો, સગા, માન—પ્રતિષ્ઠા, શરીર, એશઆરામ વિગેરે વિગેરે અનેક દૂરની—આત્મા સાથે ઘણો દૂર સબંધ ધરાવતી—વસ્તુઓને પોતાની માની બેસે છે એટલુજ નહીં પણ તેને કોઈ આગળી ચીંધે, તો લાલ લાલ આંખો થઇ જાય છે, મારૂં કે મરૂ એવો આવેશ આવી જાય, અને વખતે કોકને મારી નાખે, ખૂન પણ કરી નાખે છે અને એ ટલી બધી હદ સુધી તેના એવા દઢ સસ્કાર પડી જાય છે કે અનતભવો સુધી આવી તીવ્ર લાગણીની પરપરા ચાલ્યાજ કરે છે સામાન્ય રીતે ઉપરથી તો શાંતિ કે સભ્ય જીવન તેનુ દેખાય, પરતુ મનમા તો અનેક આવેશો ભર્યાજ હોય, પ્રસગ આવે એટલે ભભૂકી ઉઠે તે વખતે તેને ન લોક મર્યાદા આડે આવે, કે ન વડીલોની કે કુટુબીઓની લાજ શરમ કે આબરૂ આડે આવે પણ પોતાનુ ધાર્યું કરે આવી ભયકર આવેશ વાળી લાગણીઓ અનતાનુબધિ કષાયોને લીધે

૨૦ બસ, આ અનંતાનુબંધી કષાયની લાગણી વાળાની કોઇ પણ ચીજને અડકવામાં આવે, લઇ લેવામાં આવે, કે તેના ઉપર કંઇ અયોગ્ય અસર ઉપજાવવામાં આવે એટલે પછી તેનો પિત્તો ઠેકાણેજ ન રહે આ અનંતાનુબંધી ક્રોધની લાગણી છે એ લાગણી અનંતાનુબંધીય ક્રોધકષાય નામના ચારિત્રાવરણીય મોહનીય કર્મને લીધે ઉત્પન્ન થાય છે

૨૧ એ વ્યક્તિ ક્રોધ કરીને અટકે એટલુંજ નહીં, પરંતુ વિરોધિ વ્યક્તિને હેરાન કરવા, પાયમાલ કરવા ઇર્ષામાં ઉંડી હદના છુપા ઘાટ ઘડે, ગુપ્ત પ્રપંચો રચે, મનમાં અનેક દુષ્ટ ઘાટ ઘડે, અને પ્રસંગ આવે તો સામાનો ઘાટ ઘડી નાખવામાં જરાપણ સંકોચ ન ગણે તથા ઉપર કહેલી બીજાની ચીજો પડાવી લેવા પણ અનેક જાતની છુપી કપટ ઘટનાઓ કરે આ લાગણી અનંતાનુબંધીય માયા કષાય નામના ચારિત્રાવરણીય મોહનીય કર્મને લીધે ઉત્પન્ન થાય છે

૨૨ એ વ્યક્તિ માત્ર ઉપર પ્રમાણે કપટ કરીનેજ શાંત રહે છે, એમ પણ નથી પરંતુ આવેશમાંને આવેશમાં તે એટલો બધો અક્કડ અને કડક બીજાજનો હોય છે, કે નમ્રતા તું ? તેનો તો અંશેય તેમાં ન જણાય જ "બસ, યાદ રાખજે ' આમ ' ન કરી નાખું તો હું ફલાણો નહીં" એ વિગેરે અભિમાનના શબ્દો ઉચ્છળી ઉચ્છળીને છાતી

કાઢી, લાખા હાથ કરી કરી બોલે, તે વખતે તેનામા અભિમાનની જે તીવ્ર લાગણી જોવામા આવે છે તે અનતાનુબધીય માન કષાય નામના ચારિત્રાવરણીય મોહનીય કર્મને લીધે ઉત્પન્ન થાય છે

૨૩ વળી ઉપર લખેલી ચીજો ઉપર તેને જેટલી બધી આસક્તિ હોય, તે તો આપણે ઉપર જોયુ પરતુ તે લાગણી એટલેથીજ ન અટકતા—તે તો એટલી બધી હદ સુધી આગળ વધે છે કે—તે વસ્તુઓ ગમે તેટલી પોતાની પાસે હોય, છતા વધારે વધારે મેળવવા વન તોડ પ્રયત્ન કરે, મોટી મોટી પ્રવૃત્તિઓ અને હિલચાલો ઉપાડે, તેની પાછળજ મચી પડે. બીજા પાસે તેમની ચીજો હોય તો તે પોતાની કેમ થાય ? તેને માટે વલખા મારવામા બાકી ન રાખે કદાચ એ બધુ મળી જાય, તો પણ જરાયે સતોષ નહીં, બલ્કે પહેલાના જેવોજ તીવ્ર અસતોષ ચાલુજ હોય, ને વળી ત્રીજા પાસેનુ મેળવી લેવાનુ મન કરે ધારો કે કદાચ એ બધુએ મળી જાય, તોયે પોતાને જરાએ કામની ન હોય એવી કોઇ પણ પોતાની વસ્તુ ને કોઇ અડકે, તો તેનો જીવ કળીયે કળી કપાઇ જાય કોઇ તે વસ્તુ માગે કે લે તો તો પછી તેની મનોદશાની વાતજ શી ? જોકે કોઇ લઈ શકે તેવો તો પ્રસગજ ઉપસ્થિત થવા ન દે "કોઇ લઇ જશે, અથવા જોશે તો કોઇ વાપરવા પણ માગશે" આવા આવી ભયની શકા કરીને તે વસ્તુઓને છુપાવવા પ્રયત્ન કરે છે સાતમે પાતાળ છુપાવી રાખે છે અને રક્ષણને માટે જેટલા શકય પ્રયત્નો હોય, તે બધા કામે લગાવે છે તેમ

છતા ભોગ જોગે કોઈ લઇ જાય તો એટલો બધો માનસિક પરિતાપ કરે, સામાને ગાળો દે, શ્રાપ દે, અને જરૂર જણાય તો ખુશામતો કરે, ગરીબી યે ગાયે એમ અનેક અધમ લાગણીઓ ને વશ થાય અને જો તે ચીજ પાછી મળી જાય, તો કેમ જાણે સ્વર્ગ નુ રાજ્ય મળ્યુ હોય, તેમ ખુશ ખુશ થઇ જાય છતા માયા વૃત્તિથી તે વૃત્તિને પણ છુપાવી રાખી શકે આવી ભય કર લાલચ્ વૃત્તિ– આસક્તિ વૃત્તિ કેટલાક પ્રાણીઓમા જોવામા આવે છે તે **અન તાનુબ-ધીય લોભ કષાય નામનાચારિત્રાવરણીય મોહનીય** કર્મને લીધે ઉત્પન્ન થાય છે

આ અન તાનુબ ધીય કષાય વાળા પ્રાણીની દષ્ટિ શુદ્ધ તો નજ હોય, અર્થાત તે મિથ્યા દષ્ટિજ હોય એતા ખરૂં પણ તેનુ ચારિત્ર–વતન કેવુ ભય કર હોય, તે ઉપરની હકીકત ઉપરથી બરાબર સમજાયુ હશે અહીં એટલુ ખાસ યાદ રાખવુ કે આ અન તાનુબ ધીય કષાય વાળાને બાકીના બારે કષાયો યથાયોગ્ય રીતે સાથે ભળેલાજ હોય છે તેના તો કષાયો પણ તેવાજ તીવ્ર હોય છે પ્રાણીઓના સ્વભાવોનુ સૂક્ષ્મ નિરીક્ષણ કરી જો બરાબર પૃથક્કરણ કરીએ, તો એ બધાને બરાબર ચોક્કસ સ્વરૂપમા આપણે સમજી શકીએ

બાકીના કષાયો જો તે એકલા હોય ત્યારે તેઓનુ સ્વરૂપ બ રાબર સમજીજ શકાય, માટે તે બીજા કષાયો જેસ્થિતિમા એકલા હોય છે, તે સ્થિતિના પ્રસ ગો ઉપરથી તે કષાયોનુ સ્વરૂપ સમજાવવા પ્રયત્ન કરીશુ, જેથી ફરીને એ વિષય બરાબર સમજી શકાશે.

જે કોઇ પ્રાણીના અનંતાનુબંધીય ચારેય કષાયો નાશ પામ્યા હોય છે, અથવા શાંત થઇ ગયા હોય છે તે પ્રાણીની મનોદશામા અને તેના બાહ્ય વર્તનમા ફેર પડે છે કારણ કે–એક તો, મિથ્યાત્વ મોહનીય અને મિશ્ર મોહનીય એ બન્ને દર્શન મોહનીય તેના નાશ પામ્યા હોય છે કારણ કે બન્નેને અનંતાનુબંધી સાથેજ નિકટનુ સગપણ છે એ ન હોય, તો એ બનેય ન રહી શકે અને બીજુ એકે–અનંતાનુબંધી પછીના કષાયો અનંતાનુબંધી જેવા તીવ્ર નથી હોતા એટલે મનોદશા અને વર્તનમા ફરક પડે છે તેની દૃષ્ટિ ઘણી ખરી અથવા તદ્દન શુદ્ધજ હોય છે એટલે કે જો તેને સમ્યગ્ દર્શન મોહનીય હોય, તો ઘણી ખરી દૃષ્ટિ શુદ્ધ હોય, અને સમ્યગ્ દર્શન મોહનીય પણ નાશ પામેલ હોય, તો તદ્દન શુદ્ધ દૃષ્ટિ હોય છે કારણ કે તેની સમ્યગ્ દર્શન શક્તિ પૂરેપૂરી ખીલેલી હોય છે આમ છતા એ પ્રાણી, ઉપર કહેલી કોઇ પણ ચીજો છોડી શકતો નથી એટલુજ નહીં પરંતુ, તેના ઉપર તેને મમત્વ તો હોય છે અલબત્ત, એટલુ તો ખરૂજ કે એ મમત્વ અનંતાનુબંધીય કષાયો કરતા કંઇક ઓછુ તીવ્ર હોય છે અર્થાત્ તેની ક્રોધ, માન, માયા અને લોભની લાગણી કંઇક ઓછી તીવ્ર હોય છે આત્માને ફાયદા કારક તો એજ છે કે પોતાના આત્મા શિવાયની વસ્તુ ઓનો ત્યાગ રાખવો, તેનાથી દૂર રહેવુ, તેનુ પ્રત્યાખ્યાન કરવુ પરંતુ આ મોહનીય કર્મ તેને જરા પણ પ્રત્યાખ્યાન કરવા દેતુ નથી તેથી આનુ નામ અપ્રત્યાખ્યાનીય મોહનીય

કર્મ છે અર્થાત્ પ્રત્યાખ્યાન નામની ચારિત્ર વૃત્તિને તદ્દન આવરણ કરનાર આ ચારિત્ર મોહનીય કર્મ છે

આ રીતે જેને આ પણ કષાયો નાશ પામ્યા હોય છે શાંત થયા હોય છે, તેની મનોવૃત્તિ અને બાહ્ય વર્તન કંઇક વધારે સારા હોય છે તેને મમત્વ કંઇક ઓછુ હોય છે અને થોડુ થોડુ પ્રત્યાખ્યાન પણ તે કરે છે છતા આત્મની મૂળ ફરજ તદ્દન પ્રત્યાખ્યાન કરવાની છે, તે પૂરેપૂરૂ થઈ શકતુ નથી માત્ર અલ્પ પ્રત્યાખ્યાન કરે છે માટે આ ત્રીજા કષાયોનુ નામ સર્વ પ્રકારે પ્રત્યાખ્યાન કરવાની ચારિત્રવૃત્તિને ઘણે અંશે આવરણ કરવાનુ કામ આ કષાયોનુ હોવાથી-સર્વ પ્રત્યાખ્યાનાવરણીય ચારિત્ર મોહનીય કર્મ છે અર્થાત્ અલ્પ પ્રત્યાખ્યાન આ પ્રાણી કરી શકે છે પરંતુ સર્વથા પ્રત્યાખ્યાન કરી શકતો નથી

તેમજ, આથી પણ આગળ વધીને જેઓના પ્રત્યાખ્યાનાવરણીય કષાયો પણ શાંત થયા હોય છે, કે નાશ પામ્યા હોય છે તેવા મહાત્માઓનુ બાહ્ય વર્તન ઘણુ જ ઉત્તમ હોય છે તેમને કોઇ પણ ચીજ ઉપર મમત્વ હોતુ નથી અને ઉપરની સર્વ ચીજોનો ત્યાગ કરીને તદ્દન ત્યાગી અવસ્થામા રહે છે તેમને કાઇ "મારૂ-તારૂ" હોતુજ નથી આવા તદ્દન ત્યાગી મહાત્માઓનું દર્શન બહુ દુર્લભ હોય છે આ રીતે તેમની મનોવૃત્તિ અને વર્તન લગભગ તદ્દન શુદ્ધ અને નિર્મળ હોય છે છતા તેમને કંઇક કષાયો હોય છે તે માત્ર જ્યારે કોઇ તેને બહુજ હેરાન કરે, કે ભારેમા ભારે કસોટીમાથી તેમને

પસાર થવાનું હોય છે, ત્યારે તે નિમળ વૃત્તિને કઈક ઝાખપ લગાડે-કઇક બાળે, એવા સ્હેજ કષાયો ઉત્પન થાય છે આ કષાયોનુ નામ સ જ્વલન કષાયો કહેવાય છે કારણ કે-સ એટલે સ્હેજ નાજ, જ્વલન એટલે બાળવું નિર્મળ મનોવૃત્તિને સ્હેજ સાજ બાળવાનું-મલિન કરવાનું જ માત્ર જે કષયો કામ કરે છે, તેનુ નામ સ જ્વલનકષાય નામનુ ચારિત્રાવરણીય કર્મ કર્મ કહેવાય છે આ ઉપરથી બીજા કષાયો ચારિત્ર શક્તિને નથી બાળતા એમ ન સમજવુ એ કષાયો ચારિત્ર શક્તિને બાળેતો છેજ ઉપરાત, અન્ય વસ્તુઓ ઉપરથી મમત્વનો તદ્દન ત્યાગ કરવો જોઈએ એ, થવા દેતા નથી, તથા બીજા કષાયો અ૫ પણ ત્યાગ કરવા દેતા નથી અને અનતાનુબધીય કષાયો તો ચારિત્રને મૂળ બાળે છે અન્ય વસ્તુઓ ઉપર ગાઢ મમત્વ ઉત્પન્ન કરે છે એટલુ જ નહીં પણ તેની અનત પરપરા ચાલે અને ઘણો લાબો વખત એજ દશામા પ્રાણીને ગાળવા પડે, એ સ્થિતિ ઉત્પન કરે છે ત્યરે આ સજ્વલન કષાય સવ પ્રકારે પ્રત્યાખ્યાન તો થવા દેજ છે છતા શરીર કે ધાર્મિક ઉપકરણો વિગેરે ખાતર ક્રોધ, માન, મયા, અને લોભ અલ્પમા અલ્પ થઈ જાય છે તેટલો કષાય પણ નિર્મળ ચારિત્રવૃત્તિમા અગ્નિના તણખા રૂપે છે વાથી તેનું સ જ્વલન નામ બરબર રાખવામા આવ્યુ છે

સક્ષેપમા છેલ્લા ત્રણેય કષાયોના નામ અપ્રત્યાખ્યાનીય-લેશ પણ પ્રત્યાખ્યાન ન કરવા દે

પ્રત્યાખ્યાનીય-અ૫ પ્રત્યાખ્યાન કરવાદે પણ સર્વથા

પ્રત્યાખ્યાન ન કરવા દે

સંજ્વલન-નિર્મળ ચારિત્ર વૃત્તિને કંઈક મલિન કરે

અનંતાનુબંધી મુખ્ય હોય, તે વખતે બીજા ત્રણે ય જાતના કષાયો સાથે હોય છે એમ પ્રથમના કષાયો મુખ્ય હોય ત્યારે સાથે બીજા કષાયો હોય જ છે અર્થાત્ સંજ્વલન જ્યારે મુખ્ય હોય, ત્યારે તો સાથે બીજો કોઇ પણ કષાય ન જ હોય પરંતુ સંજ્વલન કષાયો પણ ન હોય ત્યારે શું હોય ? તે તો કહો જોઇએ

કોઈ યે ન હોય, કોઈ યે ન હોય તે વખતે કેવળ શુદ્ધ ચારિત્ર પરિણામ જ હોય જેનું **યથાખ્યાત ચારિત્ર** એવુ નામ આગળ આવી ગયું છે

ત્યારે સંજ્વલન કષાયો મુખ્ય હોય ત્યારે કયું ચારિત્ર હોય ?

ત્યારે સર્વ પ્રત્યાખ્યાન રૂપ-સર્વ વિરતિ રૂપ ચારિત્ર હોય તેવી જ રીતે પ્રત્યાખ્યાન કષાયો મુખ્ય હોય ત્યારે અંશ વિરતિ રૂપ-દેશ વિરતિ રૂપ-અલ્પ પ્રત્યાખ્યાન રૂપ ચારિત્ર હોય, અને અપ્રત્યાખ્યાન કષાયો મુખ્ય હોય ત્યારે લેશ પણ વિરતિ-પ્રત્યાખ્યાન રૂપ ચારિત્ર ન હોય માત્ર તે વખતે દૃષ્ટિ કંઈક સારી રીતે વિશુદ્ધ હોય, અને અનંતાનુબંધી વખતે તો તીવ્ર આસક્તિ હોય એટલું જ નહીં પણ ઘણે ભાગે દૃષ્ટિ પણ મિથ્યા જ હોય તેનું વર્તન સામાન્ય રીતે વિવેકશૂન્ય છતાં લોકલજ્જા વિગેરે કારણોથી ઠીક ઠીક ચાલ્યા કરતું હોય, પરંતુ પ્રસંગ આવે તો એ

પણ બાજુએ રહી જાય, અને બધુ વર્તન જેહુદ બની જાય

બાકીના બાર કષાયો એટલે કષાય ચારિત્રાવરણીય કર્મોના નામ નીચે નમાણુ છે, અને તેનો ભાવાર્થ લગભગ તમે ઉપરના વિવેચન ઉપરથી કાઢી શકશો

અપ્રત્યાખ્યાનીય કષાયો—

૨૪ પ્રત્યાખ્યાનનુ તદ્દન આવરણ કરનાર—અર્થાત અપ્રત્યાખ્યાન દશામા ક્રોધની લાગણી ઉત્પન્ન કરનાર **અપ્રત્યાખ્યાનીય ક્રોધ કષાય નામનુ ચારિત્રાવરણીય મોહનીય કર્મ**

૨૫ પ્રત્યાખ્યાનનુ તદ્દન આવરણ કરનાર—અર્થાત અપ્રત્યાખ્યાન દશામા માનની લાગણી ઉત્પન્ન કર નાર **અપ્રત્યાખ્યાનીય માન કષાય નામનુ ચારિત્રાવરણીય મોહનીય કર્મ**

૨૬ પ્રત્યાખ્યાનનુ તદ્દન આવરણ કરનાર—અર્થાત અપ્રત્યાખ્યાન દશામા માયાની લાગણી ઉત્પન્ન કરનાર **અપ્રત્યાખ્યાનીય માયા કષાય નામનુ ચારિત્રાવરણીય મોહનીય કર્મ**

૨૭ પ્રત્યાખ્યાનનુ તદ્દન આવરણ કરનાર—અર્થાત અપ્રત્યાખ્યાન દશામા લોભની લાગણી ઉત્પન્ન કર નાર **અપ્રત્યાખ્યાનીય લોભ કષાય નામનુ ચારિત્રાવરણીય મોહનીય કર્મ**

પ્રત્યાખ્યાનીય કષાયો—

૨૮-૨૯-૩૦-૩૧ અપ્રત્યાખ્યાન છતા સર્વથા ત્યાગની જેટલી પ્રત્યાખ્યાન વૃત્તિનુ આવરણ કરનાર અને ક્રોધ, માન, માયા અને લોભની લાગણી ઉત્પન્ન કરનાર પ્રત્યાખ્યાનાવરણીય ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ નામના ચારિત્રાવરણીય મોહનીય કર્મો

સંજ્વલન કષાયો—

૩૨-૩૩-૩૪-૩૫ સર્વથા પ્રત્યાખ્યાન રૂપ નિર્મળ ચારિત્ર વૃત્તિ છતા કોઇ પ્રસંગે ઉત્પન્ન થતી ક્રોધાદિક લાગણીથી ચારિત્ર વૃત્તિમા સ્હેજ સ્હેજ ઝાંખપ લગાડનાર સંજ્વલન ક્રોધ, માન, માયા, લોભ નામના ચારિત્રાવરણીય મોહનીય કર્મો.

નો-કષાય ચારિત્રાવરણીય મોહનીય કર્મો

કષાય ચારિત્રાવરણીય મોહનીય કર્મોની અસરથી ચારિત્ર ગુણ ઘણી રીતે દબાયા છતા કંઈક ચારિત્ર ગુણ ખુલ્લો હોય છે તેને પણ આ નોકષાય મોહનીય કર્મો દાબે છે તે કેવી રીતે દાબે છે ? તે આપણે સમજી લઈએ છીએ તે આ પ્રમાણે—

એક માણસ ગમે તેવા અનંતાનુબંધી કષાયના આવેશવાળો હોય છતા વિના કારણ દરેક પ્રસંગે તેને કોઇના ઉપર ક્રોધ વિગેરે કરવાના નથી હોતા. તે વખતે નો તે એને શાંત રહેવુ પડે છે છતા કંઈક નિમિત્ત બની જાય તો [illegible] છે અથવા કંઇ નુકસાન થાય તો

રૂદન, વિલાપ વિગેરે કરી મૂકે છે આમ શેષ રહેતી ચા રિત્ર શક્તિને હાનાર આ કર્મો છે તેથી તેનુ નામ નો-કષાય મોહનીય છે અર્થાત્ કષાય સાથે ઘણી રીતે મળતા આવે છે, અને કષાયને મદદગાર થાય છે નો-કષાય મો હનીયના બે પ્રકાર આગળ આવી ગયા છે તે ઉપરથી યુગલ નો-કષાય મોહનીય, અને વેદ નો-કષાય મોહનીય એ બે નામોથી તેને ઓળખીશુ તો ચાલશે.

જેમ કે-હાસ્ય અને જુગુપ્સા રતિ અને અરતિ શોક અને ભય અનુકૂળ સજોગોમા-હાસ્ય અને રતિ હોય છે, અને પ્રતિકૂળ સજોગોમા અરતિ અને જુગુપ્સા હોય છે ભયના પ્રસગો શોકના કારણ બને છે બીજે પ્રકારે પણ આ જોડકા ગોઠવી શકાય

વેદ નો-કષાય નામના ચારિત્રાવરણીય મોહનીય કર્મો ઉપરના છ નો-કષાયો કરતા કઇક જુદા પડે છે એ ત્રણે ય ની લાગણી જુદી જાતની હોય છે, અને તે સમાન જાતની લાગણીવાળા તે કર્મોની સખ્યા ત્રણની છે તેથી પણ તેનો વિભાગ જુદો પાડવામા આવ્યો છે વળી હાસ્યાદિ કરતા આ લાગણીઓમા તીવ્રતા અને આવેશ વધારે પ્રમાણમા જણાવવામા આવ્યા છે એટલે કે લાગણીની તીવ્રતાનુ વેદન આ લાગણીઓમા વધારે પ્રમાણમા થતુ હોવાથી તેનુ નામ વેદ એવુ પાડવામા આવ્યું છે તે ઉચિત જણાય છે અને એ વેદની લાગણીના પ્રેરક કર્મો પણ વે નો-કષાય ચારિત્રાવરણીય મોહનીય કર્મ કહેવાય છ, બરાબર છે

૩૬ હાસ્ય નો-કષાય નામનુ ચારિત્રાવરણીય મોહનીય કર્મ—આ કર્મ સમવૃત્તિ રૂપ ચારિત્રનુ આવરણ કરી, અમુક સંજોગોને અનુકૂળ મનાવી હાસ્યવૃત્તિ ઉત્પન્ન કરાવે છે, અને સમવૃત્તિ ગુમાવરાવે છે

૩૭ શોક નો-કષાય નામનુ ચારિત્રાવરણીય મોહનીય કર્મ—આ કર્મ સમવૃત્તિ રૂપ ચારિત્રનુ આવરણ કરી, અમુક સંજોગોને પ્રતિકૂળ મનાવી શોકવૃત્તિ ઉત્પન્ન કરાવે છે અને સમવૃત્તિ ગુમાવરાવે છે

૩૮ રતિ નો-કષાય નામનુ ચારિત્રાવરણીય મોહનીય કર્મ—આ કર્મ સમવૃત્તિ રૂપ ચારિત્રનુ આવરણ કરી, અમુક સંજોગોને અનુકૂળ-આનંદદાયક મનાવી, રતિની-ખુશીની લાગણી ઉત્પન્ન કરાવે છે, અને સમવૃત્તિ ગુમાવરાવે છે

૩૯ અરતિ નો-કષાય નામનુ ચારિત્રાવરણીય મોહનીય કર્મ—આ કર્મ ઉપરના કર્મથી વિપરીત છે અથાત તે અરતિ-અપ્રીતિ-અણગમાની લાગણી ઉત્પન્ન કરાવી, સમવૃત્તિને ગુમાવરાવે છે

૪૦ ભય નો-કષાય નામનુ ચારિત્રાવરણીય મોહનીય કર્મ—આ કર્મ નિર્ભયતા રૂપ સમવૃત્તિ ચારિત્રનુ આવરણ કરી અમુક સંજોગોને નુકશાનકર્તા મનાવી ભયની લાગણી ઉત્પન્ન કરે છે અને નિર્ભયતા ગુમાવરાવે છે

૪૧ જુગુપ્સા નો-કષાય નામનુ ચારિત્રાવરણીય મોહનીય કર્મ—આ કર્મ દુગચ્છનીય પરિસ્થિતિ

મા પણ હોવા જોઇતા સમવૃત્તિ રૂપ ચારિત્રનુ આવરણ કરી અમુક મનોયોગોને કટાળાભરેલા દુગચ્છનીય મનાવી, કટાળાભરેલી લાગણી ઉત્પન્ન કરે છે, અને સમવૃત્તિ ગુમાવાવે છે

૪૨ પુરુષ વેદ નો-કષાય નામનુ ચારિત્રાવરણીય મોહનીય કર્મ—આ કર્મ સ્ત્રી વિગેરે આત્માની વસ્તુ નથી છતા તેને પોતાની મનાવવાની ભુલ ખવરાવે છે ઉપરાત અનાસક્તિ રૂપ ચારિત્રનુ આવરણ કરે છે અને સ્ત્રી તરફ આસક્તિની લાગણી ઉત્પન્ન કરાવી અનાસક્ત સ્થિતિ ગુમાવરાવે છે

૪૩ સ્ત્રી વેદ નો-કષાય નામનુ ચારિત્રાવરણીય મોહનીય કર્મ—આ કર્મ પુરુષ વિગેરે આત્માની વસ્તુ નથી છતા તેને પોતાની મનાવવાની ભૂલ ખવરાવે છે, ઉપરાત અનાસક્તિ રૂપ ચારિત્રનુ આવરણ કરે છે, અને પુરુષ તરફ આસક્તિની લાગણી ઉત્પન્ન કરાવી અનાસક્ત સ્થિતિ ગુમાવરાવે છે

૪૪ નપુસક વેદ નો-કષાય નામનુ ચારિત્રાવરણીય મોહનીય કર્મ—આ કર્મ સ્ત્રી-પુરુષ વિગેરે આત્માની વસ્તુઓ નથી છતા તેને પોતાની મનાવવાની ભુલમા પાડે છે ઉપરાત, અનાસક્તિ રૂપ ચારિત્રનુ આવરણ કરે છે, અને સ્ત્રી તથા પુરુષ એમ બન્ને તરફ લલચાવી આસક્તિની લાગણી ઉત્પન્ન કરાવી અનાસક્ત સ્થિતિ ગુમાવરાવે છે

આ ત્રણ વેદમા ઉત્તરોત્તર આસક્તિની તીવ્રતા વધારે હોય છે કર્મ વિષયક જૈન શાસ્ત્રોમા તેને અનુક્રમે-ઘાસના ભડકા સાથે, લીંડીઓના અગ્નિ સાથે અને શહેરને લાગેલી આગ સાથે સરખાવેલા છે

અનુકૂળ સંજોગોમા ખુશી ઉત્પન્ન થાય છે, તે રતિ મોહનીયને લીધે, અને ખુશી થવાથી ઉલ્લાસ આવે છે ત્યારે હસવુ આવે છે, તે હાસ્ય મોહનીય કર્મને લીધે તે વખતે જે સુખ વેદાય છે, તે સાતાવેદનીય કર્મને લીધે. કોઇ વખતે અસાતા હોવા છતા રતિ અને હાસ્ય બન્ને ગાડા માણસમા જોવામા આવે છે તે વખતે મોહનીયની વધારે પ્રબળતા હોય છે આ રીતે અરતિ, શોક અને અસાતાને પણ સમજી લેવા.

ભય અને જુગુપ્સા પણ એક જુદી જ જાતની લાગણીઓ છે એટલે તેના પ્રેરક જુદા કર્મો ગણાવ્યા છે આમ જુદી જુદી લાગણીઓના પ્રેરક આ મોહનીય કર્મોના ભેદો ગણાવ્યા છે

આવી લાગણીઓ તો અસખ્ય થાય, તો પછી બધી લાગણીઓના પ્રેરક કર્મો ગણાવવા જોઇએ કે નહીં ?

હા. ગણાવવા જ જોઇએ. ગણાવો. કોઈ રોકશે નહીં શાસ્ત્રપ્રણેતાઓએ તો માત્ર સક્ષેપ ખાતર જ આટલા ભેદો પાડી બતાવ્યા છે.

તો પછી 'આટલાં' અઠ્ઠાવીશ ભેદો પણ શા માટે પાડ્યા ? બે-ચાર ભેદો બતાવી દે, એટલે બસ

શાસ્ત્ર રચવામા બે વાતનુ ધ્યાન રાખવુ પડે છે પૃથક્કરણ અને સક્ષેપ. વસ્તુને બરાબર સમજાવવા માટે પૃથક્કરણ તો કરી બતાવવુ જ જોઈએ. જો શાસ્ત્ર તેમ ન કરે તો પછી શાસ્ત્રની જરૂર શી ? દુનિયામા વસ્તુઓ તો બધી હોય જ છે લોકો તેના ઉપરથી જ સમજી લે શાસ્ત્ર રચવાની જરૂર જ શી ? પણ બધા એમ સમજી શકતા નથી એટલે શાસ્ત્ર ઉપર આધાર રાખવો પડે છે, અને શાસ્ત્રમા તો કશુ પૃથક્કરણ હોય નહીં તો શાસ્ત્ર નકામા થાય માટે શાસ્ત્રપ્રણેતાઓએ પ્રથક્કરણ કરવુ જ જોઈએ

પરતુ એ પૃથક્કરણ એટલુ બધુ વિસ્તારથી ન કરવુ જોઈએ કે જેનો પાર જ ન આવે. ત્યારે યોગ્ય મર્યાદામા આવશ્યક વિસ્તાર કરીને માર્ગદર્શક થઈ પડે તે રીતે વિવેચન કરવુ જોઈએ આ નિયમ ધ્યાનમા રાખીને ૨૮ ભેદો દિગ્દર્શન રૂપે પાડવામા આવ્યા છે વિસ્તારથી ભેદો પાડવા હોય તો દરેક પ્રાણી દીઠ અને તેના દરેક સજોગ અને જુદા જુદા વખતની પરિસ્થિતિ પ્રમાણે અસખ્ય ભેદો પડી શકે

બીજુ એ પણ કારણ છે કે, એકલા મોહનીય કર્મનુ સ્વતત્ર શાસ્ત્ર રચવુ હોય તો તેના વિવેચન માટે જેટલા ભેદો પડે તેટલા પાડી શકાય પરતુ આખા કર્મશાસ્ત્રનુ નિરૂપણ કરવાનુ હોય, ત્યારે તેમા ઉપયોગી હોય તેટલા જ ભેદો પાડી કામ આગળ ચલાવવુ જોઈએ સ્વતત્ર શાસ્ત્રમા સપૂર્ણ વિવેચન આવશ્યક હોય છે, અને વ્યાપ

શાસ્ત્રમા ઉપયોગ પુરતુ જ વિવેચન આવશ્યક હોય છે આ યે શાસ્ત્ર રચવાની પદ્ધતિમાનો એક નિયમ છે

કદવીક વખત એક જ વસ્તુના અનેક રીતે વિભાગીકરણ જોઈએ છીએ તેનુ કારણ પણ ઉપર કહેલુ તે જ છે જુદા જુદા શાસ્ત્રની દૃષ્ટિથી અમુક એક ચોક્કસ વસ્તુના વિભાગો જુદી જુદી રીતે ઉપયોગી હોય, તે રીતે તેના વિભાગો પાડી લેઈ શાસ્ત્રપ્રણેતાઓ શાસ્ત્રો રચી લે છે

શાસ્ત્ર રચનાઓનુ એક બીજુ તત્ત્વ પણ અહીં પ્રસગે સમજાવવુ ઠીક પડશે

એક માણસ આપણને માર મારે છે અથવા આપણુ અનિષ્ટ કરે છે તે વખતે આપણને ક્રોધ ઉત્પન્ન થાય છે, ને મ્હો લાલચોળ થઈ જાય છે આપણે સામે થવાને તૈયાર થઈ જઇએ છીએ, તથા પૂર્વનુ વૈર સભાળીને જેટલા જોરથી તેની સામે થઈ શકાય તેટલા જોરથી આપણે તેની સામે થઈએ છીએ આ પ્રસગે સૌથી પહેલી અસર આ પછી ઇદ્રિયો ઉપર થાય છે ઈદ્રિયો મનને સદેશો પહોચાડે છે અને મન જ્ઞાન ઉપર અસર પહોચાડે છે ત્યારે ક્રોધ મોહનીય કર્મની પ્રેરણાથી ક્રોધ થઇ આવે છે

તે વખતે ઇદ્રિયો ક્યા નિયમોથી અસર ગ્રહણ કરે છે? મન કયા નિયમોથી અસર ગ્રહણ કરે છે? જ્ઞાન કયા નિયમોથી પ્રવર્તે છે? કર્મ એ શુ છે? તથા તેની શી શી અસરો હોય છે આ બધા પ્રશ્નોના નિકાલ માટે એક એક સ્વતન્ત્ર શાસ્ત્ર અસ્તિત્વમા આવે છે ઈંદ્રિયવિજ્ઞાનશાસ્ત્ર, માનસશાસ્ત્ર, જ્ઞાનશાસ્ત્ર, કર્મશાસ્ત્ર વિગેરે વિગેરે

કર્મશાસ્ત્રના વિવેચન વખતે પણ આત્મા, પરમાણુ વર્ગણા, અધ્યવસાયો વિગેરે વિગેરે અવાન્તર વિષયોનું પદ્ધતિસર વિવેચન કરવું પડે છે તેને લીધે તે તે અવાન્તર શાસ્ત્રો પણ ઉત્પન્ન થાય છે

કર્મોની અમગ્નુ પૂર્વાપર અનુસંધાન રહેતુ હોવાથી તેના અધિષ્ઠાન રૂપ એક આત્મતત્ત્વની પ્રતીતિ થાય છે બાળક અવસ્થામા કરેલી આર્થિક, સામાજીક, શારીરિક નૈતિક, આધ્યાત્મિક કે એવી બીજી કોઇ ભૂલનુ પરિણામ યુવાવસ્થામા કે વૃદ્ધાવસ્થામા ભોગવવુ પડે છે એ વિ ઉપરથી ભવના એક અધિષ્ઠાન રૂપ આત્મા અને તેના શુદ્ધ સ્વભાવનુ વિવેચન કરનાર શાસ્ત્ર અસ્તિત્વમા આવે છે સરખી સગવડવાળા બન્ને આત્માઓ બહારથી જણાતા હોય અને સરખા વિઘ્નોમાથી બન્ને પસાર થતા હોય ત્યારે એક મુશ્કેલી વટાવી જાય છે અને બીજો તેનો ભોગ થઇ પડે છે એ વિગેરે અનેક દાખલાઓના સૂક્ષ્મ નિરીક્ષણ ઉપરથી કર્મની વિચિત્રતા સમજી શકાય છે એટલે પછી કર્મવિ ચારને લગતું શાસ્ત્ર અસ્તિત્વમા આવ્યુ છે અને તે નિયમો તુલનાત્મક દૃષ્ટિથી પૃથક્કરણ કરીને બગાબર ચોક્ક ગોઠવેલા હોય છે કેવળ હવાઇ કિલ્લો છે એમ સમજવા નથી પૂર્વ પુરુષોએ નિપુણ બુદ્ધિનો ઉપયોગ કરીને નિયમો ઠરા વ્યા છે, તેના જ્ઞાનથી જગતના ઘણા અગ નિયમોનો આપણને બોધ થાય છે એટલુ જ નહીં પણ આપણા જીવનમા હેય-ત્યાજ્ય, અને ઉપાદેય-સ્વીકાર શું શું છે? તેનો પણ શોધ કરે છે અને એ શોધ

ની કોટડીની મુક્તિની પ્રસંગે ઘણી મદદ કરે છે અને છેવટે આશ્વાસનભૂત તો થઇ જ પડે છે, હૃદયમા વિવેકનો પ્રકાશ પાડે છે અને ઘણી ભૂલોમાથી બચાવી લઇ જાગ્રત કરે છે એટલે આ શાસ્ત્ર કેટલુ ઉપયોગી અને કલ્યાણકર છે? એમ સમજીને તેનુ અધ્યયન—અભ્યાસ કેટલો ઉપયોગી છે? તે સમજાશે

મોહનીય કર્મની અસર આપણે બહાર જોઈ શકીએ છીએ એટલે કે મન ઉપર કઈ જાતની અસર થઈ છે? તે બાહ્ય ચિહ્નો ઉપરથી જોઇ શકીએ છીએ પરંતુ તેની સીધી અસર આત્મા ઉપર થાય છે આત્માના ગુણ આચ્છાદન કરે છે તેનુ પ્રતિબિંબ માત્ર બહાર જણાય છે એટલે આ કર્મ પણ જીવવિપાકી છે

૫ આયુષ્ય કર્મ

આત્માને સ્વતંત્રપણે જ્યાય જવુ હોય તો આ કર્મ તેને (૧) અમુક જ એક પરિસ્થિતિમા રોકી રાખે છે (૨) અમુક પરિસ્થિતિમા વધારે વખત રોકાઇ રહેવાની આત્માની ઇચ્છા હોય તો આ કર્મ પોતાની મુદ્દત પુરી થયે ત્યાથી બહાર લઇ જ જાય છે અર્થાત આત્માના અક્ષય સ્થિતિગુણનુ આચ્છાદન કરવાનુ કામ આ કર્મ કરે છે એટલે તેની આત્મા ઉપર અસર તો છે જ પરંતુ અમુક પરિસ્થિતિઓ એટલે કે ભવોમા તે મુખ્ય નિમિત્ત હોય છે એટલે તેને ભવ-વિપાકી કર્મ કહેવામા આવ્યું છે તે આ પ્રમાણે—

૪૫ દેવાયુષ્કર્મ—દેવોને યોગ્ય પરિસ્થિતિમા—દેવ

ભવમા-જઇ જઇ ત્યા રોકી રાખવાનુ કામ આ કર્મ કરે છે જો આ કર્મ ન હોય તો દેવ ભવમા આત્માથી એક ક્ષણ પણ રહી ન જ શકાય. અને આયુષ્ પુરૂ થયે ક્ષણ આત્માથી દેવભવમા ન જ રહી શકાય. તથા પુરૂ ન થયુ હોય ત્યા સુધી બીજે જઇ પણ ન જ શકાય આ રીતે દેવપણાના વખતનુ—દેવપણામા સ્થિતિનુ—નિયામક આ કર્મ છે

૪૬-૪૭-૪૮ મનુષ્યાયુષ્કર્મ, તિર્યગ્આયુ કર્મ અને નારકાયુષ્કર્મ—આ ત્રણ વિષે પણ લગભગ ઉપર ની જ વ્યાખ્યા ઘટાવી લેવી. આ ચાર પ્રકૃતિઓમા પહેલ ો શુભ અને છેલ્લી એ અશુભ ગણાય છે

પાઠ ૭ મો

કર્મ પ્રકૃતિ નિરૂપણ (ચાલુ)

૬ નામ કર્મ

આ કર્મનો વિચાર અગત્યનો છે તેની અસર પ્રત્ય જોઇ શકાય છે વ્યવહારમા વધારે જણાય છે તેમ જ તેનો વિસ્તાર પણ વધારે છે આ કર્મ આત્મા ઉપર જુદી જુદી અનેક અસરો ઉત્પન્ન કરે છે, અને જુદી જુદી અને સામગ્રીઓ પુરી પાડે છે

નામ—આ કર્મનુ નામ " નામકર્મ " છે આ કર્મ બી ૪ કર્મોની માફક આત્માના તે તે ગુણોને તો ઢાંકે જે ઉપરાંત કેટલીક બાહ્ય સામગ્રીઓમા સ્વતન્ત્ર આત્મ

પોતાનુ સ્વરૂપ ભૂલી જઈ ગોવાઇ રહેવુ પડે છે–નમવુ પડે છે તેથી તેનુ નામ ' નામકર્મ " આપનામા આવ્યુ છે અથવા–જાતિ નામકર્મને લીધે આત્માને જુદા જુદા નામો–શબ્દો ધારણ કરવા પડે છે વ્યવહારમા શબ્દવ્યવહાર મુખ્ય છે આત્માના જુદા જુદા શબ્દોથી વ્યવહારનુ નિયામક જાતિ નામકર્મ છે જાતિ નામકર્મ આ કર્મનો એક પેટા વિભાગ છે છતા ઉપલક્ષણથી આખા કર્મનુ નામ પણ " નામકર્મ " રાખનામા આવ્યું હોય, તો તે પણ સભવિત અને ઉચિત જણાય છે

પ્રકૃતિઓ–આ કર્મની પ્રકૃતિઓ મુખ્યપણે ત્રણ ભાગમા વ્હેચાયેલી છે પિંડપ્રકૃતિઓ, શુદ્ધ પ્રત્યેક પ્રકૃતિઓ અને સપ્રતિપક્ષ પ્રત્યેક પ્રકૃતિઓ

પિંડપ્રકૃતિઓ–સામાન્ય નામથી સૂચવાતી પ્રકૃતિઓ, કે જેના પેટા ભેદો થઇ શકે છે

શુદ્ધ પ્રત્યેક પ્રકૃતિઓ–જેના પેટા ભેદો જ નથી

સપ્રતિપક્ષ પ્રત્યેક પ્રકૃતિઓ–જેના પણ પેટા ભેદો જ નથી પરતુ તેની વિરોધિની–પ્રતિપક્ષ પ્રકૃતિઓ હોય છે

૧૪+૮+૨૦=૪૨ કુલ મુખ્ય પ્રકૃતિઓ

પેટા ભેદો–પિંડપ્રકૃતિઓ મુખ્ય ૧૪ છે અને તેના પેટા ભેદો કુલ ૭૫ છે શુદ્ધ પ્રત્યેક પ્રકૃતિઓ ૮ છે અને સપ્રતિપક્ષ પ્રત્યેક પ્રકૃતિઓ બે જાતની છે ત્રસ દશક અને સ્થાવરદશક તે દરેકમા દશ દશ પેટા ભેદો છે એટલે કુલ ૨૦ સપ્રતિપક્ષ પ્રત્યેક પ્રકૃતિઓ થઇ એટલે મુખ્ય

પ્રકૃતિઓ ૪૨ અને પેટા ભેદો ગણીએ તો ૧૦૩ ભેદો નામ કર્મના થાય છે ૭૫+૨૮=૧૦૩

૧૪ પિંડપ્રકૃતિઓના મુખ્ય નામ—

૧ ગતિ નામકર્મ
૨ જાતિ નામકર્મ
૩ શરીર નામકર્મ
૪ અંગ-અંગોપાંગ નામકર્મ
૫ બંધન નામકર્મ
૬ સંઘાતન નામકર્મ
૭ સંઘયણ નામકર્મ
૮ સંસ્થાન નામકર્મ
૯ વર્ણ નામકર્મ
૧૦ ગંધ નામકર્મ
૧૧ રસ નામકર્મ
૧૨ સ્પર્શ નામકર્મ
૧૩ વિહાયોગતિ નામકર્મ
૧૪ આનુપૂર્વી નામકર્મ

૮ શુદ્ધ પ્રત્યેક પ્રકૃતિઓના નામ—

૧ અગુરુ લઘુ નામકર્મ
૨ નિર્માણ નામકર્મ
૩ પરાઘાત નામકર્મ
૪ ઉપઘાત નામકર્મ
૫ આતાપ નામકર્મ
૬ ઉદ્યોત નામકર્મ
૭ શ્વાસોચ્છ્વાસ નામકર્મ
૮ તીર્થંકર નામકર્મ

૨૦ સપ્રતિપક્ષ પ્રત્યેક પ્રકૃતિઓના નામ—

૧૦ ત્રસ દશકની પ્રકૃતિઓ

૧ ત્રસ નામકર્મ
૨ બાદર નામકર્મ
૩ પર્યાપ્ત નામકર્મ
૪ પ્રત્યેક નામકર્મ
૫ સ્થિર નામકર્મ
૬ શુભ નામકર્મ
૭ સૌભાગ્ય નામકર્મ
૮ સુસ્વર નામકર્મ
૯ આદેય નામકર્મ
૧૦ યશ-કીર્તિ નામકર્મ

૧૦ સ્થાવર દશકની પ્રકૃતિઓ

૧ સ્થાવર નામકર્મ
૨ સૂક્ષ્મ નામકર્મ
૩ અપર્યાપ્ત નામકર્મ
૪ સાધારણ શરીર નામકર્મ
૫ અસ્થિર નામકર્મ
૬ અશુભ નામકર્મ
૭ દુર્ભાગ્ય નામકર્મ
૮ દુઃસ્વર નામકર્મ
૯ અનાદેય નામકર્મ
૧૦ અપયશ—અકીર્તિ નામકર્મ

પિંડપ્રકૃતિઓના પેટા ભેદોના નામ—

૧ ગતિ નામકર્મ ૪

૧ દેવ ગતિ નામકર્મ
૨ મનુષ્ય ગતિ નામકર્મ
૩ તિર્યંચ ગતિ નામકર્મ
૪ નારક ગતિ નામકર્મ

૨ જાતિ નામકર્મ ૫

૧ એકેન્દ્રિય જાતિ નામકર્મ
૨ બેઇન્દ્રિય જાતિ નામકર્મ
૩ ત્રીન્દ્રિય જાતિ નામકર્મ
૪ ચતુરિન્દ્રિય જાતિ નામકર્મ
૫ પંચેન્દ્રિય જાતિ નામકર્મ

૩ શરીર નામકર્મ ૫

૧ ઔદારિક શરીર નામકર્મ
૨ વૈક્રિય શરીર નામકર્મ
૩ આહારક શરીર નામકર્મ
૪ તૈજસ શરીર નામકર્મ
૫ કાર્મણ શરીર નામકર્મ

૪ અંગોપાંગ નામકર્મ ૩

૧ ઔદારિક અંગોપાંગ નામકર્મ
૨ વૈક્રિય અંગોપાંગ નામકર્મ

૩ આહારક અંગોપાગ નામકર્મ

૫ બંધન નામકર્મ ૧૫

૧ ઔદારિક ઔદારિક બંધન નામકર્મ
૨ ઔદારિક તૈજસ બંધન નામકર્મ
૩ ઔદારિક કાર્મણ બંધન નામકર્મ
૪ ઔદારિક તૈજસ-કાર્મણ બંધન નામકર્મ
૫ વૈક્રિય વૈક્રિય બંધન નામકર્મ
૬ વૈક્રિય તૈજસ બંધન નામકર્મ
૭ વૈક્રિય કાર્મણ બંધન નામકર્મ
૮ વૈક્રિય તૈજસ-કાર્મણ બંધન નામકર્મ
૯ આહારક આહારક બંધન નામકર્મ
૧૦ આહારક તૈજસ બંધન નામકર્મ
૧૧ આહારક કાર્મણ બંધન નામકર્મ
૧૨ આહારક તૈજસ-કાર્મણ બંધન નામકર્મ
૧૩ તૈજસ તૈજસ બંધન નામકર્મ
૧૪ તૈજસ કાર્મણ બંધન નામકર્મ
૧૫ કાર્મણ કાર્મણ બંધન નામકર્મ

૬ સંઘાતન નામકર્મ ૫

૧ ઔદારિક સંઘાતન નામકર્મ ૪ તૈજસ સંઘાતન નામ
૨ વૈક્રિય સંઘાતન નામકર્મ ૫ કાર્મણ સંઘાતન નામ
૩ આહારક સંઘાતન નામકર્મ

૭ સંઘયણ નામકર્મ ૬

૧ વજ્રઋષભ નારાચ સંઘયણ નામકર્મ

૧ ઋષભનારાચ સહનન નામ કર્મ.
૨ નારાચ સહનન નામ કર્મ
૩ અર્ધનારાચ સહનન નામ કર્મ
૪ કિલિકા સહનન નામ કર્મ
૫ સેવાત સહનન નામ કર્મ.

૮ સસ્થાન નામ કર્મ ૬.
૧ સમચતુરસ્ત્ર સસ્થાન નામ કર્મ
૨ ન્યગ્રોધ સસ્થાન નામ કર્મ
૩ સાદિ સસ્થાન નામ કર્મ
૪ કુબ્જ સસ્થાન નામ કર્મ
૫ વામન સસ્થાન નામ કર્મ
૬ હુડ સસ્થાન નામ કર્મ

૯ વર્ણ નામ કર્મ ૫
૧ કૃષ્ણવર્ણ નામ કર્મ ૪ હારિદ્રવર્ણ નામ કર્મ.
૨ નીલવર્ણ નામ કર્મ ૫ શ્વેતવર્ણ નામ કર્મ
૩ લોહિતવર્ણ નામ કર્મ

૧૦ ગંધ નામ કર્મ ૨
૧ સુભિગધ નામ કર્મ ૨ દુરભિગધ નામ કર્મ

૧૧ રસ નામ કર્મ, ૫
૧ તિક્ત રસ નામ કર્મ ૪ આમ્લ રસ નામ કર્મ
૨ કટુક રસ નામ કર્મ ૫ મધુર રસ નામ કર્મ
૩ કષાય રસ નામ કર્મ

૧૨ સ્પર્શ નામ કર્મ, ૮
૧ ગુરૂ સ્પર્શ નામ કર્મ ૨ લઘુ સ્પર્શ નામ કર્મ.

૩ મૃદુ સ્પર્શ નામ કર્મ ૬ ઉષ્ણ સ્પર્શ નામ કર્મ
૪ કર્કશ સ્પર્શ નામ કર્મ ૭ સ્નિગ્ધ સ્પર્શ નામ કર્મ
૫ શીત સ્પર્શ નામ કર્મ ૮ રુક્ષ સ્પર્શ નામ કર્મ

૧૩ વિહાયોગતિ નામ કર્મ ૨

૧ શુભવિહાયોગતિ નામ કર્મ
૨ અશુભ વિહાયોગતિ નામ કર્મ

૧૪ આનુપૂર્વી નામ કર્મ ૪

૧ દેવાનુપૂર્વી નામ કર્મ ૩ તિર્યગ્આનુપૂર્વી નામ કર્મ
૨ મનુષ્યાનુપૂર્વી નામ કર્મ ૪ નારકાનુપૂર્વી નામ કર્મ

ખાસ સૂચના—આ પ્રમાણે નામ કર્મના ૧૦૩ નામો તમારે બરાબર મોઢે કરી નાખવા, અને બીજા ચાર કર્મના ૪૮ નામો આવી ગયા છે તે તો તમને બરાબર યાદ હશે. જો ન હોય તો તે પણ બરાબર મોઢે થયા પછી પાઠ આગળ ચલાવીશું

૧. ગતિ નામ કર્મ—

ગતિ— ગતિ' શબ્દનો અર્થ તો "જવું' થાય છે, પણ કેટલાક શબ્દોના અર્થો ને તે શાસ્ત્રોની દૃષ્ટિથી પારિભાષિક અર્થ જુદા જ થઈ જાય છે એટલે અહીં કર્મ સિદ્ધાન્તની દૃષ્ટિએ ગતિ શબ્દનો અર્થ 'પરિસ્થિતિ" એના કરીએ. આમાં પાંચ પરિસ્થિતિમાં રહેતો જોવામાં આવે છે તેમાંની ચાર પરિસ્થિતિમાં—તે આમાંથી તેમાં, અને તેમાંથી આમાં—આવજા કરે છે અને પાંચમી સિદ્ધાવસ્થા નામની પરિસ્થિતિમાં ગયા પછી તેને ત્યાંથી જવા આવવાનું થતું

૫૦ ૨ ૨ મનુષ્ય ગતિ નામ કર્મ—ઘર બાંધી રહેવુ, સમાજ વ્યવસ્થા, રાજ્ય વ્યવસ્થા, ધાર્મિક વ્યવસ્ કુટુબ વ્યવસ્થા, રાધીને ખાવુ, બે પગે ચાલવુ, રીત ભાષા બોલવી, અમુક એક જાતની આકૃતિ ધરાવવી, મ કરનાર મહાત્મા પણ થવુ વિગેરે જાતની મનુષ્યને યો પરિસ્થિતિ, તે મનુષ્ય ગતિ કહેવાય છે, એ પરિસ્થિ પ્રાપ્ત કરી તેમા જીવને સતોષ માનવો પડે છે તે કર્મને લીધે આ કર્મ સરળ સ્વભાવી તથા કઇક ઉ યોગ સ્થાન અને અધ્યવસાયસ્થાન ધરાવનાર આત્મા બા શકે છે અને પછી તે કર્મને લીધે આ સામગ્રીઓ મેળ શકે છે

૫૧ ૩ ૩ તિર્યગ્ગતિ નામ કર્મ—તિર્યગ્ શબ્દ અર્થ "વાકુ=આડુ" થાય છે તિર્યગ્ ગતિમા ઉત્પ થયેલા ઘણુ ખરા આત્માઓને વાકા વાકા ચાલવુ પડે એટલે જેમ આપણે માથુ છાતી અદ્ધર–સીધા રાખી ચાલીએ છીએ તેવી રીતે ગાય, ઘોડા, હાથી વિગેરે પ્રાણી નથી ચાલતા આ ઉપલક્ષણથી બીજા પણ એવા બ પ્રાણીઓ માટે તિર્યગ્ શબ્દ વપરાયો છે

તિર્યગ્ સ્થિતિમા રહીને જીવન ગાળનારા પ્રાણીઓ પરિસ્થિતિ તે તિર્યગ્ ગતિ કહેવાય છે જેમકે—પોતા જીવન વ્યવહાર તિર્યગ્ રહીને ચલાવવો, જગલમા કે અ સ્થળોમા રહેવુ, અમુક જાતના ખોરાકથી નભાવવુ, શરીર અમુક એક ચોકકસ આકૃતિ ધરાવવી વિગેરે

આ પરિસ્થિતિમા આત્માને જવાની પ્રેરણા કરનાર
ર્મ તે તિર્યગ્ ગતિ નામ કર્મ છે, બીજી એક ખુબી તો
એ છે કે-આ તિર્યગ્ શબ્દ લગભગ ઘણી જાતના પ્રાણી
ઓને લાગુ પડશે. ગાય, ઘોડા, હાથી વિગેરે મોટા પ્રાણીઓ
પોતાનો વ્યવહાર તિર્યગ સ્થિતિમા ઉભા રહીને ચલાવતા
આપણે જોઇએ છીએ, તેવીજ રીતે વાઘ, વરૂ વિગેરે જંગલી
પ્રાણીઓ પણ પક્ષિઓ પણ એવીજ રીતે આડા રહીને
જીવન ચલાવે છે પાણીમા રહેલા માછલા, મગરમચ્છ પણ
એમજ રહે છે આપણી પેઠે પેટ, છાતી, માથુ વિગેરે ઉંચા
રાખીને નથી રહેતા તેના તે અવયવો જમીન તરફ હોય છે,
એટલે તેમનું શરીર લગભગ લંબાઇમા આડુ હોય છે સાપ અજ-
ગર વિગેરે જુઓ, તે પણ એમજ જણાશે. તમને કેટલાક
ભાગઓને તેમાથી જુદાપાડવાનું મન થશે પરંતુ તેઓપણ
ઘણી વખત પોતાનો જીવન વ્યાપાર આડા ચાલીનેજ કરતા
હશે. ત્યાથી આગળ વધીને કીડી, મંકોડા, વીંછી, અળસીયા
વિગેરે કીડાઓ તરફ વળશો, તો તેમા પણ તેઓ આપણને
તિર્યગ્ રહીને પોતાનું જીવન ચલાવતા માલૂમ પડશે માટે આ
તિર્યગ્ શબ્દ એ વર્ગના સર્વ પ્રાણીઓની સમાન પરિસ્થિતિ
સૂચવવા માટે પૂરતો છે અને બીજી પરિસ્થિતિ કરતા
જુદો પણ પડે છે દેવો, નારકો અને મનુષ્યો ઉભા ચાલે
છે, અર્થાત્ એકદર તેઓ પોતાનો ઘણો ખરો જીવન વ્યવહાર
છાતી, પેટ, મ્હો વિગેરે અવયવો જમીન તરફ ન રાખતા
સામી દિશા તરફ રાખીને ચલાવે છે તેઓ કરતા તિર્યંચ
પ્રાણીઓ આ તિર્યગ્ પણાથી ખાસ કરીને જુદા પડે છે

અને એ ત્રણમાથી દેવો દિવ્ય પરિસ્થિતિથી જુદા પડે છે મનુષ્યો મનનની શક્તિથી જુદા પડે છે નારકો નાર સ્થળ અને તેની ભયકર પરસ્થિતિથી જુદા પડે છે નાં તે તે પરિસ્થિતિના નામ દેવગતિ મનુષ્ય ગતિ અને નાર ગતિ આપેલા છે, તે બરાબર જણાય છે આ રીત સકર્ણ પ્રાણી વર્ગના મુખ્ય ચાર ભેદક કારણોથી મુખ્ય ચાર પાડવામા આવ્યા છે તેના પ્રેરક કર્મો પણ ચાર ગતિ નામ કર્મોથી ઓળખાવ્યા છે નિર્યગ્ગતિ નામ કર્મ કયી પ્રપચી જીવન ગાળનારા બાધે છે

૫૨ ૪. ૪ નારક ગતિ નામ કર્મ—નારક સ્થળોમા રહેલા, ભયકર યાતનાઓથી ભરેલા વાતાવરણમા રહેલુ, ઇંડામાથી નીકળેલા પીંછાવિનાના પક્ષિના બચ્ચા જેવી અણગમતી અમુક આકૃતિ ધારણ કરવી વિગેરે વિગેરે પરિસ્થિતિ તે નારક ગતિ અને તેનું પ્રેરક કર્મ, તે નારક ગતિ નામ કર્મ આ કર્મ ઘણુજ પાપી અને મહા આરભના કામો કરનારા, ઉથલ પાથલીયા માણસો તીવ્ર અશુભ અધ્યવસાય સ્થાનકો અને યોગ સ્થાનકોના બળથી બાધે છે

૨ જાતિ નામ કર્મ

આખા પ્રાણી વર્ગના ચાર ગતિની દૃષ્ટિથી મુખ્ય ચાર વિભાગો પડે છે, તેમ જાતિની દૃષ્ટિથી મુખ્ય પાચ વિભાગ પડે છે જાતિના પેટા વિભાગ પાડતા પાડતા ઠેઠ વ્યક્તિ સુધી આવી જઇએ છીએ. એ વ્યકિત સુધી આવી ને પણ બીજી વ્યક્તિ કરતા અમુક એક વ્યક્તિને જુદી પાડવ માટે તેનું નામ રાખવુ પડે છે જેમ કે તમે અ

આપીને બીજી કેટલીક તમારી આજ સુધીની પરિસ્થિતિ વિચારીને અમે લખી આપીએ છીએ કે–આપે પઞ્ચેન્દ્રિય-જાતિના વર્ગમા, મનુષ્ય નામના પ્રાણી વર્ગમા, આર્ય કક્ષની ગેગીમા, ક્ષત્રિય [વૈશ્ય] વર્ણમા, વીશા જ્ઞાતિમા, અમુક ગોત્રમા, અમુક શાખા ધરાવતા કુટુબમા, અમુક વડીલના વશ નીચેના કુટુબમા, ઓસવાળ વશમા, અમુક વ્યક્તિના અમુક પુત્રની અમુક પત્નિની કુક્ષિમા જન્મ ધારણ કરવો અને ત્યાર પછી આપનુ નામ બીજા ભાઇઓથી જુદા પાડવા " રમીકલાલ " એવુ રહેશે એટલે એકદર આપનુ આખુ નામ નીચે પ્રમાણે અમારી ઑફીસમા રજીસ્ટર થયેલુ રહેશે—

મ્હેતા, ઓસવાળ શાખીય, વીશા જ્ઞાતીય, કૌશિક ગોત્રીય, સરદાર કુટુબમા, રામચદ્રના પુત્ર, ક્ષત્રિયવર્ણીય, ઐક્ષ્વાકુ વશીય, પચેન્દ્રિય જાતીય, રમીકલાલ નામના સસારી આત્મા વિગેરે વિગેરે "

આ પરવાનો લઇને તમે બીજા જીવનમાથી આ જીવનમા ઉત્પન્ન થયા છો, આ રીતે બધા જીવો માટે સમજી લેવુ એમને એમ ક્યાય ઉત્પન્ન થવાતુ નથી જાતિ=જન્મ, તેના સ્થળ અને વિભાગ વિગેરે નક્કી કરવાનુ કામ આ કર્મનુ છે તેના મુખ્ય પાચ વર્ગો છે અને દરેકના ઉત્તરોત્તર પેટા ભેદો અનેક છે જે આત્માની આજુ બાજુ વર્ગ પ્રમાણે આ કર્મના કુડાળા ગોઠવે છે

પ૩ પ ૧ ઐન્દ્રિય જાતિ નામ કર્મ—એકે ... વર્ગના ... કુડાળામા ગમે ત્યા યોગ્યતા

દાખવા તરીકે-તમારે પોતાને હવે પછી ઉત્પત્ત થવું ? એ વિષે તમે તમારા પૂર્વભવમા કર્મની ઑફીસમા અરજી કરી એટલે પહેલા તો તે તપાસ કરવામા આવી કે-"તમે અમારા-જાતિકર્મના મેરમા છો કે નહી ? જો તમા । આત્મા તદ્દન નિર્મ હોત તો તો-તે કર્મ લાચાર થઈને તમને ન બાળાવી દેત " હવે આપ અમારા કાર્ય ક્ષેત્ર બહાર છો, જ્યા બધા નિ આત્માઓ રહેતા હોય કે પ્રગટ થતા હોય ત્યા આપ પ્ર થાઓ અથાત્ મુક્તિમા સિધાવો. અમે હવે કશુ ન કરી શકીએ પરતુ જો તેને જેમ લાગે કે-"આપ હ અમારા કાર્ય ક્ષેત્રમા છે " તો પછી તેના તરફથી ની પ્રમાણે લખાઈને હુકમ આવેલો હોવો જોઈએ " તમે જા નામ કર્મના કાર્યક્ષેત્રમા આવી શકો છે કારણ કે હજુ તમ રામા એવી યોગ્યતા પણ છે કે તમારે ક્યાક ઉત્પન્ન થ જોઈએ અમારા મુખ્ય પાચ વર્ગ છે તેમા ચડતા ઉતરત ક્રમ પ્રમાણે યોગ્યતા જોઈને અમારે ઉત્પ । થવાનો હુકમ આપવો પડે છે તમારી યોગ્યતા કેટલેક અશે સારી ગણાય ખરી, એટલે ઉચ્ચા વર્ગમા ઉત્પન્ન થવાનો હુકમ અમે આપી શકીએ છીએ

જો કે હવે પછીનું તમારુ જીવન તમારે કયા સ્થળમા, કયા સજોગોમા, કઇ પરિસ્થિતિમા, કયું અને કેવી જાતનું શરીર ધારણ કરીને વીતાવવાનું છે, તેની રૂપ રેખા ગતિ નામ કર્મે કરી આપી છે જેના નમુનાની નકલ અમને કર્મના કેન્દ્રમાથી મળી છે તે આ સાથે સામેલ છે તેના તરફ ધ્યાન

ચાલીને બીજી કેટલીક તમારી આજ સુધીની પરિસ્થિતિ ઝિસાને અમે લખી આપીએ છીએ કે—આપે પંચેન્દ્રિય-તીના વર્ગમા, મનુષ્ય નામના પ્રાણી વર્ગમા, આર્ય સ્ત્રી ગોત્રીમા, ક્ષત્રિય [વૈશ્ય] વર્ણમા, વીશા જ્ઞાતિમા, અમુક ગામા, અમુક શાખા ધરાવતા કુટુબમા, અમુક વડીલના નીકના કુટુબમા, ઓસવાળ વશમા, અમુક વ્યક્તિના મ પુત્રની અમુક પત્નિની કુક્ષિમા જન્મ ધારણ કરવો અને ત્યાર પછી આપનુ નામ બીજા ભાઈઓથી જુદા પાવા "ગ્મીકલાલ" એવુ રહેશે એટલે એકદર આપનુ આખુ નામ નીચે પ્રમાણે અમારી ઑફીસમા રજીસ્ટર થયેલુ રહેશે—

મ્હેતા, ઓસવાળ શાખીય, વીશા જ્ઞાતીય, કૌશિક ગોત્રીય, સરદાર કુટુબમા, રામચદ્રના પુત્ર, ક્ષત્રિયવર્ણીય, ઇક્ષ્વાકુ વશીય, પચેન્દ્રિય જાતીય, ગ્મીકલાલ નામના મસાણી આમા વિગેરે વિગેરે "

આ પરવાનો લઈને તમે બીજા જીવનમાથી આ જીવનમા ઉત્પન્ન થયા છો, આ રીતે બધા જીવો માટે સમજી લેવુ એમને એમ ક્યાય ઉત્પન્ન થવાતુ નથી જાતિ=જન્મ, તેના થર અને વિભાગ વિગેરે નક્કી કરવાનુ કામ આ કર્મનુ છે તેના મુખ્ય પાચ વર્ગો છે અને દરેકના ઉત્તરોત્તર પેટા ભેદો અનેક છે જે આ માની આજુ બાજુ વર્ણ પ્રમાણે આ કર્મના ફાંડાણા ગોઠવે છે

" બીજી કેટલીક તમારી આજ સુધીની પરિસ્થિતિ અમે લખી આપીએ છીએ કે–આપે પઞ્ચેન્દ્રિય ...માં, મનુષ્ય નામના પ્રાણી વર્ગમા, આર્ય ...માં, ક્ષત્રિય [વૈશ્ય] વર્ણમા, વીશા જ્ઞાતિમા, અમુક ... અમુક શાખા ધરાવતા કુટુબમા, અમુક વકીલના ...ના કુટુબમા, ઓસવાળ વશમા, અમુક વ્યક્તિના ... પુત્રની અમુક પત્નિની કુક્ષિમા જન્મ ધારણ કરવો ... ત્યાર પછી આપનું નામ બીજા ભાઈઓથી જુદા ... "રમીકલાલ" એવુ રહેશે એટલે એક દર આપનુ ... નામ નીચે પ્રમાણે અમારી ઑફીસમા રજીસ્ટર ...યું રહેશે—

મ્હેતા, ઓસવાળ શાખીય, વીશા જ્ઞાતીય, કૌશિક ..., સરદાર કુટુબમા, ગમચદના પુત્ર, ક્ષત્રિયવર્ણીય, ... વશીય, પચેન્દ્રિય જાતીય, રમીકલાલ નામના ... આત્મા વિગેરે વિગેરે "

આ પરવાનો લઇને તમે બીજા જીવનમાથી આ જીવ ... ઉત્પન્ન થયા છો, આ રીતે બધા જીવો માટે સમજી ... એમને એમ ક્યાય ઉત્પન્ન થવાતુ નથી જાતિ=જન્મ, ... સ્થાન અને વિભાગ વિગેરે નક્કી કરવાનું કામ ... કર્મનું છે તેના મુખ્ય પાચ ... અને દરેકના ... ઉત્તર પેટા ભેદો અનેક છે ... બાજુ ... પ્રમાણે આ ...

...ના

પ્રમાણે ઉત્પન્ન થવાને પ્રેરક અને તે તે નામ ધારણ કરાવનાર
કર્મ તેના અનેક પેટા ભેદો થાય છે પૃથ્વી વર્ગ પાણી
વર્ગ, અગ્નિ વર્ગ વાયુ વર્ગ અને વનસ્પતિ વર્ગ તેદરેકના
પણ પુષ્કળ પેટા ભેદો થાય છે જેમકે-વનસ્પતિ વર્ગમા-
પ્રત્યેક અને સાધારણ, પ્રત્યેકમા ઝાડ, વેલા, છોડ, ઘાસ
એમ અનેક રીતે પેટા ભેદો છે તેમા પણ ફૂલ સહિત, ફૂલ
વિના અમુક જાતના પાદડાવાળા કે અમુક જાતના ફળવાળા
એમ વર્ગો પાડતા પાડતા ઠેઠ એક વ્યક્તિ સુધી જઇ
શકાશે જેમકે-લીંબડો આંબો વિગેરે, તો પણ માત્ર જેઓને
સ્પર્શ નામની એક ઇંદ્રિય અને તેને લગનીજ માત્ર બીજી
સામગ્રી હોય એટલી સમાનતા વાળો પ્રાણી વર્ગ જ આ
વર્ગમા આવી શકે છે બીજો ન આવી શકે

૫૪ ૬ ૨. બેઇન્દ્રિય જાતિ નામ કર્મ—સ્પર્શ
અને રસ [જીહ્વા] એ બે ઇન્દ્રિયોવાળા પ્રાણી વર્ગમા ઉત્પન્ન
કરાવી તેના પેટા વિભાગો પ્રમાણે નામ ધારણ કરાવનાર
આ કર્મ છે બેઇન્દ્રિય અને તેને લગતી બીજી સમાન
સમાગ્રીવાળો પ્રાણીવર્ગ આ જાતિમા ગણાય છે તેની પણ
અનેક શાખા પ્રશાખાઓ હોય છે અળશીયા, પોરા, કોડા
વિગેરે વિગેરે

૫૫, ૭ ૩. ત્રીન્દ્રિય જાતિ નામ કર્મ-સ્પર્શ
રસ અને ઘ્રાણ ... ઇન્દ્રિયો અને તેને લગતી બીજી કેટ
લી સામગ્રીથી ... ધરાવનાર બધો પ્રાણી વર્ગ આ
વર્ગમા આવી ... તેની પણ અનેક શાખા

હોય છે આ વર્ગમા પ્રેરક અને તે નામ ધરાવી આપનાર
કર્મ, તે ત્રીન્દ્રિય જાતિ નામ કર્મ કહેવાય છે

૫૬ ૮ ૪ } આ બન્નેમા પણ ઉપર પ્રમાણેજ વિવેચન સમજ
૫૭ ૯ ૫ } લેવુ માત્ર **ચતુરિન્દ્રિય જાતિના** વર્ગમ
ચક્ષુરિન્દ્રિય વધારે હોય છે **૫ ચેન્દ્રિય જાતિ**
વર્ગમા શ્રોત્રેન્દ્રિય વધારે હોય છે બાકી વિગ
ઉપર પ્રમાણેના લખાણ પ્રમાણે સમજવી

જાતિ નામ કર્મ અને જાતિ નામ કર્મ પરિસ્થિતિ
અને ઉત્પન્ન થવાના સજોગો નક્કી કરી આપે છે પર
એટલા ઉપરથીજ તમારો આત્મા અત્યારે છે તેવી સ્થિતિમ
નથી ગોઠવાઇ શક્યો

જ્યારે તે આ પહેલાના ભવમાથી છુટયો હશે, ત્યા તેને
આ સ્થળે—જ્યા તમારે ઉત્પન્ન થવુ હશે ત્યા લાવી મૂકનાર
આનુપૂર્વી કર્મ કહેવાય છે

જે સ્થળે ઉત્પન્ન થવાનુ હોય, તે સ્થળે આત્માને
આનુપૂર્વી કર્મ લાવીને મૂકે એટલે તુરત પોતાની પાસે
મેળવી રાખેલી કર્મની ગડીઓ આત્મા વટાવવા માડે છે તેજ
વખતે—તેજ પહેલે સમયે—**શરીર નામ** કર્મ ઉદયમા આવે
અને મનુષ્યને યોગ્ય વર્ગણાઓજ ગ્રહણ કરવાનો હક
મળે છે પરંતુ **પર્યાપ્તિ** કર્મના બળ વિના તે ગ્રહણ
કરવાનુ થાય શી રીતે ? એટલે તે વખતે પર્યાપ્તિ નામ કર્મ
આહાર પર્યાપ્તિ કર્મને કામે લગાડી વર્ગણાઓ ગ્રહણ
[illegible] છે

જે વખતે વર્ગણાઓ ગ્રહણ થવા માંડે છે, તેજ વખતે આહાર કરેલી વર્ગણાઓનો જેવુ શરીર બનાવવું હોય તેવો પરિણામ થવા માંડે છે, એટલે જો શરીરની રચના ગમન કરવા લાયક અવયવોવાળી કરવાની હોય તો **ત્રસ નામ કર્મ** તે વખતે પોતાની અસર બતાવે છે, અને પહેલેથી જ તેને યોગ્ય પરિણામ વર્ગણાનો થવા માંડે છે અને જો સ્થિર રહેવા યોગ્ય રચના કરવાની હોય તો **સ્થાવર નામ કર્મ** પોતાની અસર બતાવે છે અને તેવી રચનાને લાયક પરિણામ થવા માંડે છે એજ રીતે એક શરીરમા એક જીવને રહેવાનુ હોય તો **પ્રત્યેક નામ કર્મની** અસર થઈ શરીર રચના તેવી થવા માંડે અને જો એક શરીરમા અનત જીવોને રહેવાનું હોય તો **સાધારણ નામ કર્મ** ઉદયમા આવે, એટલે શરીરનું બધારણ અનત જીવોને રહેવા લાયક થવા માડે છે એ જ રીતે જો સ્થૂલ રચના કરવાની હોય તો **બાદર નામ કર્મ** અને સૂક્ષ્મ રચના કરવાની હોય તો **સૂક્ષ્મ નામ કર્મ** પોતાની અસર પહોચાડવા માડે છે એટલે કે પહેલી વખતે આવેલી વર્ગણાના આહારનો પરિણામ જ પહેલેથીજ તેવો થવા માડે છે

વળી, પરિણામ પામેલી વર્ગણામાથી શરીર પર્યાપ્તિ શરીરને લાયક રચના કરે છે, તેની સાથેજ **સઘાતન નામ કર્મ** રીતસર સજાતીય શરીરના પરમાણુઓના જથ્થાને સજાતીય સાથે ગોઠવે છે **બધન નામ કર્મ** પરસ્પર ચોટાડી પહેલેથીજ શરીર બાધવાનું કામ કરવા માડે છે

આ વખતેજ **નિર્માણ નામ કર્મ** પણ '

ત્રો કયા ગોઠવવા ? ' તે નક્કી કરવા માટે છે અને અ ગો પાગ નામ કર્મે જેવા અ ગોપાગ કરવાના નક્કી કરી મ્રાખ્યા હોય, તેને ધ્યાનમા રાખીને પ્રથમથીજ તેવો પરિણામ થાય છે એટલે **ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિ** જ્યારે ઇંદ્રિયોના વિભાગ અને તેના જુદા જુદા અવયવોમા એ પરમાણુના જથ્થાને હેંચવા માટે છે ત્યારે પણ નિર્માણ અને અ ગોપાગને ધ્યાનમા રાખીને પ્રથમથીજ થયેલા પરિણામ પ્રમાણે બરાબર વેચવાના જાય છે

વળી એ અવયવોના અને એકદર આખા શરીરના આકાર **સસ્થાન નામ કર્મે** નક્કી કરી આપ્યા હોય છે, તે પ્રમાણે પહેલેથીજ તેને યોગ્ય પરિણામ થાય છે, એટલે તૈયાર થતાની સાથે જ એ જાતનો આકાર બંધાઈ જાય છે એજ રીતે મજબુતી માટે પણ સમજવુ કારણ કે **સસ્થાન નામ કર્મે** પહેલેથી પરિણામ થતી વખતે પોતાની અસર પાડવી નક્કી કરી દીધી હોય છે પછી તો રગ, ગધ, રસ, અને સ્પર્શ પણ બહાર ગોઠવાઈ જાય છે તેનુ ચોક્કસ ધોરણ તો પહેલેથીજ **વર્ણ નામ કર્મ, ગધનામ કર્મ, રસ નામ કર્મ, સ્પર્શનામ કર્મે** નક્કી કરી આપ્યુ હોય છે એટલે તેજ પ્રમાણેનો રગ, ગધ, રસ અને સ્પર્શ ઉત્પન્ન થઇ જાય છે કારણ કે પહેલેથી પરિણામ થતી વખતે તે કર્મ ત્યા હાજર હોય છે તેને ધ્યાનમા લઇનેજ યથાયોગ્ય પરિણામ થવો શરૂ થાય છે

ર પછી શ્વાસ લેવાની શક્તિ કેટલી આપવી જોઇએ ?

એ **શ્વાસોચ્છવાસ નામ કર્મ** નક્કી કરી આપ્યુ હોય તો છે એટલે શરીરમા તે પ્રમાણે જ શ્વાસોચ્છવાસ લેવાનું બળ ઉત્પન્ન થાય છે અને પર્યાપ્તિ નામ કર્મ **શ્વાસોચ્છવાસ પર્યાપ્તિ** ઉત્પન્ન થાય કે તુરત શ્વાસોચ્છવાસને યોગ્ય વર્ગણા લઇ પરિણમાવીને શ્વાસ લેવા મુકવાનું કામ શરૂ થઈ જાય છે આ રીતે બાકીના નામ કર્મો માટે સમજી લેવુ

અહીં એક મોટા કારખાનાનું અને તેના મહાનિયા મકનુ દૃષ્ટાંત આપી શકાય અથવા ચિત્રકારનુ દૃષ્ટાંત આપી શકાય કારખાનામા જે જાતની ચીજ બનાવવી હોય તે પ્રમાણેજ પ્રથમથીજ વેતરણ કરવી પડે છે, અને સાધનો પણ તેવાજ વસાવવા પડે છે અથવા ધારો કે-એક મકાન બનાવવુ હોય તો બધી ચીજોની વેતરાણ પહેલેથીજ તે પ્રમાણે તૈયાર થતી જોઇએ છીએ ચિત્રકાર મોઢુ અને આમેહુબ ચિત્ર કાઢવા ઇચ્છતો હોય તો પહેલેથીજ તે પ્રમાણે તેની રેખા દોરે છે, તેવાજ રગ પસદ કરે છે, પહેલેથીજ તેવી સફાઇ કરે છે, એમ પહેલેથીજ બધી યોગ્ય સામગ્રી મેળવતા છેવટે બરાબર ચિત્ર તૈયારથઇ જાય છે પહેલેથી જેટલી ખામી રહી હોય, તેટલી છેવટે આખા ચિત્રમા જણાયા વિના રહેતી નથી ખાવાની ચીજ બનાવવામા પણ પહેલેથી સાવચેતી રાખવામા ન આવે, તો તેમા છેવટે અનેક જાતની ખામીઓ અનુભવવી પડે છે તેમજ શરીર રચના થવાની સાથે જ પ્રત્યેક આત્માએ પોતે પૂર્વભવમા આ ભવ માટે ઉપાર્જિત કરેલા કર્મોની અસર પહેલેથીજ થવા માડે છે, એટલે આખી રચના તે પ્રમાણેજ શરૂ થાય છે, અને છેવટે બધી અસરોના સરવાળા

કે અમુક એક ચોક્કસ સ્વરૂપમા આખુ શરીર, સ્વભાવ અને બીજાં આખુ જીવન ગોઠવાઇ જાય છે

અહીં જુઓ, બિચારા નિરંજન નિરાકાર સર્વ શક્તિ-નં આ માની સ્થિતિ ! તેને જુદી જુદી રીતે નચાવવાનું તથા તેના જુદા જુદા ઘાટ ગોઠવવાનું કામ નામ કર્મ કરે છે એટલા માટે નામ કર્મને ચિત્રકાર સાથે સરખાવેલુ છે તે ચતુર સમજશે

ઉત્પન્ન થતાની સાથેજ દરેક નામ કર્મો શરીરની બનાવટમા પહેલેથીજ પોતપોતાની અસર કરવા માંડે છે, અને તે અસર પછી પરિણામે બહાર તેની અસર કેવી જણાય છે તે હવે બરાબર સમજાશે

૩ શરીર નામ કર્મ—

આ કર્મ, કર્મ વિચાર પહેલા ભાગમા જણાવેલી આઠ વર્ગણાનાની શરીરને યોગ્ય પાચ વર્ગણામાથી યથા યોગ્ય વર્ગણા ગ્રહણ કરવાનો હુકમ આપે છે અને શરીર ટકી રહે ત્યા સુધી તે પ્રમાણે વર્ગણા ગ્રહણ કરવાનો હુકમ આપ્યે જાય છે જેમાથી પાચ શરીર બને છે

૫૮ ૧૦ ૧ ઔદારિક શરીર નામ કર્મ—આદા રિક વર્ગણામાથી બનાવવામા આવતુ મનુષ્ય તથા તિર્યંચોનુ શરીર ઔદારિક શરીર કહેવાય છે અને તે બનાવવા માટે જીવન પર્યંત વર્ગણાઓ આપનાર આ કર્મ છે

૫૯ ૧૧ ૨ વૈક્રિય શરીર નામ કર્મ—વૈક્રિય વ[illegible] થી બનાવવામા આવતું સામાન્ય રીતે દેવો અને

નારકોનુ શરીર વૈક્રિય શરીર કહેવાય છે તે બનાવવા માટે
જીવન પર્યંત વર્ગણાઓ અપાવનાર આ કર્મ છે

૬૦ ૧૨ ૩ **આહારક શરીર નામ કર્મ**—આહારક વર્ગણામાથી બનાવનામા આવતુ, ચતુર્દશ પૂર્વ ધરોને ખાસ કામ પ્રસગે ઉપયોગનું, લગભગ એક હાથ પ્રમાણનું શરીર, તે આહારક શરીર કહેવાય છે અને તે બનાવવા માટે અ તર્મૂહૂર્ત સુધી વર્ગણાઓ અપાવનાર આ કર્મ છે

૬૧ ૧૩ ૪ **તૈજસ્ શરીર નામ કર્મ**—તૈજસ વર્ગણામાથી આ શરીર બને છે અને તે શરીર આખા શરીરમા વ્યાપી રહેલુ હોય છે શરીરમા તેમજ જઠરમા રહેતી ગરમી આ શરીરને લીધે હોય છે તૈજસ શરીર બનાવવા માટે આ કર્મ વર્ગણા અપાવવાનું કામ કરે છે

૬૨ ૧૪ ૫. **કાર્મણ શરીર નામ કર્મ**—કાર્મણ શરીર કાર્મણ વર્ગણામાથી બને છે બધા કર્મોજ આ શરીર રૂપે પરિણામ પામે છે, એમ કહીએ તો ચાલે કાર્મણ શરીર પણ આખા શરીરમા વ્યાપેલ હોય છે કાર્મણ શરીર બનાવવા માટે આ કર્મ વર્ગણાઓ અપાવે છે

આ પાચ શરીરને માટે વિગતવાર ઘણું સમજાવવા જેવુ છે, પરતુ તે અહીં *ન સમજાવતા આગળ ઉપર પ્રસગે સમજાવીશુ તો પણ એટલુ યાદ રાખવાનું છે કે આ બે શરીર આત્માથી કદી છુટા પડતા નથી એ બે શરીરથી તદ્દન મોક્ષ

* શરીર બધન સઘાતન અને પર્યાપ્તિ નામકર્મ માટે વિસ્તારથી સમજાવવાની તૈયારી કરી હતી. પરતુ પુસ્તક અને સામગ્રી જેતા અહીં સંક્ષેપમા , ઉચિત ગણેલ છે.

ક્ષય, ત્યારેજ આત્માનો મોક્ષ થાય છે, બિચાગે આ જ બળમાથી છુટે છે એટલે એક જન્મમાથી બીજા જન્મમા જતી વખતે એબે શરીર તો સાથે હોયજ છે તેના બળથી નવા જન્મમા બધી નવી જીવન સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન થઈ જાય છે

૪ અગોપાંગ નામ કર્મ—

આ કર્મ શરીરના અગોપાગોનુ નિયામક છે જો આ કર્મ ન હોય, તો આપણુ શરીર માત્ર એક ગોળમટોળ દડા જેવુ થાય. પરતુ તેમા હાથ, પગ, માથુ વિગેરે અવયવો જોવામા આવે છે, તે આ કર્મને લીધે છે જો કે, કયા અવયવો કયા જોઇએ ? તે નિર્માણ નામ કર્મ નક્કી કરી આપે છે, અને તે અવયવોના ઘાટ તથ મજબુતી, સસ્થાન અને સહનન નામ કર્મ નક્કી કરી આપે છે તથા રગ વિગેરે વર્ણ નામ કર્મ વિગેરે નક્કી કરી આપે છે શરીર નામ કર્મે બધો ઢાચો મસાલો તૈયાર કર્યો હોય છે પરતુ "આ પ્રાણીને અમુક અમુક અગો કુટવા જોઈએ" એ કામ આ અગોપાગ નામ કર્મ નક્કી કરી આપે છે તૈજસ્ અને કાર્મણ શરીરને અગોપાગો નથી હોતા પરતુ પ્રથમના ત્રણ શરીરને હોય છે કયા પ્રાણીને કયા અગોપાગો હોય છે ? કેટલા હોય છે ? એ વિષે ઘણીજ વિચિત્રતા છે પરતુ સામાન્ય રીતે નીચે પ્રમાણેના અગોપાગો હોય છે

અગો—૨ હાથ, ૨ પગ, ૧ માથુ, ૧ પેટ, ૧ છાતી, ૧ પીઠ અગ એટલે મોટા અગો

ઉપાગો—આગળા, નાક, કાન વિગેરે વિગેરે નાના અગો

અંગોપાંગો—વાળ, દાંત, નખ, વિગેરે વિગેરે નાના અવયવો અંગો યે નહી, ને ઉપાંગો યે નહી પણ તેના જેવા, તે અંગોપાંગો

૬૩. ૧૫ ૧ ઔદારિક અંગોપાંગ નામ કર્મ.
ઔદારિક શરીરમાં અંગોપાંગ ઉત્પન્ન કરાવનાર આ કર્મ છે
૬૪ ૧૬ ૨ વૈક્રિય અંગોપાંગ નામ કર્મ.
૬૫ ૧૭ ૩ આહારક અંગોપાંગ નામ કર્મ.
ઉપર પ્રમાણે સમજી લેવા

૫. બંધન નામકર્મ.

આ કર્મ, શરીરને માટે મળેલી વર્ગણાઓને પરસ્પર મેળવી તેનું એકાકાર મિશ્રણ કરે છે

આત્મા જ્યારે બીજા ભવમાંથી આવ્યો તે વખતે તેની સાથે તૈજસ અને કાર્મણ એ બે શરીર તો હતાજ ત્યાર પછી જે સમયે તેણે સાથી પહેલી ઔદારિક વર્ગણા લીધી, ત્યારે તૈજસ્ અને કાર્મણ વર્ગણાઓ પણ લીધીજ હતી હવે પ્રથમના બે શરીરની સાથે નવા શરીરને એકાકાર કરવુ જોઇએ એટલે ઔદારિક વર્ગણાના પરમાણુઓનો યોગ્ય પરિણામ થઈ જાય કે તુરત આ બંધન નામ કર્મ તૈજસ્ તથા કાર્મણ સાથે તેને મેળવે છે અને પછી નવી ઔદારિક વર્ગણા આવે તેને પોતાની સાથે મેળવે છે તેજ સમયે તૈજસ્ અને કાર્મણ પરમાણુઓ નવા આવે છે તેને પણ એકાકાર કરી આપે છે

બીજુ તૈજસ્ અને કાર્મણ[illegible] શરીરનું કાર્ય જો

કેજી, જુ. હોય છે છતા તે બન્ને પણ એકાકાર થયેલા હોય છે આ રીતે એકાકાર થયેલા શરીરો જલ્દી જુદા થઈ શકતા નથી કેવી વિચિત્ર ઘટના ! છેવટે પ્રાણી વણી મૂકે કે ત્યાર જ એ સબધ છુટો પડે છે અને છેવટે નવુ બનાવેલુ હતુ તે શરીર પણ છોડીને, કાર્મણ તેજસના મિશ્રણવાળા શરીરને જુદુ પાડી તેને પોતાની સાથે લઈ આત્મા ભવાન્તરમા ચાલ્યો જાય છે આ રીતે વિચાર કરતા નીચે પ્રકારે બધનો નક્કી થયા—

૧ તૈજસ્-કાર્મણ ૨ તૈજસ્-તૈજસ્ ૩ કાર્મણ-કાર્મણ ૪ ઔદારિક-તૈજસ્ ૫ ઔદારિક-કાર્મણ ૬ ઔદારિક-તૈજસ્ કાર્મણ ૭ ઔદારિક-ઔદારિક આ સાત રીતે પરસ્પર મિશ્રણ થઈ શરીરનું બધારણ બધાય છે હવે દેવ તથા નારકને વૈક્રિય શરીર હોય છે એટલે તેઓને ઔદારિકને બદલે વૈક્રિય શબ્દ મૂકવો અને આહારક શરીરવાળાને આહારક શબ્દ મૂકવો એમ દરેકને સાત સાત બધનો થશે તેમાના પહેલા ત્રણ દરેકમા સરખા હોવાથી તેની સખ્યા જુદી ન ગણતા કુલ ૧૫ જાતના બધનો આખા પ્રાણી વર્ગ માટે નક્કી થયા કોને કઈ વખતે કેટલા હોય ? એ વિચાર અહી કરીએ—

૧૬ ૧૯. ૧. તૈજસ્-કાર્મણ બધન નામ કર્મ-તૈજસ્ શરીરપણે પરિણત થયેલી તૈજસ્ વર્ગણા અને કાર્મણ શરીર પણે પરિણત થયેલી કાર્મણ વર્ગણા, તેનું પરસ્પર એકાકાર મિશ્રણ થવુ, તે તૈજસ્-કાર્મણ બધન કર્મ, તેનુ પ્રેરક કર્મ છે

૬૭. ૧૯ ૨ તૈજસ્ તૈજસ્ બધન નામ કર્મ- નવી આવેલી પરિણત તૈજસ્ વર્ગણા જુની પરિણત તૈજસ્ વર્ગણા સાથે મિશ્રણ પામે, તે તૈજસ્ તૈજસ્ બધન તેનું પ્રેરક આ કર્મ છે

૬૮ ૨૦ ૩ કાર્મણ-કાર્મણ બંધન નામ કર્મ— નવી આવેલી પરિણત કામણ વર્ગણા જુની પરિણત કાર્મણ વર્ગણા સાથે મિશ્રણ પામે છે, તે કાર્મણ-કાર્મણ બધન તેનું પ્રેરક આ કર્મ છે બે ભવ વચ્ચે અને બીજે પણ કોઈ કોઈ પ્રસગે આ ત્રણજ બધન હોય

૬૯. ૨૧. ૪ ઔદારિક ઔદારિક બધન નામ કર્મ-નવી આવેલી પરિણત ઔદારિક વર્ગણા જુની પરિણત ઔદારિક વર્ગણા સાથે એકાકાર થાય, તે ઔદારિક-ઔદારિક બધન તેનું પ્રેરક આ કર્મ છે

૭૦ ૨૨ ૫ ઔદારિક કાર્મણ બધન નામ કર્મ
૭૧ ૨૩ ૬ ઔદારિક તૈજસ બધન નામ કર્મ
૭૨ ૨૪ ૭ ઔદારિક તૈજસ્ કાર્મણ બધન નામ કર્મ

} ઉપર પ્રમાણે પરિણત ઔદારિક વર્ગણા તૈજસ્ અને કાર્મણ સાથે મિશ્રણ પામે છે અને છેવટે એ બન્નેના મિશ્રણ સાથે પણ એકાકાર થાય છે ત્યારે ઉપરના ત્રણ બધન થાય છે અને તેના પ્રેરક આ ત્રણ કર્મો છે

પ્રથમ સમયે આવેલી ઔદારિક વર્ગણાનો પ્રથમ બંધ તેજ વખતે નવી આવેલી તૈજસ્ અને કાર્મણ સાથે થાય, તથા તૈજસ્-કાર્મણના મિશ્રણ સાથે મિશ્રણ થઇ ગયા. પછી આવેલી નવી ઔદારિક વર્ગણાનો સબંધ પ્રથમની ઔદારિક સાથે, તેજ વખતે આવેલી તેજસ્ અને કાર્મણ સાથે અને છેવટે તૈજસ્ કાર્મણના એકાકાર મિશ્રણ સાથે એકાકાર થાય છે

ઉપર પ્રમાણેજ વૈક્રિય શરીરવાળાને અને આહારક શરીરવાળાને માટે સમજી લેવા

૭૩ ૨૫ ૮ વૈક્રિય વૈક્રિય બંધન નામ કર્મ

૭૪ ૨૬ ૯ વૈક્રિય તૈજસ્ બંધન નામ કર્મ

૭૫ ૨૭ ૧૦ વૈક્રિય-કાર્મણ બંધન નામ કર્મ

૭૬ ૨૮ ૧૧ વૈક્રિય તૈજસ્ કાર્મણ બંધન નામ કર્મ

૭૭ ૨૯ ૧૨ આહારક-આહારક બંધન નામ કર્મ

૭૮ ૩૦ ૧૩ આહારક તૈજસ બંધન નામ કર્મ

૭૯ ૩૧ ૧૪ આહારક કાર્મણ બંધન નામ કર્મ

૮૦ ૩૨ ૧૫ આહારક તૈજસ્ કાર્મણ બંધન નામ કર્મ

દેવનારકને ઔદારિક સાથેના ચાર બંધનને બદલે આ ચાર વધારે હોય છે એટલે કુલ સાત બંધન તેને પણ હોય છે ચાર બંધનના પ્રેરક આ ચાર કર્મો છે ચતુર્દશ પૂર્વધર જ્યારે આહારક શરીર બનાવે ત્યારે આ ચાર જાતના બંધનોનો સંભવ ઉત્પન્ન થાય છે એટલે તે પણ સાત થાય છે તે વખતે આ કર્મ આ ચાર બંધનોમાં પ્રેરક થાય છે

જો આ બધન નામ કર્મ ન હોય, તો શરીરની વર્ગણાઓનું પરસ્પર એકાકાર મિશ્રણ ન થાય એટલે રેતીના લાડુની માફક પવનનો ઝપાટો લાગતાજ શરીર વેરાઇ જાય અથવા પાણીનો દરેડો પડતા ગળી જાય પરતુ તેમ બનતું નથી, તે આ કર્મને લીધે

૬ સઘાતન નામ કર્મ—

સમ્ ઉપસર્ગ હન્ ધાતુ ઉપરથી સઘાતન શબ્દ બને છે તેનો અર્થ એકઠુ કરવું, જથ્થો કરવો, ઢગલો કરવો, એવો થાય છે આ કર્મનું કામ ત્રણ રીતે સમજાય છે

[૧] શરીર નામ કર્મને લીધે તે તે વર્ગણા મેળવવાનો આત્માનો હક્ક નક્કી થાય છે પરતુ વર્ગણાઓ પણ પરમાણુઓના સ્કધોની બનેલી હોય છે અને પરમાણુઓનો બધ થાય ત્યારે સઘાત નામના પરિણામ વિશેષથી સ્કધો બને છે, સઘાત થવામા સ્નિગ્ધત્વ (ચિકાશ) અને રૂક્ષત્વ (લુખાપણું) નામના બે પરમાણુધર્મો કારણભૂત બને છે આ રીતે સ્કધમા બધ થવામા સઘાત કારણભૂત બને છે એટલે કે સઘાત થવામા સઘાતન નામ કર્મ કારણભૂત છે અને બધ થવામા બધન નામ કર્મ કારણ છે જે પ્રાણીનું જે જાતનું સઘાતન નામ કર્મ તેજ પ્રમાણે પરમાણુઓમા સઘાત થાય અને જેવું બધન નામ કર્મ, તે પ્રમાણે બધન —બધ થાય જો બધન અને સઘાતન નામ કર્મ ન હોય, તો સીધે સીધા કેવળ પરમાણુઓનું શરીર બનવું જોઈએ. પરતુ તેમ ન બનતા બધ પામેલા અને સઘાત પામેલા

પરમાણુઓની વર્ગણાઓ શરીર બાધવાના કામમા આવે છે આમ આ જાતના અણુ સમુહોજ શરીર બાધવાના કામમા આવે છે, બીજા છુટા પરમાણુઓ નહી તેનું કારણ શુ ? એ ઉપરથી નક્કી થાય છે કે–વર્ગણાઓના બ ધનમાં બ ધન નામ કર્મ અને સ ઘાતમા સ ઘાતનનામ કર્મ કારણ છે

શરીર બાધવામા ગ્રહણ થતી દરેક પ્રાણીની વર્ગણાઓની સ ખ્યા તથા તેની ઉત્તમતા મધ્યમતા વિગેરે શરીર નામ કર્મની તરતમતાને આધારી છે તે તરતમતાનું પ્રેરક પ્રતિ પ્રાણીના સ ઘાતન અને બ ધન નામ કર્મ છે વિગેરે હકીકત ધ્યાનમા રાખીને આ અર્થ કરવામા આવેલો છે

[૨] જ્યારે આત્મા ઉત્પન્ન થાય છે, ત્યારે અને પછી પણ ઓછામા ઓછી ત્રણ વર્ગણાઓ તો ગ્રહણ કરેજ છે બે ભવની વચ્ચેના વખતમાં બે ગ્રહણ કરે છે વૈક્રિય શરીરવાળા અને આહારક શરીરવાળા ત્રણ ગ્રહણ કરે છે એટલે તૈજસ્ અને કાર્મણ તો દરેક ક્ષણે ગમે તે વખતે ગ્રહણ થાયજ છે માત્ર વિગ્રહ ગતિના કે સમુદ્ઘાતના અનાહારક ક્ષણમા કોઈ પણ પ્રકારની વર્ગણાનું ગ્રહણ જીવ કરતો નથી પરંતુ જ્યારે વર્ગણા ગ્રહણ કરવાનીજ હોય ત્યારે વર્ગણાઓ તો બધી એકમેક મિશ્રિત રૂપમાજ હોય છે એક સોયના નાકા જેટલી જગ્યામા પણ બધી વર્ગણાઓ હોય છે એટલા એ સમુદાયમાથી આ સ ઘાતન નામ કર્મ સજાતીય વર્ગણાઓને પોતાની સજાતીય વર્ગણા તરફ ખેંચી એકત્ર કરે છે

૩ અથવા, આ રીતે શરીર નામ કર્મ, આહાર પર્યાપ્તિ તથા શરીર પર્યાપ્તિ નામ કર્મના બળથી પરિણામ પામીને આવેલી વર્ગણાઓને સજાતીય તથા વિજાતીય વર્ગણા સાથે સ ઘાતન કરી મૂકે એટલે પછી બ ધન નામ કર્મ તેનું પરસ્પર બ ધન કરી નાખે

આ બાબત હજુ આવિષયના નિષ્ણાતો સાથે ચર્ચા કરીને શાસ્ત્રનો તાત્પર્યાર્થ નક્કી કરવો

બ ધન જો કે અનેક જાતના થાય છે પર તુ જુની વર્ગણાઓ સાથે નવી જે વર્ગણાઓનું સ ધાન કરવાનું હોય છે, તે વધા-મા વધારે પાચ જાતની હોય છે એટલે મ ઘાતન નામ કર્મ પાચ જાતના ગણાવેલા છે

૮૧ ૩૩ ૧ ઔદારિક મ ઘાતન નામ કર્મ— ઔદારિક વર્ગણાના સ ઘાતમા પ્રેરક કર્મ એજ પ્રમાણે નીચેના ચાર મમજી લેવા

૮૨ ૩૪ ૨ વૈક્રિય સ ઘાતન નામ કર્મ
૮૩ ૩૫ ૩ આહારક મ ઘાતન નામ કર્મ
૮૪ ૩૬ ૪ તેજસ્ સ ઘાતન નામ કર્મ

ઉપર પ્રમા જવૈક્રિય ગેરેમાત્ર ળ્હાનાફેર રીને ભાવ

૮૫ ૩૭ ૫, કાર્મણ મ ઘાતન નામ કર્મ સમજી લે

૭ સ હનન નામ કર્મ

આ કર્મ શરીરની મજબૂતીનું પ્રેરક છે શરીરમા જે મજબૂતી જણાય છે, તે સ હનન અને તે ઉત્પન્ન કરનાર આ કર્મ છે જો આ કર્મ ન હોય તો શરીરમા મજબૂતી ન આવે બળનું પ્રેરક જો કે આત્મિક વીર્ય-શક્તિ છે છતા તેને પ્રગટથવા માટે શરીરમા જે મજબૂતી હોય છે, તેનું પ્રેરક

આ કર્મ છે. ભવિષ્યમા શરીરની મજબૂતી જેવી થવાની હોય, તેમા ઉપયોગી થાય તેવીજ રીતે પહેલે સમયે થીજ ગ્રહણ કરેલી વર્ગણામા પરિણામ થવા લાગે છે

પ્રત્યેક પ્રાણીની મજબૂતી એકઠી કરીયે તો તેમા અનેક જાતની ચડતા ઉતરતા ક્રમની મજબૂતી માલૂમ પડશે પરંતુ તેનું સામાન્ય વર્ગીકરણ કરીને છ દાખલાથી છ પ્રકારની શરીરની મજબૂતી સમજાવવામા આવે છે

૮૬ ૩૮ ૧ વજ્રઋષભ નારાચ સહનન નામ કર્મ

વજ્ર એટલે ખીલો ઋષભ એટલે પાટો નારાચ એટલે બન્ને તરફ મર્કટબધ, એટલે વાદરીને પેટે જેમ તેનું બચ્ચુ વળગી રહે છે, વાદરી ગમે તેમ કૂદે પણ તે છુટુ ન પડે, તેમ અથવા તમારા બન્ને હાથથી મજબૂત તમારા પોતાનાજ હાથના કાડા પકડો બસ આનું નામ મર્કટ બધ તેના ઉપર એક મજબૂત ઋષભ એટલે લોઢાનો પાટો વીંટી લઇએ, અને પછી તેના પર સોસરો લોઢાનો ખીલો ઠોકી બેસા ડીએ એટલે કેટલી બધી મજબૂતી થાય? બસ જેના શરીરના હાડકાનું બધારણ આટલુ બધુ મજબૂત હોય, તેનું નામ વજ્ર ઋષભ નારાચ સહનન કહેવાય. આ સહનન કહેવાય આવુ સહનન એટલે શરીરનો આવો મજબૂત બાધો ઉત્પન્ન કરે તે કર્મ વજ્ર ઋષભ નારાચ સહનન નામ કર્મ કહેવાય

અહી ખાસ એક વાત સ્પષ્ટ કરવાની જરૂર જણાય છે કે-વજ્ર ઋષભનારાચ સહનન, અને વજ્ર ઋષભ નારાચ સહનન નામ કર્મ એ બન્ને જુદી જુદી વસ્તુઓ છે

સહનન એ શરીરમા ઉત્પન્ન થયેલી મજબૂતી છે અને સહનન નામ કર્મ, એ મજબૂતી ઉત્પન્ન કરનાર કર્મ છે તેવીજ રીતે–ઔદારિક શરીર અને ઔદારિક શરીર નામ કર્મ, એ બન્ને પણ જુદી જુદી વસ્તુઓ છે ઔદારિક શરીર ઔદારિક વર્ગણાનું બને છે અને તેનું પ્રેરક કર્મ, તે ઔદારિક શરીર નામ કર્મ છે દરેક કર્મ કાર્મણ વર્ગણીના હોય છે અને તે પ્રથમ બાધવામા આવે છે, અને તેનું અમુક વખતે ફળ મળે છે ત્યારે ઔદારિક શરીર વિગેરે તેના ફળ છે દેવગતિ ફળ છે દેવગતિ રૂપે ફળ આપનાર કમ તે દેવગતિ નામ કર્મ તેજ રીતે ઔદારિકાદિક શરીરની વર્ગણાઓમા થતો સઘાત, તે સઘાતન અને તેનું પ્રેરક કર્મ તે સઘાતન નામ કર્મ આ ભેદ જો કે તમે આટલુ શીખ્યા છો, એટલે સમજતા હશોજ પરતુ વધારે સ્પષ્ટ કરવાના હેતુથી, અથવા ભૂલ ન થઇ જાય એવા હેતુથી તમને ચેતવ્યા છે માટે હવે દરેક પ્રસગે કર્મ અને કર્મનું ફળ એ બન્નેનો જુદો જુદો અભ્યાસ કરજો

બરાબર છે, કોઇ વખતે ગુચવારો થઇ જવા સભવ છે આટલી ચેતવણીથી હવે બરાબર સાવચેત રહીશું ઘણી વખત એવી ભૂલ થાય છે કે, ઔદારિક શરીર નામ કર્મ વિષે પ્રશ્ન પૂછયો હોય છે, અને વિદ્યાર્થીઓ ઔદારિક શરીર વિષે સમજાવીને ચૂપ રહે છે, અથવા ઔદારિક શરીર વિષે પ્રશ્ન હોય તો, ઔદારિક શરીર નામ કર્મની વ્યાખ્યા બોલી જાય છે આવો ભ્રમ થઇ જતો ઘણી વખત જોવામા આવે છે

૮૭ ૩૯. ૨ ઋષભનારાચ સહનન નામ કર્મ— મર્કટ બધ પહેલા જેવો રાખો ને તેના પર પાટો પણ ર હેવા દો માત્ર ખીલો નહી એમ જે જાતની મજબુતી થાય, એવો હાડનો બાંધો, તે ઋષભ નારાચ સહનન અને તેવો બાંધો અપાવનાર કર્મ, તે ઋષભ નારાચ સહનન નામ કર્મ

૮૮ ૪૦ ૩ નારાચ સહનન નામ કર્મ—માત્ર બન્ને તરફ મર્કટ બધજ, પરતુ તેના ઉપર પાટો કે ખીલો કશુયે નહીં એવો બાંધો તે નારાચ સહનન, અને તેનું પ્રેરક એટલે તે અપાવનાર કર્મ તે નારાચ સહનન નામ કર્મ

૮૯ ૪૧. ૪ અર્ધનારાચ સહનન નામ કર્મ— તમે તમારા હાથના બન્ને કાંડા પરસ્પર પકડયા છે તેમાંનો એક હાથ છુટો કરો એટલે એક તરફ મર્કટ બધ રહેશે આનુ નામ અર્ધ નારાચ આવો હાડકાનો બાંધો તે અર્ધનારાચ સહનન અને તે અપાવનાર કર્મ, તે અ ર્ધનારાચ સહનન નામ કર્મ

૯૦ ૪૨. ૫ કિલિકા સહનન નામ કર્મ—બસ, બન્ને તરફનો મર્કટ બધ છોડી નાંખો માત્ર બન્ને હાથને પાસે પાસે રાખો માત્ર તેની વચ્ચે એક નાનકડી નાજુક પાતળી ખીલી કિલિકા–નાખી દઇએ અને જે મજ બૂતી થાય, તેના જેવો શરીરના હાડનો બાંધો, તે [કિલિકા દૃષ્ટાન્તોપલક્ષિત] કિલિકા સહનન નામ કર્મ અને તેવું સહનન અપાવનાર કર્મ તે કિલિકા સહનન નામ કર્મ

૯૧ ૪૩ ૬ સેવાર્ત સહનન નામ કર્મ—બસ ખીલી પણ નહીં માત્ર પાસે પાસે રહેલા હાડકાના સાધા બહુજ સાધારણ મજબૂતીથીજ વળગી રહ્યા હોય છે આમ આ ૫ મજબૂતિવાળા શરીરના બાધાને માટે સેવાર્ત, છેદાર્ત, સૃપાટક, છેવઠુ એવા જુદા શબ્દો છે તેનું પ્રેરક કર્મ તે સેવાર્ત સહનન નામ કર્મ

જો કે દરેકને આ પ્રમાણેજ હાડકાનો બાંધો હોય છે, એમ નથી પરતુ કેટલાકને શરીરમા હાડકા નથી પણ હોના, તેથી આ દાખલા ઉપરથી માત્ર શરીરની મજબુતી નો પ્રકાર સમજી લેવો એક એકના વર્ગમા આવા અનેક ઓચ્છા વત્તા પ્રકારો પડી જાય છે માત્ર શાસ્ત્રોપયોગી વિષય સમજાવવા માટે આમ સ્થૂલ પ્રકાર પાડી બતાવ્યા છે પરતુ શરીરની મજબૂતી વિષે એ‌ લું સ્વતત્ર શાસ્ત્ર રચવા ઈચ્છે તો વિગતવાર વધારે પેટા ભેદો પાડીને તેનું વર્ગીકરણ કરી વિવેચન કરી શકાય પરતુ અહીં કર્મ શાસ્ત્રમાં તેનો જે રીતે ઉપયોગ છે, તેટલા પુરતો નિર્દેશ કરવામા આવ્યો છે ને તેજ ઉચિત છે

૮ સસ્થાન નામ કર્મ—

આ કર્મ શરીર, તેના અવયવો, અને એકદર તેની રચનાની પ્રમાણ સરતાનું પ્રેરક કર્મ છે સક્ષેપમા માત્ર અહીં ના ઉપયોગ પુરતા તેના ૬ પ્રકારો બતાવ્યા છે આ કર્મ ન હોય તો શરીર વિગેરેની આકૃતિનું કાઇ ઠેકાણું ન રહે વિરૂપ આકૃતિ વાળો માણસ પણ સૌભાગ્ય નામ કર્મને

લીધે બીજાને વ્હાલો લાગે, તથા યશનામ કર્મને લીધે તેનો યશ પણ ફેલાય, છતા જેના શરીરની આકૃતિ સુદર હોય, એટલુ પુણ્ય જેણે ઉપાર્જ્યું હોય, તે સુભગ અને યશસ્વી પણ હોય, વ્હાચઆ રીતે સુદર આકૃતિ જેમ મોહક અને આકર્ષક બને છે, તેમ આકર્ષકતાના કારણ સૌભાગ્ય નામ કર્મ વિગેરે પણ હોય છે માત્ર શરીર વિગેરેની આકૃતિનુ નિમાયક આ કર્મ છે

જગતભરમા ત્રણ કાળમા ઉત્પન્ન થતા પ્રાણી માત્રના શરીરની આકૃતિના વર્ગ પાડીએ તો અસખ્ય વર્ગ પડી શકે પરતુ એમ વર્ગીકરણ કરતા કરતા આ કર્મ શાસ્ત્રમા ઉપયોગી થાય તેવા છ પ્રકારોમા દરેક ભેદો-પેટા ભેદોનો સમાવેશ કરીને આ કર્મનુ વિવેચન કરવામા આવ્યુ છે તેમા પ્રથમ સૌથી ઉત્તમ સસ્થાન કેવુ હોય, તે બતાવીને સર્વથી હલકામા હલકુ કેવુ હોય, તથા તેની વચ્ચેના બીજા જાણવા જેવા ઉપયોગી ભેદો બતાવીને નીચે પ્રમાણે છ પ્રકારો પાડવામા આવે છે

૯૨ ૪૪ ૧ સમચતુરસ્ર સસ્થાન નામ કર્મ— સમ=સરખા ચતુર્=ચાર અસ્ર=ખુણા સસ્થાન=આકૃતિ એટલે પર્યકાસને પલાઠી વાળીને બેઠા પછી ડાબા ઢીચણથી જમણા ખભા સુધી ૨ જમણા ઢીચણથી ડાબા ખભા સુધી ૩ બે ઢીચણ વચ્ચેનો ગાળો ૪ પલાઠી વખતના પગના બન્ને નળાના સજોગથી લલાટ સુધી, એ ચારેયનુ અતર સરખે માપે થાય એવી શરીરની રચના હોય, તે સમચતુરસ્રસસ્થાન કહેવાય તેનુ પ્રેરક કર્મ તે સમ

ચતુરસ્ત્ર મ સ્થાન નામ કર્મ આવા પ્રકારની જેના શરીરની આકૃતિ હોય, તે ઉત્તમોત્તમ આકૃતિ કહેવાય આથી ઉત્તમ આકૃતિ જગતમા બીજી કોઈ નથીજ આવી આકૃતિ હોય, તેનું શરીર અને તેના બીજા અવયવો વિગેરે બરાબર સુરેખ સુદર આકારવાળા અને બરાબર માપસર હોય આ બધા માપ અને આકૃતિઓ રેખાઓ વિગેરેનું વર્ણન કરનારૂ સામુદ્રિક શાસ્ત્ર અસ્તિત્વમા આવ્યું છે પોતાના આગળથી બરાબર ૧૦૮ આગળ શરીર ઉંચુ હોય, છાતી પણ બ ગગર તેજ માપે હોય, છાતીમા કૌસ્તુભ હોય, હાથ પ ગના તળીયા લાલ હોય, વિગેરે અનેક સ પૂર્ણ શુભ લક્ષણ લક્ષિત દેહલતા આ સસ્થાન વાળાને હોય છે

૯૩ ૮૫ ૨ ન્યગ્રોધ પરિમ ડલ મ સ્થાન નામ કર્મ—ન્યગ્રોધ એટલે વડ, પરિમ ડળ એટલે ઘેરાવો ન્યગ્રો ધના પરિમ ડળ જેવુ સસ્થાન તે ન્યગ્રોધ પરિમ ડળ સ સ્થાન, અને તેનું પ્રેરક કર્મ તે ન્યગ્રોધ પરિમ ડળ સસ્થાન નામ કર્મ વડનુ થડ એટલુ બધુ સુદર નથી હોતુ પરતુ તેના ઉપર ઘટા હોય છે તેથી દૂરથી વડની સુદરતા લાગે છે આ ઉપમાથી બીજા સસ્થાનનું સ્વરૂપ આપણા ખ્યાલમા ઉતારવાનો શાસ્ત્રકારોએ પ્રયત્ન કર્યો છે તેથી એ સસ્થાનનું નામ પણ એવી રીતે ઉપમાન ગર્ભિત શબ્દો થી રૂઢ કરવામા આવ્યું છે ભાવાર્થ એ છે કે ઉપર લખેલા સસ્થાનમા આપણુ શરીર સ પૂર્ણ લક્ષણ લક્ષિત હોય છે તે પ્રમાણે આ સસ્થનમા માત્ર શરીરનો કેડ ઉપરનો ભાગ સપૂર્ણ લક્ષણ લક્ષિત હોય છે, નીચેનો ભાગ સુદર તો

હેય, પણ તેમા સપૂર્ણ લક્ષણોની અપેક્ષાએ કઇક ઓછી હોય છે

૯૪ ૪૬ ૩ સાદિસસ્થાન નામ કર્મ—સાદિ અથવા સાચિ એમ બે નામ આ સસ્થાનને માટે વપરાય છે સાદિ એટલે માત્ર અમુક જગ્યાએથી શરૂઆત એવો અર્થ થાય છે અર્થાત્ કેડથી શરૂઆત થઇ પગ સુધીનો અધો ભાગ યથાર્થ લક્ષણોપેત હોય તે સાદિ સસ્થાન નામ કર્મ સાચિ શબ્દનો અર્થ તે નામનું કોઇ વૃક્ષ વિશેષ હશે કે જે નીચેના ભાગમા રમણીય હશે, બીજા સસ્થાન કરતા આ ત્રીજુ સસ્થાન વિપરીત છે

૯૫ ૪૭ ૪ કુબ્જ સસ્થાન નામ કર્મ—બન્ને ભાગમા લક્ષણો ન્યૂન હોય કુબ્જ શબ્દનો સામાન્ય અર્થ કુબડુ એવો થાય છે પરતુ એ કુબડાપણુ ઉપરના ત્રણ સસ્થાનમા બતાવેલા લક્ષણો પુરેપુરા ન હોય, તેની અપેક્ષાએ સમજવુ જે શરીરમા ઉપર નીચે બન્ને ભાગ સપૂર્ણ લક્ષણ લક્ષિત ન હોય, કઈક કઇક ખામી હોય તે કુબ્જ સસ્થાન, અને તેનુ પ્રેરક કર્મ તે કુબ્જ સસ્થાન નામ કર્મ

૯૬ ૪૮ ૫ વામન સસ્થાન નામ કર્મ—વામન શબ્દનો અર્થ ઠીગણુ થાય છે પરતુ ઠીગણાપણુ ઉપરના સસ્થાનોની અપેક્ષાએ સમજવુ એટલે કે કુબ્જ સસ્થાનમા યદ્યપિ સર્વ અવયવો સપૂર્ણ લક્ષણોપેત ન હોય, છતા શરીરનો કદ, બાધો, રચના વિગેરે ઠીક હોય, તેના કરતા આ સસ્થાન વાળા શરીરમા

સપૂર્ણ લક્ષણો તો ન હોય, પરંતુ કઈક નીચાપણું હોય, માટે તેનું નામ વામન સસ્થાન તેનું પ્રેરક કર્મ વામન સસ્થાન નામ કર્મ

૯૭ ૪૯ ૬ હુડક સસ્થાન નામ કર્મ—હુંડક અથવા હુડન એ બે શબ્દો વપરાય છે હુંડકનો અર્થ અવ્યસ્થિત એવો કઈક થાય છે જે શરીરમા અવયવો વિગેરેમા લક્ષણોપેતતા તો ન હોય, પરંતુ ઉલટી વિલક્ષણતા હોય, એ રીતે અવ્યવસ્થિત સમજવુ આવા સસ્થાનનું પ્રેરક કર્મ તે હુંડક સસ્થાન નામ કર્મ

૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨ વર્ણ નામ કર્મ, ગધ નામ કર્મ, રસ નામ કર્મ, સ્પર્શ નામ કર્મ આ ચારેય કર્મો અને તેના ભેદોનું વર્ણન સાથેજ કરીશુ

શરીર નામ કર્મથી શરીરની વર્ગણા મળી શરીર પર્યાપ્તિથીતેમની રચના કરી બધન અને સઘાતનથી તેના બધન, સઘાતન થયા નિર્માણ નામ કર્મે શરીરના અવયવોના સ્થાનો નક્કી કરી આપ્યા, ત્યા અગોપાગ નામ કર્મે અવયવો રચ્યા સસ્થાન નામ કર્મે તેની યથા યોગ્ય આકૃતિ, અને સહનન નામ કર્મે શરીરમા અને અવયવોમા યથા યોગ્ય મજબૂતી મૂકી તથા પ્રત્યેક નામ કર્મે એકજ જીવને એકજ શરીરમા રહેવાનો અધિકાર આપ્યો, વિગેરે વિગેરે રીતે શરીર અને આત્માના સબધથી જીવતું જાગતું પ્રાણી તો દુનિયામા અસ્તિત્વ ધરાવતુ થયું પરતુ દરેક શરીરના રગ, સ્વાદ, સ્પર્શ, ગધ વિગેરે નક્કી કરનાર કર્મો તો જોઈએજ ને ?

યદ્યપિ, શરીર પુદ્ગલ પરમાણુઓની વર્ગણાઓનું બને છે એ વાત તો આગળ સમજાવી છે પરમાણુમાજ વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શ ગુણો હોય છે જે વખતે જેવા સંજોગો તે વખતે તેવું રૂપાન્તર થયા કરે છે દાખલા તરીકે–બાવળના લાકડાનો કકડો લાલ રંગનો છે એટલે કે તે પરમાણુઓના કથામાં લાલ રંગ પ્રગટ થયો છે હવે તેને અગ્નિમાં નાખો, એટલે તેનો કાળો કોલસો બની જશે અર્થાત એજ લાકડાનો કકડો લાલ મટીને કાળો થઇ ગયો સંજોગ ને લીધે તેનો રંગ બદલાઇ ગયો તેવા ઘણા દાખલા આપી શકાય આ રીતે પરમાણુમાં વર્ણાદિ ગુણો હોય છે પરંતુ સંજોગવશાત તેમાં ફેરફાર થયા કરે છે

હવે જીવનું શરીર પણ પરમાણુઓનુંજ બને છે એટલે તેમાં પણ સ્વાભાવિક રીતેજ વર્ણાદિ પ્રગટ થશે જ તો પછી તેના પ્રેરક કર્મો માનવાની જરૂર શી ? એ જાતની શંકા અહીં થયા વિના રહેતી નથી

તેનું સમાધાન એ છે કે–યદ્યપિ પરમાણુઓમાં અને વર્ગણાઓમાં સ્વાભાવિકજ રીતે વર્ણાદિ હોય છે પરંતુ જ્યારે જીવ તેનું શરીર બનાવે છે, ત્યારે માત્ર શરીરજ બનાવે છે પરંતુ શરીરમાં વર્ણાદિ દેખાય છે, તે દેખાવા ન જોઇએ કારણકે શરીર નામકર્મ તો શરીરજ આપી શકે આ ઉપરથી કહેવાનો આશય એ છે કે કુદરતી સંજોગો ગમે તેવા હોય, તેને અને આત્માને લાગે વળગે શું ? એ વર્ણાદિક અમુક પરમાણુઓના ભલે હોય, તેથી અમુક આત્મા સાથે તેને સંબંધ શો ? છતાં તે અમુક આત્માના બને છે અને તેના સંજોગો

પ્રમાણે રૂપાન્તર પામે છે તે આ કર્મોને લીધે અર્થાત્ કુદરતી સંજોગો સર્વ સામાન્ય છતા તે અમુકના જ બને છે, અને અમુકનાજ કામમા આવે છે તેનું કારણ તેના પોતાના કર્મો છે તેજ રીતે બંધન અને સંઘાતન પામવાનો ગુણ પરમાણુમા છે છતા અમુક પ્રાણીના શરીરના પરમાણુઓમાં અમુક જાતના બંધન અને સંઘાતન થાય, એ તેના તેના બંધન અને સંઘાતન નામ કર્મને લીધે તેજ રીતે અહીં પણ કુદરતી રીતે પરમાણુઓમા વર્ણાદિ છતા તે અમુક આત્માના બને છે અને પાછા અમુક જાતના ફેરફારો પામે છે તે આ કર્મોને લીધે જો આ કર્મો નહોય, તો એ વર્ણાદિ ઉપર આત્માનો હક્કજ ન ચાલે ભલે વર્ગણાઓ મળે, તેમાના વર્ણાદિ ઉપર તેનો અધિકારજ ન રહે એટલે પ્રથમ તો એ વર્ણાદિ ઉપર જે અધિકાર અમુક આત્માનો થાય છે તે આ કર્મોને લીધે બીજા ફેરફારો થવાની તો વાત પછી બીજા ફેરફારો થાય છે તે વર્ણાદિ કર્મોની તરતમતાને લીધે સમજવા અને વર્ણાદિ કર્મોની તરતમતા આત્માના અધ્યવસાય સાથે સંબંધ રાખે છે અધ્યવસાય પ્રત્યેક આત્માના સ્વતંત્ર જુદા હોય છે એટલે પછી શરીરના વર્ણાદિ પણ પોતપોતાના સ્વતંત્ર ગણાય છે અને તેના ફેરફારો આત્માના અધ્યવસાય ઉપર આધાર રાખે છે નહીં કે પરમાણુ વર્ગણાના કુદરતી ફેરફારોના સંજોગ ઉપર

વર્ણ એટલે સામાન્ય રીતે રંગ એવો અર્થ થાય છે તે રંગ અનેક જાતના જોવામા આવે છે છતા બધાનું વર્ગીકરણ કરીને મુખ્ય પણે પાચ રંગો છે, એમ જૈન શાસ્ત્રકારાઓ નક્કી કર્યું છે કાળો, ધોળો, રાતો, પીળો, લીલો

ગધ પણ બધા ગધોનું એકીકરણ કરીને બે જાતના નક્કી કર્યા છે સુરભિગધ=સુગધ અને દુરભિગધ એટલે દુર્ગંધ

રસ-રસ એટલે સ્વાદ સ્વાદ અનેક જાતના હોય છે પરતુ તેનું એકીકરણ પાચ પ્રકારોમા સમાવેલું છે તિખો, કડવો, મીઠો (ગળ્યો), ખાટો, તુરો.

સ્પર્શ આઠ નક્કી કર્યા છે ટાઢો, ઉનો, સુવાળો, ખડબચડો, ભારે, હલકો લુખો, અને ચીકણો

આ રીતે આ વર્ણાદિ ૨૦ નક્કી કરવામા આવ્યા છે બીજા બધા પ્રકારોનો તેમા સમાવેશ કરવામા આવ્યો છે શરીરની રચનાના પ્રથમ ક્ષણથીજ પ્રાણીના પોતાના કર્મ પ્રમાણે વર્ણાદિનો પરિણામ થવા માડે છે

૯૮ ૫૦ ૧ શ્યામવર્ણ નામ કર્મ—ભેશ, બકરી, હબસી, ભીલ, કાગડા કોયલ, ભમરા, વિગેરે પ્રાણીઓના શરીરો કાળા જણાય છે તેનું કારણ તેઓના ઔદારિક શરીરની વર્ગણામા રહેલા સ્વાભાવિક વર્ણો કાળા વર્ણ રૂપે પરીણામ પામ્યા છે તેમ થવામા આ કર્મ પ્રેરક છે દરેકની કાળાશમા થોડો થોડો ફેર જણાય છે, તેનું કારણ દરેકનું શ્યામવર્ણ નામ કર્મ જુદી જુદી જાતનું હોય છે, તે છે હવે પછીના બીજા વર્ણ નામ કર્મો તથા ગધ નામ કર્મો વિગેરેની વ્યાખ્યા આ પ્રમાણેજ સમજી લેવી

૯૯ ૫૨ ૩ હારિત વર્ણ નામ કર્મ–દાખલા– ઈયળો, ઝાડના પાદડા, પોપટ, લીલી દ્રાક્ષ,

૧૦૦ ૫૧. ૩. રક્ત વર્ણ નામ કર્મ– „ ચોઠા, ગાય, હરણ, લાલમાછલુ મરચા, પોથી

૧૦૧ ૫૩ ૪ પીત વર્ણ નામ કર્મ— „
ભમરીઓ, સિંહ, કુતરા, સંતરા, મોગરાના ફૂલ

૧૦૨ ૫૪ ૫ શ્વેત વર્ણ નામ કર્મ- „
ગાય, ઘોડા, માણસો, ધોળા કબૂતર, ફુલ, જુવાર, સસલું

કેટલાકના રંગો આથી જુદી જાતના હોય છે અથવા ચિત્ર વિચિત્ર હોય છે છતા તેમા મુખ્યપણે તો આ પાચનુંજ મિશ્રણ હોય છે અથવા પાચેય જુદા જુદા સ્થાનમા ગોઠવાયેલા હોય તેથી પણ ચિત્ર વિચિત્ર લાગે. અથવા તે તે પ્રાણીઓના પોત પોતાના વર્ણને માટે જુદી જુદી જાતના વર્ણ નામ કર્મ માનવામા વાધો નથી માત્ર શાસ્ત્ર મા સંક્ષિપ્ત સંગ્રહ કરવા માટે આ પાચ પ્રકારો બતાવ્યા છે પરમાણુઓના કુદરતી વર્ણો ઉપર આ કર્મને લીધે અમુક આત્માનું આધિપત્ય જામે છે

૧૦૩ ૫૫ ૧ સુગન્ધિગંધ નામ કર્મ–દાખલા-
કસ્તુરી મૃગ, ગુલાબ વિગેરેના ફુલો, માટી, સુખડ

૧૦૪ ૫૬ ૨ દુર્ગન્ધિગંધ નામ કર્મ— „
લસણ, ડુંગળી, કેટલાક કીડાઓ

આમા પણ ચિત્ર વિચિત્ર ગંધો હોય છે પ્રત્યેક પ્રાણીના શરીરની જુદી જુદી કઇક વિલક્ષણ ગંધ હોય છે પરંતુ તે બધાનું સક્ષેપથી એકીકરણ આ બે પ્રકારમા થાય છે

૧૦૫ ૫૭ ૧. તિક્ત રસ નામ કર્મ–દાખલા-
અંદરજવ, કડુ, કુંવાર, કારેલા, લીંબડો

૧૦૬. ૫૮ ૨ કટુક રસ નામ કર્મ— „
મરી, મરચા, સૂઠ, તજ, લવીંગ

૧૦૭ ૫૯. ૩ કષાય રસ નામ કર્મ— „
હરડે, સોપારી, મી ઢીયાવળ, નસોતર,

૧૦૮. ૬૦. ૪. અમ્લ રસ નામ કર્મ— „
આબલી, લીંબુ, કેરી, આબળા, બિજોરા

૧૦૯. ૬૧. ૫ મધુર રસ નામ કર્મ— „
શેરડી, ચીકુ, પાકા કેળા, પાકી કેરી

સસ્કૃત ભાષામા–તિકત શબ્દનો અર્થ 'કડવુ' એવે પણ થાય છે અને કટુકનો અર્થ તીખુ એવો પણ થાય છે જો કે પ્રતિ પ્રાણીને પે.- પોતાના શરીરનો સ્વાદ જુદો જુદો હોય છે અને તેનું પ્રરક કર્મ પણ પોત પોતાને જુદ જુદ હોય છે પરતુ બધાનું એકી કરણ કરતા આ પાચ જાતના રસમા અથવા તેના મિશ્રણથી ઉત્પન્ન થતા અનેક પ્રકારોમા સમાવેશ પામી શકે છે અહી એટલું યાદ રાખવુ કે દાખલાઓમા જણાવેલા પ્રાણીઓમા વર્ણાદિ ચારેય હોય છે પરતુ તેમાથી જેમા જે મુખ્ય હોય છે તે ધ્યાનમા રાખીને દાખલા આપ્યા છે સૂઠ, રગે ધોળી, ગધે–સુગધી, સ્વાદે તીખી અને સ્પર્શે ખડબચડી હોય છે તે પ્રમાણે બધામાં યથાયોગ્ય રીતે સમજી લેવું

૧૧૦ ૬૨ ૧ ગુરુ સ્પર્શ નામ કર્મ—દાખલા–
લોઢુ, પત્થર, આપણુ શરીર

૧૧૧. ૬૩ ૨ લઘુ સ્પર્શ નામ કર્મ— „
રૂ, પક્ષિનું શરીર

૧૧૨. ૬૪ ૩. મૃદુ સ્પર્શ નામ કર્મ— „
ફૂળો, ફૂલો, આપણા શરીરા

૧૧૩ ૬૫. ૪ ખર સ્પર્શ નામ કર્મ— „
સીતાફળ, અનનસ, સ તરા શીળો, મગર

૧૧૪ ૬૬ ૫ શીત સ્પર્શ નામ કર્મ — „
કેળ, બરફ, પાણી

૧૧૫ ૬૭ ૬ ઉષ્ણ સ્પર્શ નામ કર્મ— „
અગ્નિ

૧૧૬ ૬૮ ૭ સ્નિગ્ધ સ્પર્શ નામ કર્મ— „
કેટલાક જ તુઓના શરીર ઉપર ચીકાસ હોય છે

૧૧૭ ૬૯ ૮ રુક્ષ સ્પર્શ નામ કર્મ— „
કેટલાક જ તુઓના શરીર રાખ જેવા લુખા હોય

૧૩ વિહાયોગતિ નામ કર્મ—

પ્રાણીને શરીર અને તેને લગતી ઘણીખરી સગવ ઉપરના કર્મોથી મળે છે, ત્રસ નામ કર્મ ગતિ શ આપે છે પરતુ ગતિ એટલે ચાલવાની રીતમા પણ ફ ફાર હોય છે કેટલાક પ્રાણીઓની ગતિ સુદર આન આપે તેવી હોય છે, એટલે વખણાય છે જેમકે ઉત્ત ઘોડા, હાથી, બળદ, ગાય, હ સ, વિગેરે વિગેરે

અને કેટલાકની ચાલ એટલી બધી ખરાબ હોય કે—જે વખણાતી નથી ઉંટ, ખચ્ચર વિગેરે વિગેરે આ ગ આકાશના અવકાશમાં પ્રાણીઓ કરે છે એટલે ‘ વિહાયે ગતિ ’ નામ આપી પ્રથમ જણાવેલા ગતિ નામ કર્મથી

અને જુદુ પાડેલ છે આકાશને બદલે વિહાયસ્ શબ્દ વાપરેલો છે વિહાયસ્ એટલે આકાશ

૧૧૮ ૭૦ ૧ શુભ વિહાયોગતિ નામ કર્મ–ગતિ શક્તિવાળા જીવ તથા (પુદ્ગલ) શરીરનો સંજોગ થવા છતા, ગતિ કરવાની શક્તિ ત્રસ નામ કર્મ આપે છે પરંતુ તેમા શુભ ગતિનુ નિયામક આ કર્મ છે

૧૧૯. ૭૧. ૨ અશુભ વિહાયો ગતિ નામ કર્મ– આ કર્મ ઉપરના કર્મથી વિપરીત છે

જીવમાં રહેલી ગતિ શક્તિને ત્રસ નામ કર્મ મર્યાદિત કરે છે, અને ગતિ શક્તિ પ્રવર્તવા દે છે તેમા શુભાશુભનું નિયામક આ કર્મ છે એટલે એક રીતે આ કર્મ ત્રસ નામ કર્મની સાથે સબધ ધરાવતું હોય તેવું જણાય છે પરંતુ તેના બે ભેદ પાડેલા હોવાથી તેની ગણત્રી પિંડ પ્રકૃતિમા ગણવાની જરૂર પડી છે

૧૪. આનુપૂર્વી નામ કર્મ.

આનુપૂર્વી ચાર છે અહી જગતનું સ્વરૂપ જો કે સમજાવવું જોઈએ અને તેમા આકાશ દ્રવ્યનું સ્વરૂપ પણ સમજાવવું જોઇએ આત્માઓ અને પરમાણુઓની ગતિ આકાશ પ્રદેશોની શ્રેણી પ્રમાણે કેવી રીતે થાય છે ગતિ-વિજ્ઞાનને લગતું જૈનશાસ્ત્રોમા રીતસર સાંગોપાગ ચોક્કસ નિયમો શાસ્ત્રીય પદ્ધતિપર આપ્યા છે તે પણ સમજાવવા જોઈએ પરંતુ અહી તે સમજાવવા જતા ઘણો જ વિસ્તાર થાય તેથી તે વિચાર હવે પછીના ભાગો ઉપર રાખીને કામ ચલાઉ હકીકત તમને સમજાવીશ એટલેથી તમારે સંતોષ માનવો જોઇએ

એક દાખલો લ્યો—બારીક વાળાની ઝીણી જાળી ગુથેલી હોય, અથવા હવા ચાળવાનો બારીક હવાલો જુઓ, તેમા બારીક તારો હોય છે હવે તેમા પાણી છાંટો અને પછી એ હવાલાને ત્રાસો ઉભો રાખો તો પાણીના બિંદુઓ મુખ્યપણે તાર સાથે લાગેલા હશે અને તારની મદદ પ્રમાણે નીચે ઉતરી આવશે એમને એમ એ બિંદુઓ નીચે ન પડતા તારની પ્રમાણે સીધા નીચે ઉતરી આવશે

તેવી રીતે આકાશના પ્રદેશની શ્રેણીઓ (લાઈનો) સર્વ દિશામાં જાય છે કોઇપણ જીવ કે પરમાણુ-સ્કંધો શ્રેણીઓના ક્રમ પ્રમાણે ગતિ કરી શકે છે જેમ રેલ્વે લોઢાના પાટાની લાઇન પ્રમાણે ચાલે છે તેમ એ ગતિ કરનારા દ્રવ્યો શ્રેણીને છોડયા વિના ગતિ કરે છે આમ ક્રમસર ગતિ કરવી તેનું નામ આનુપૂર્વી આનુપૂર્વી ઠરવા છતા ઉત્પત્તિ-ક્ષેત્ર આડે અવળે સ્થળે હોય તો ત્યા આનુપૂર્વી પ્રમાણે જીવને જવા માટે પ્રેરક બળ આપનાર આ કર્મ છે જો આ કર્મ ન હોય તો સીધી શ્રેણિ ઉપર તો જીવ ચાલે પરંતુ શ્રેણી બદલવાનું તેનાથી બની શકતું નથી એ આનુપૂર્વી-શ્રેણીનો ક્રમ બદલી આપવાનું કામ આ કર્મ કરે છે જેમ રેલ્વે એક પાટા ઉપર સીધીજ તી હોય છે પરંતુ તેને બીજે પાટે ચડાવવી છે અને જુદીજ દિશાના પ્રદેશો તરફ ચલાવવાની છે, પરંતુ જો સાંધાવાળો સાંધો બદલી આપીને બીજે પાટે ન ચડાવી આપે તો તેતો એમને એમ સીધીજ ચાલ્યા કરે પરંતુ ધારેલ પ્રદેશે ન પહોંચે તેમ ધારો કે એક કીડીનો જીવ મારી સામેની આ પેટી

ર્થી નીકળીને આ મકાનના પેલા ખુણામા અન્દર રહેલા ઢાના પાટીયાપર કુથુ રૂપે ઉત્પન્ન થવાનો છે તે જીવ ર્થન જ્યા છે ત્યાથી સીધો ઉચે તો જાય પરતુ તે ર્યા સુધી ચાલ્યો જાય ? તેને આ આનુપૂર્વી કર્મ જતો અટકાવી જ્યા ઉત્પન્ન થવું છે તેની હદ ધી ઉચા જાય એટલે વાળીને ઉત્પત્તિક્ષેત્ર તરફ સહેલથી ઇ શકાય તે શ્રેણી તરફ વાળી દે છે અને છેવટે શ્રેણી ચલાવીને ઉત્પત્તિક્ષેત્ર સુધી લાવી મૂકે છે જુઓ આ રીતે —[શિક્ષકે આકૃતિ કાઢી સમજાવવુ]

આ કર્મ ન હોય તો જીવ માત્ર સીધી શ્રેણીમા ગતિ ી જાય, પરતુ ઉત્પત્તિસ્થળે જઇ ન શકે ત્યા ગયા વેના તેનો છુટકો તો નથી કારણ કે ત્યા જવા માટે અનેક જાતની સામગ્રી લઇને નીકળ્યો છે મોક્ષમા સીધો પહોચી જવાની તો તેની પાસે યથાયોગ્ય સામગ્રી છે જ નહી એટલે અને શ્રેણી વિના તો ગતિ થઈ શકતી નથી એટલે શ્રેણી બદલી બીજી શ્રેણી પર ચડવાને માર્ગદર્શક પ્રેરક બળ આપનાર આ કર્મ છે તેના બળથી તે ઉત્પત્તિ ક્ષેત્ર સુધી પહોચી જાય છે સીધી શ્રેણીએ ગતિ કરવા સિવાય બીજી રીતે કરવાનું સામર્થ્ય જીવમા કર્મની મદદ વિના શી રીતે આવી શકે ? હવે આ શ્રેણીઓમા પહેલી ગતિને ઋજુ, અવિગ્રહગતિ, સીધી ગતિ કહે છે અને ત્યાર પછીની શ્રેણીઓમા ગતિ કરે ત્યારે એ ગતિઓને વક્રગતિ–વિગ્રહવતીગતિ–વાકી ગતિ એવું નામ શાસ્ત્રમા આપેલુ છે આ આનુપૂર્વી નામ કર્મનો વિપાક માત્ર

વિગ્રહ ગતિમા હોય છે અવિગ્રહ ગતિમા નથી હોતો, કારણકે ત્યા તેવી જરૂર નથી ઋજુગતિ જીવ પોતાની સ્વાભાવિક ગતિ શક્તિથીજ કરે છે આવી ઋજુગતિતો માત્ર એકજ હોય છે અને તેને માટે એક સમયનો વખત લાગે છે પરતુ વિગ્રહગતિ વધારેમા વધારે ત્રણ, અને ત્રણ સમય સુધી હોય છે

હવે આ વચ્ચલા વખતમા પણ કાર્મણ અને તૈજસ્ શરીર તો જીવની સાથે હોય છે અને પ્રતિ સમય તેને યોગ્ય નવી નવી વર્ગણા લેવા માટે તે અપાવનારા તૈજસ્ કાર્મણ શરીર નામ કર્મ પણ સાથે જ હોય છે એટલે તે કર્મો પોતાનુ કામ શી રીતે બધ રાખે ? એ પોતાને યોગ્ય વર્ગણાઓનુ આહારણ-ખેચાણ-સ્વીકાર કરે જને ? પરતુ તેમાં એટલુ સમજવાનુ છે કે બે સમયની વિગ્રહ ગતી હોય તો વિગ્રહગતિના પહેલા સમયમા કોઈપણ જાતના સ્કધો જીવ લેતો નથી અને ત્રણ સમયની વિગ્રહગતિ હોય તો વિગ્રહગતિના પહેલા બે સમય સ્કધો આહરણ કરતો નથી અર્થાત્ અનાહારક હોય છે આ ઉપરથી એક સ્થળેથી છુટેલો જીવ બીજે સ્થળે ઉત્પન્ન થાય ત્યા સુધીમા વચલા વખતમાં ઓચ્છામા ઓચ્છો એક સમય અને વધારેમા વધારે ચાર સમય લાગે છે આ કર્મનું બીજુ નામ તેના ભાવાર્થ પ્રમાણે અનુશ્રેણી કર્મ પાડવું હોય તો પાડી શકાય

આ રીતે વિગ્રહગતિમા જીવને પ્રેરક બળ આપનાર આ કર્મ છે સામાન્ય રીતે જીવને ઉત્પન્ન થવાના ચાર મુખ્ય

ભાગો છે એટલે તે મુખ્ય વિભાગોને આશ્રયીને આ
ર્મ પણ ચાર જાતનું સમજાવ્યું છે, તે આ પ્રમાણે—

૧૨૦ ૭૨ ૧. દેવગતિ આનુપૂર્વી નામ કર્મ–
દેવની પરિસ્થિતિમા જવાને ઈચ્છતા જીવને પહેલાં છોડેલી અને હવે પછી મેળવવાની એમ બન્ને ગતિની વચ્ચેના પ્રદેશમા મદદગાર થઈ ઉત્પન્ન થવાની ગતિ સન્મુખ જીવને વાળી દઈ, આકાશપ્રદેશોની શ્રેણીના અનુક્રમ પ્રમાણે પ્રમાણે-અનુપૂર્વી પ્રમાણે પ્રમાણે- દેવપરિસ્થિતિમાના ઉત્પત્તિપ્રદેશ સુધી લઈ જનાર કર્મ

૧૨૧ ૭૩. ૨. મનુષ્યગતિ નામકર્મ } આ ત્રણેયના અર્થો
૧૨૨ ૭૪. ૩. તિર્યંચગતિ નામકર્મ } પણ ઉપર પ્રમાણેજ
૧૨૩ ૭૫ ૪ નારકગતિ નામકર્મ } યાદ કરી લેવા

૮ શુદ્ધ પ્રત્યેક પ્રકૃતિઓ

હવે આપણે પ્રત્યેક પ્રકૃતિઓના વિચાર ઉપર આવીશું એ ભેદો, તેના વિપાકના અને પિંડ પ્રકૃતિઓના વિપાકના કોઇ મૂળ તત્ત્વમા ભેદ છે, એ ઉપરથી એ ભેદ પાડવામા નથી આવ્યા પરંતુ માત્ર તેને પેટા ભેદો નથી અને ઉપર ગણાવેલી ચૌદપ્રકૃતિઓને પેટા ભેદો છે એટલે ગ્રંથરચનાનો અમુક ક્રમ સાચવવા એ પ્રમાણે વિભાગ પાડીને વિવેચન કરેલુ છે બાકી બીજી રીતે પણ તેનું વિવેચન કરી શકાય જીવ વિપાકીનો વર્ગ જુદો અને પુદ્ગલ વિપાકીનો વિભાગ જુદો તથા ક્ષેત્ર વિપાકીનો ત્રીજો વિભાગ એમ વિપાકની તરતમતાને લીધે તેના ત્રણ ભાગ પાડી શકાય જે હવે પછી બતાવીશું

આ આઠ પ્રકૃતિઓમા શ્વાસોચ્છવાસ નામ કર્મ અને જીન નામ કર્મ જીવ વિપાકી છે અને બાકીની પુદ્ગલ વિપાકીની છે અર્થાત્ તેઓના વિપાકનો સબંધ પુદ્ગલવર્ગણાઓના બનેલા શરીર સાથે મુખ્ય છે

પુદ્ગલોમાં અનેક શક્તિઓ છે તે બધી સ્વાભાવિક રીતે પરિણામો પામ્યા કરે છે, ત્યારે તે વિશ્રસા પરિણામ કહેવાય છે પરતુ જીવના નિમિત્તને લઈને જે પરિણામો થાય છે, તે બધા પ્રયોગ પરિણામો છે પ્રયોગ પરિણામોમાં જીવ ખાસ નિમિત્ત છે, અને જીવનિમિત્ત છતા પ્રયોગ પરિણામોમા જે તરતમતા રહે છે, તે કર્મને લીધે હોય છે કર્મો વિના પ્રયોગ પરિણામો પ્રાપ્ત કરવાનો જીવને અધિકાર રહેતો નથી એટલે કે પુદ્ગલોમા રહેલી સ્વાભાવિક શક્તિઓના પ્રયોગ પરિણામો કર્મની મદદથી પ્રાપ્ત કરી શકે છે તમામ પુદ્ગલવિપાકીઓના પુદ્ગલવિપાકીપણામા આ મૂળ તત્ત્વ છે એ ધ્યાનમા રાખીએ તો કર્મોના વિપાકનો અર્થ બરાબર સમજી શકાય છે

૧૭૪ ૭૬ ૧ **અગુરુ લઘુ નામ કર્મ**—પુદ્ગલ પરમાણુઓ અને સ્કધોમા પણ સર્વ અવાતર પરિણામોના મૂળ તત્ત્વરૂપ એક અગુરુલઘુનામનો વ્યાપક પરિણામ હોય છે પરતુ આ તો જીવે ગ્રહણ કરેલી શરીરાદિકના સ્કધોમા પરિણામ થવાનો છે અને તે પ્રત્યેક જીવની જુદી જુદી પરિસ્થિતિ અને સજોગો પ્રમાણે વિચિત્ર વિચિત્ર જાતનો રહેવાનો એટલે આ પ્રયોગ પરિણામમા જીવનું કર્મ કારણ હોવુજ જોઇએ એટલે આ કર્મ તે તે જીવે

ગ પ્રાપ્ત કરેલા શરીરાદિક સ્કધોમા ઉત્પન્ન થતા પ્રકરણપ્રયોગજપરિણામનુ નિયામક છે

એવીજ રીતે ઉપઘાત, પરાઘાત, આતાપ, ઉદ્યોત, ર્માણ વિગેરે વિષે સામાન્યત સમજી રાખવુ કારણ કે પરિણામો વિશ્રસા પણ હોય છે, અને જીવ પ્રયોગકૃત હોય ાર પ્રયોગ પરિણામો પણ હોય છે અને તે તે પ્રયોગ રિણામમા તે તે કર્મ કારણ હોય છે એટલુ સામાન્ય સમજ્યા ી તે તે પરિણામની શી શી ખાસ જરૂર છે તે નીચે ાણે સમજી લેવાથી બરાબર ખ્યાલ આવી જશે

૧૭૫ ૭૭ ૧ નિર્માણ નામકર્મ— આ કર્મ અગોપાગ નામ કર્મથી મળવાને નક્કી થયેલા અગોપાગોની થળ મર્યાદાઓ નક્કી કરે છે જે અગ જ્યાં શોભી શકે અને બરાબર ઉપયોગમા આવી શકે તે રીતે બરાબર સ્થળો નક્કી કરવાનુ કામ આ કર્મ કરી આપે છે આ ર્મ માત્ર બાહ્ય અગોપાગોના સ્થળો નક્કી કરે છે, એમ નથી પરતુ અદરના અગો અને એકદર શરીરના નાના મોટા તમામ તત્ત્વોનો રીતસર ચીતાર નક્કી કરી આપે છે અને તે આવેલી વર્ગણાઓ ઉપર પહેલે સમયેથી અસર કરવા માડે છે એટલે પરિણામે તે પ્રમાણે બધુ ગોઠવાતુ ચાલે છે યદ્યપિ આવો ક્રમસનિવેશ પરિણામ પુદ્ગલમા હોયજ છે પરતુ અહીં જીવ વિશેષને લીધે જુદી જુદી પરિસ્થિતિવાળો હોય છે એમ પ્રત્યેક જીવની પરિસ્થિતિ પ્રમાણે પ્રયોગથી ઉત્પન્ન થતા ક્રમસન્નિવેશ પરિણામમા આ કર્મ કારણભૂત છે માટે જ તે પ્રયોગ પરિણામ કહેવાય છે

૧૨૬ ૭૮ ૧ **પરાઘાત નામ કર્મ**—બીજાને, શરીરને આઘાત પહોચાડી શકે, પછી ભલેને કદાચ સામો માણસ બળવાન્ હોય, પરતુ શરીર રચનામા એવોજ એક પરિણામ પ્રગટ થાય કે જેથી કરીને તે બીજાના શરીરને આઘાત પહોચાડી શકે, તે આ કર્મને લીધે. પ્રત્યેક જીવની પરિસ્થિતિ પ્રમાણે ઓછાવત્તા પ્રમાણમા આ પરિણામ પ્રગટ થાય છે

૧૨૭ ૭૯ ૧ **ઉપઘાત નામ કર્મ**—આ કર્મ લગભગ ઉપરના કર્મ કરતા કઇક વિપરીત અસર ઉત્પન્ન કરે છે બીજાના શરીરથી પોતાનુ શરીર ઉપઘાત પામે એવો તેમા પરિણામ ઉત્પન્ન થાય છે તથા રોગાદિકથી અને વધારાના કેટલાક અવયવોથી જેવા કે-રસોળી, પડજીભી, છઠ્ઠી આગળી, ત્રણ પગ, પશુને પાચપગ, બે માથા, વિગેરે રીતે શરીરમા હરકત રહ્યા કરે આવા વિચિત્ર જાતનો શરીરમા ઉપઘાતકજનક પ્રયોગ પરિણામ ઉત્પન્ન થાય છે તે આ કર્મને લીધે

૧૨૮ ૮૦ ૧ **આતાપ નામ કર્મ**—આતાપ નામનો પરિણામ પુદ્ગલોમા પ્રગટ થાય છે અને તે જીવ વિશેષના શરીરમા પ્રયોગથી ઉત્પન્ન થાય છે આ પરિણામ માત્ર અમુક જીવોના શરીરમાજ ઉત્પન્ન થાય છે એમ શાસ્ત્રોમા બતાવ્યું છે અને તે બીજા કોઇ જીવોના શરીરમા નહીં, માત્ર સૂર્યનુ બિબ જે આપણે જોઇએ છીએ, તે એક જાતની પાર્થિવ રચના છે જેમ સોનુ, લોઢુ વગેરે, અને તેમા સૂર્ય નામની દેવજાતિ રહે છે પરતુ

એ પાર્થિવ બિબમા પૃથ્વીકાય જીવો ઉત્પન્ન થાય છે અર્થાત્ એ બિંબ અસખ્ય પાર્થિવ જીવોના શરીરોના સમૂહરૂપ હોય છે એ શરીરોમા આતાપ પરિણામ ઉત્પન્ન થાય છે તે આ કર્મને લીધે તેમા ખુબી એ છે કે-એ શરીરને જો આપણે સ્પર્શ કરીએ તો તે આપણને ગરમ ન લાગે પરતુ તેમાથી બહાર પડતા કિરણો દૂર દૂર ગરમ લાગે અને બીજી વસ્તુને પણ ગરમ કરી દે

જો કે અગ્નિમા આ સ્થિતિ આપણે જોઇએ છીએ પણ તેના આતાપ પરિણામ નથી માનેલો પરતુ તે રકત નામ કર્મ અને ઉષ્ણ સ્પર્શ નામ કર્મની અસરનું પરિણામ છે એટલે કે અગ્નિને અડકીએ તો તે ગરમ લાગશે, અને બહાર દૂર દૂર તે સ્પર્શની અસર જ્યા સુધી ફેલાય ત્યા સુધી ગરમી જણાશે પછી નહીં જણાય ત્યારે આતાપમા એ ફેર છે કે મૂળ સ્થળે ગરમી નથી હોતી અને દૂર દૂર વધારે ને વધારે ગરમી હોય છે જો કે આ એક વિચિત્ર શોધ છે પણ તે જાણવા જેવી છે સૂર્યનો તડકો આપણને લાગે છે પણ સૂર્ય એટલો ગરમ નથી એમ આ કર્મના વિવેચન વખતે શાસ્ત્રકારો આપણને સમજાવે છે

૧૨૯. ૮૧ ૧ **ઉદ્યોત નામકર્મ**—ઉદ્યોત, કાંતિ, પ્રભા, એ નામનો પ્રયોગ પરિણામ પ્રાણીના શરીરમા ઉત્પન્ન થાય છે તેનું પ્રેરક આ કર્મ છે હીરા, પન્ના, ચદ્ર, પતગીયા, દેવો, મહાતપસ્વીઓ, ખજાુઆ, કેટલીક ઔષધિઓ વિગેરેના શરીરપર ઠડક ઉત્પન્ન કરે તેવો ઉદ્યોત પરિણામ ચકચકતો જણાય છે તે આ કર્મને લીધે પન્નાનો

રગ નીલવર્ણ નામ કર્મને લીધે તેમજ હીરાનો શ્વેતવર્ણ નામ કર્મને લીધે પરંતુ ચકચકાટ ઉદ્યોત કર્મને લીધે

૧૩૦ ૮૨ ૧ **શ્વાસોચ્છ્વાસ નામ કર્મ**—આ કર્મ જીવ વિપાકી છે યદ્યપિ શ્વાસોચ્છવાસ નામની વર્ગણા અગાઉ પહેલા ભાગમા આપણે ગણાવી ગયા છીએ, તેના ગ્રહણ, પરિણમન, અને ત્યાગ કરવામા પર્યાપ્તિ નામ કર્મ પ્રમાણે વપરાતી જીવની શક્તિ કામ કરે છે પરતુ તે ગૃહીત અને પરિણત વર્ગણાનો શ્વાસોશ્વાસ પણે ઉપયોગ કરી લેવામા આ કર્મ જીવને પ્રેરક બળ આપે છે અને તેથી આપણે શ્વાસ લઇ શકીએ છીએ અને ઉચ્છ્વાસ કાઢી શકીએ છીએ જો આ કર્મ ન હોય તો સતત નિયમિત ચાલતી આ પ્રવૃત્તિ ચાલી ન શકે તેમા આત્માને નિયમિત રીતે પોતાનું સામર્થ્ય લાગુ રાખવાનું જ હોય છે એ પ્રવૃત્તિમા પોતાનુ સામર્થ્ય રોકવાનું આત્મા બધ કરે એટલે બધી જીવનની પ્રવૃત્તિઓ રોકાઇ જાય છે અર્થાત્ આ કર્મ આત્માની અમુક શકિતને આ પ્રવૃત્તિમા રોકી રાખે છે, અથવા આ પ્રવૃત્તિ ચલાવવા માટે અમુક એક શકિતને રાકી આપે છે અર્થાત્ આ કર્મની સીધી અસર આત્માની અમુક શકિત ઉપર છે એટલે તે જીવ વિપાકી કહેવાની હોવી જોઈએ

આપણે શ્વાસોચ્છ્વાસ લઈએ છીએ તેને પ્રાણાપાન કહે છે અર્થાત્ જુદા જુદા દ્વારોથી શરીરમા દાખલ થતો પ્રાણ નામનો વાયુ અને નીચે ફરીને પાછો જુદા જુદા દ્વારોમાથી નીકલી જતો અપાન વાયુ એમ કહેવાય છે

ખરી રીતે એ વાયુ નથી જે કે પવન દાખલ થાય છે અને બહાર નીકળે છે પરતુ તેની સાથે બીજા દ્રવ્યો હોય છે જૈન શાસ્ત્રકારો કહે છે કે–તે ક્રિયામા શ્વાસોચ્છ્વાસ વર્ગણાના સ્કધો ખાસ ઉપયોગી છે પર્યાપ્તિ નામકર્મથી ઉત્પન્ન થયેલી જીવની જીવનશક્તિ વિશેષ પોતાના બળથી એ વર્ગણાના સ્કધો ગ્રહણ કરે છે, ઉપયોગમા આવે તેવી રીતે તેને પરિણમાવે છે, અને ઉપયોગમા લીધા પછી તેને છોડી દે છે, અને નવા લે છે વિગેરે પ્રવૃત્તિ ચાલ્યા કરે છે

ભાષાના સ્કધોની માફક શ્વાસોચ્છ્વાસના સ્કધોનો માત્ર અમુક વખતે જ ઉપયોગ થાય છે, એમ નથી પરતુ તેનો ઉપયોગ સતત અમુક નિયમ પ્રમાણે નિયમસર ચાલ્યાજ કરે છે, અને તેમ ચલાવવામા આત્માનુ અમુક પ્રમાણમા બળ નિયમિત રીતે જોડાઇ રહે છે તે રીતે નિયમિત રીતે તે બળને રોકી રાખવાનુ કામ આ કર્મ કરે છે એટલે આ પ્રકૃતિ જીવ વિપાકી તો બરાબર લાગે છે

પરતુ પ્રાણાપાન–શ્વાસોચ્છ્વાસ વર્ગણા મળે છે, તે કયા કર્મને લીધે, અને તેમા થતા બીજા પરિણામ વિશેષના નિયામક કર્મો કે જે પુદ્ગલવિપાકી સભવી શકે, તે કેમ નહીં ગણાવ્યા હોય? તે વિષે તમને શકા થશે પરતુ સક્ષેપપ્રિય શાસ્ત્રકારોએ કોઇમા અતર્ભાવ કરેલો હોવો જોઇએ. એજ પ્રમાણે ભાષા અને મનને માટે પ્રશ્ન છે જો પર્યાપ્તિ નામ કર્મને તેના નિયામક ગણવામા આવે, તો તે પણ જીવ વિપાકી છે પુદ્ગલ વિપાકી નથી એટલે શરીર નામ

કર્મ સાથે તેનો અ તર્ભાવ કર્યો હોય તો ના ન કહેવાય વળી ભાષા અને મનની પ્રવૃત્તિમા પ્રેરક બળ શરીર (કાયાયોગ) આપે છે તેને બદલે પ્રાણાપાનમાં પ્રેરક બળ આ પ્રાણાપાન લબ્ધિ જનક નામ કર્મ આપે છે આમ કઇંક વ્યવસ્થા લાગે છે

આપ આ રીતે સંદેહમાં વાતો કરો, ત્યારે અમારે શું સમજવું ?

બરાબર છે આ વિષય એટલો ગભીર છે કે આ વિષયના વિજ્ઞાનના ઉંડા જ્ઞાન વિના તેનું યથાર્થ સમાધાન વિદ્વાનોએ પણ આપવું મુશ્કેલ પડે તેમ છે એટલે આ કર્મ વિચારના વિષયોમા આટલા ઉપરથી તમે મને પણ પારગત ન માનશો ઘણું સમજવાનું અને શીખવવાનું અને શોધવાનું છે તે બધુ નમ્ર બની શાસ્ત્રોના અવગાહન કરી શોધ્યા કરશો તો કઇક કઇક નવું જાણી શકશો

૧૩૧–૮૩–૧ તીર્થંકર નામકર્મ—જીવ પોતે પોતાના સ્વતંત્ર અધિકારમા રહેવાના જ સ્વભાવવાળો છે છતા કર્મોને લીધે તેને તે સ્થિતિ સંપૂર્ણપણે પ્રાપ્ત થતી નથી પરંતુ તે શક્તિ મર્યાદિત રીતે પ્રાપ્ત થાય છે એટલે આ કર્મ એ મર્યાદાનું નિયામક છે તેથી તે જીવ વિપાકી છે જગતમા પ્રાણી વર્ગમા અધિકાર પ્રમાણે અનેક પદવીઓ જીવને ભોગવવી પડે છે અથવા બાહ્ય દૃષ્ટિથી કહીયે તો પ્રાપ્ત કરવી પડે છે એક માણસ જાતિ નામ કર્મને લીધે અમુક કુટુબમા પન્ન થયો, પરતુ તે કુટુબમા ઉત્પન્ન થયો એટલા ઉપરથી બના મુખી તરીકેની પદવી બધાને મળેજ, એમ નથી

તે પદવી તો અમુક વ્યક્તિનેજ પ્રાપ્ત થાય, અથવા ભોગ વવી પડે અર્થાત્ આત્માનું અમુક ચોક્કસ સામર્થ્ય અમુક ચોકકસ મર્યાદામા એ પદવી નિમિત્તવડે આત્મા પ્રગટ કરી શકે અથવા પ્રાપ્ત કરી શકે છે

આવી પદવીઓ પ્રતિ પ્રાણી વર્ગમા મેળવવા ધારીએ તો મળી શકે પરતુ એ સર્વ પદવીઓની શિરોમણિ તીર્થંકર પદવી છે તેનાથી ઉચી કોઈ પણ પદવી નથી રાજા, ચક્રવર્તી, ઇંદ્ર, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય નાયક, વિગેરે વિગેરે પ્રાણી માત્રની સર્વ પદવીઓ એ પદવીમા વ્યાપ્ય રીતે સમાઇ જાય છે અર્થાત્ એ પદવી ત્રિભુવનના પ્રાણીઓને પૂજ્ય થઇ પડે છે આવી ત્રિભુવન પૂજ્ય પદવી પ્રાપ્ત કરાવનાર કર્મ અથવા એ શક્તિને પ્રકટ કરવાનો અવકાશ આપનાર **કર્મ તીર્થંકર નામ કર્મ છે** આ કર્મનું આ નામ ઉપલક્ષણ રૂપ હોય એમ સમજાય છે, કેમ કે—દુનિયામાંની દરેક વ્યવસ્થિત પદવીનું પ્રેરક આ કર્મ છે એટલે કે—ગણધર, આચાર્ય ઉપાધ્યાય, સ્થવિર, ગણી, પ્રવર્તક, પ્રવર્તિની, સાધુ પદવી, રાજા, ચક્રવર્તી, ઇંદ્ર, સામાનિક, પુરોહિત, સેનાધિપતિ, સામત, ન્યાયાધીશ, શેઠ, નગરશેઠ, કુલપતિ, કુટુબપતિ, પ્રમુખ, મત્રી, નાયક, મઘવી, વિગેરે વિગેરે પદવીના પ્રેરક કર્મો તે તે જીવને લગતા અને તે તે પરિસ્થિતિ પ્રમાણે જાણી શકાય છે

અહીં એટલું યાદ રાખવુ કે—તીર્થંકરની યોગ્યતા અને પદવી, આચાર્યપણું અને આચાર્ય પદવી, સાધુપણ અને સાધુ પદવી, વિગેરેમા સૂક્ષ્મ ભેદ છે અર્થાત્ તે તે જાતની સ્વાભાવિક

યોગ્યતા આત્માના તે તે ગુણોની ખીલવણીથી ઉત્પન્ન થાય છે પરતુ તે તે જાતની પદવી મળે છે, તે આ કર્મના પેટા ભેદમાના તે તે પદવી પ્રેરક કર્મને લીધે મળે છે, એમ સમજી શકાય છે તે તે જાતની યોગ્યતા છતાં તે તે યોગ્યતાને લગતી પદવીને પ્રેરક કર્મ જેણે ઉપાર્જન ન કર્યું હોય, તેને તે પદવી મળતી નથી તેથી આ ભેદ સમજાય તેવો છે

આ રીતે સમાન શક્તિવાળા આત્માઓમા પણ તીર્થંકર પદ માત્ર અમુક વ્યક્તિને જ હોય છે

પદવીઓ પ્રાપ્ત કરવાને માટે યોગ્ય યોગ્ય સદ્વર્તન જેમ જેમ કેળવીએ તેમ તેમ તે પ્રાપ્ત થતુ જાય, તેવી રીતે સર્વોત્કૃષ્ટ ઉત્તમ સદ્વર્તનમા આત્માને લગાવવાથી પરિણામે તીર્થંકર પદ પ્રાપ્ત થાય છે તે કેળવવાના ૨૦ પ્રકારો શાસ્ત્રમા બતાવ્યા છે પ્રભુમય જીવન કરવાના એ સચોટ વીશ પ્રકારોનુ યથાર્થ સેવન કરે તે ચોકકસ પ્રભુમય થાય, તીર્થંકર થાય પ્રભુમય થવાની યથાર્થ કુચી આપણા પ્રાચીન શાસ્ત્રકારોથી અજ્ઞાત નથી

એ વીશ પ્રકારો કયા કયા ?

તે વિષયનું પ્રકરણ આવશે ત્યા તે ગણાવીશું, અને સમજાવીશું એક દર સદ્વર્તન રાખવુ, એ તેનો સાર છે હાલતો એટલુ સમજીને આગળ વધીએ તો ઠીક

૨૦ સપ્રતિપક્ષ પ્રત્યેક પ્રકૃતિઓ—આ પણ માત્ર સપ્રતિપક્ષતાને લીધે પ્રથમની પ્રકૃતિઓ કરતા જુદી પડે છે નહી કે બીજુ કાંઈ પણ કારણ છે

આમાં-પ્રત્યેક નામ કર્મ અને સાધારણ નામ કર્મ, સ્થિર નામકર્મ, અસ્થિર નામકર્મ, શુભ નામકર્મ અને અશુભ નામકર્મ, એ છ પ્રકૃતિઓ પુદ્‌ગલ વિપાકીની છે બાકીની ચૌદ જીવ વિપાકીની છે

પુદ્‌ગલ વિપાકીનો વિપાક શરીર ઉપર થાય છે અને જીવવિપાકીઓ જીવ ઉપર સીધી અસર કરીને તે તે સામગ્રી પ્રાપ્ત કરાવે છે માટે જીવવિપાકી છે

૧૩૨. ૮૪ ૧ ત્રસનામ કર્મ } આ બન્ને કર્મોની
૧૩૩ ૮૫. ૨ સ્થાવરનામ કર્મ } અસર પરસ્પર

વિરુદ્ધ જેવી છે માટે સપ્રતિપક્ષ પ્રકૃતિઓ છે આત્મામા ગતિ શક્તિ છે આત્મા નિષ્પ્રયોજન ગતિ કરેજ નહીં અથવા સપ્રયોજન સર્વત્ર ગતિ કરી શકે અથવા સદા-ગતિ શીલ રહી શકે આવી તેની સ્વતંત્ર મૂળ ગતિ શક્તિ છે તે શક્તિને અમુક મર્યાદામા મર્યાદિત કરનાર ત્રસ નામ કર્મ છે અને જ્યારે ગતિનો તદ્દન રોધ થઈ જાય એટલી હદ સુધી પોતાનો વિપાક બતાવે, અને તેને પરિણામે જીવને એકજ સ્થળે સ્થિર થઈ રહેવુ પડે, ઇચ્છા છતા ગતિ કરવાનો હક્ક જરાએ ભોગવી ન શકાય, એવી સ્થિતિમાં આવી જવુ પડે, તે સ્થાવર નામ કર્મને લીધે ગતિને મર્યાદિત કરનાર અને ગતિનો રોધ કરી સ્થિતિ કરાવનાર કર્મની કેમ જાણે બે અવસ્થા વિશેષને ધ્યાનમા રાખીને એક કર્મના બે ભેદ પાડ્યા હોય, તેવુ જણાય છે ત્રસ નામ કર્મને લીધે અમુક હદ સુધીની ગતિ શક્તિ વ્યક્ત રહે છે, અને સ્થાવર નામ કર્મને લીધે તે શક્તિ

જીવન ક્રિયાઓને ચલાવનારૂ પ્રેરક બળ જીવન શકિત છે અને એ જીવન શકિત આત્માનુંજ એક જાતનું સામર્થ્ય છે આને બીજા શબ્દોમા પ્રાણ પણ કહેવાય છે અર્થાત પ્રાણોનો આધાર આ જીવન શકિત ઉપરજ છે

જીવન શક્તિ એ આત્માનું સામર્થ્ય છે પણ તે આ પણા શરીરમા જુદી જુદી જીવન ક્રિયાઓ દ્વારા દેખાય છે- જણાય છે તે ન હોય તો, શરીરમા વૃદ્ધિ થાય છે, તથા બીજા પણ કેટલાક વ્યાપારો ચાલે છે, તે ન ચાલે, અને શરીર બનેજ નહી અથવા અમુક એક સ્થિતિમા જ પડયું રહે

આપણા શરીરમા જીવન ક્રિયાઓ ચાલે છે, તો આપણે જીવીએ છીએ ને જીવ ક્રિયાઓ બ ધ પડે તો તેજ વખતે મરણ થાય જીવન ક્રિયાઓ ચલાવનાર જીવન શક્તિ છે જીવન ક્રિયાઓ છ પ્રકારની છે તેથી જીવન શકિત એક છતા છ પ્રકારે વહેચાયેલી જણાય છે એ જીવન શકિત તેજ પર્યાપ્તિ અર્થાત્ એક પ્રાણીને જે ટલી હદ સુધીની જીવન શક્તિ હોવી જોઇએ, તેટલી સ પૂર્ણ પ્રાપ્ત થાય પ્રગટ થાય, તો તે જીવ પર્યાપ્ત કહેવાય અને અપૂર્ણ પ્રાપ્ત થાય, તો તે જીવ અપર્યાપ્ત કહેવાય

આત્માની પૂર્ણ શકિતને મર્યાદિત કરવા છતા અમુક મર્યાદા સુધીની પોતાને યોગ્ય પર્યાપ્ત સ્થિતિ પ્રાપ્ત થાય, તેવી રીતે આત્માની શકિતને આવરનાર-પર્યાપ્ત જીવન શકિત આપનાર-કર્મ તે પર્યાપ્ત નામકર્મ છે અને જે કર્મ જીવન શકિતને એટલી બધી હદ સુધી આવરી નાખે

કે જેથી કરીને પોતાની અમુક પરિસ્થિતિમા (પર્યાપ્ત) જરૂર પુરતી–જીવન શકિત (પર્યાપ્તિ) પણ પ્રાપ્ત ન થવા દે, તે અપર્યાપ્ત નામકર્મ અર્થાત પર્યાપ્ત નામકર્મ, પર્યાપ્ત જીવનશક્તિ—પર્યાપ્તિ—શેષ રહેવા દે છે કે જેના બળથી પોતાના ચાલુ જીવનને યોગ્ય બધી જીવન ક્રિયાઓ ચલાવી શકાય અને અપર્યાપ્ત નામકર્મ, એ જીવન શકિતને=પર્યાપ્તિને–એટલી બધી હદ સુધી ઢાંકી દે છે કે જેથી કરીને માત્ર અમુકજ પ્રમાણમા જીવન શકિત ખુલ્લી રહેવા દે છે, કે જેથી કરીને પોતાને યોગ્ય પુરેપુરી જીવન ક્રિયાઓ ચલાવી શકાતી નથી

આ રીતે આ કર્મો આત્માની જીવન શક્તિ ઉપર અસર કરનારા હોવાથી જીવવિપાકી છે એક ઓચ્છી અસર કરે છે, અને બીજુ ઘણીજ વધારે અસર કરે છે માટે તેના બે ભેદ જુદા જુદા પરસ્પર વિરોધિ જેવા ગણાવ્યા છે

આ રીતે જીવન ક્રિયામા મદદગાર શકિત–તે જીવન શકિત, અર્થાત્ પર્યાપ્તિ એ જીવન શકિત આત્માની શકિત છે અને તે અપરિમીત હોય છે પણ તેને મર્યાદિત કરી અમુક પ્રમાણમા ઠીક ઠીક શેષ ખુલ્લી રાખે, તે કર્મ પર્યાપ્ત નામ કર્મ કહેવાય છે અને વધારે પ્રમાણમા ઢાંકે અને બહુ જ ઓચ્છા પ્રમાણમા ખુલ્લી રાખે, તે અપર્યાપ્ત નામ કર્મ કહેવાય છે

હવે–આપણા જીવનમા જીવન ક્રિયાઓ કેટલી ચાલે છે, તે તપાસીએ

૧ આપણે ખાવું પડે છે જો ખાઇએ નહીં તો, મરી જાઇએ તમે સવારે જમ્યા છો પરંતુ અત્યારે ત-

મારી હોજરી ખાલી થઇ છે જો કાઇ ખાવાનું મળે તો ખાવાની ઇચ્છા થઈ છે, જેને ભૂખ કહે ઠે આમ દરેક પ્રાણી આહરણ ક્રિયા–ખાવાની ક્રિયા કરે છે

૨ ખાધા પછી તે ખોરાક હોજરીમા પડયો રહેતો નથી પણ તે આતરડામા ધકેલાય છે અને તેમાથી છેવટે લોહી બને છે અને તે લોહી હૃદયમા થઇને આખા શરીરમા ધકેલાય છે જુઓ–તમારા જમણા હાથના અગુઠા તરફ કાડા ઉપર આગળીઓ મૂકો–તો ત્યા નાડી ધબકે છે હૃદયમા લોહી આવે છે, અને ધકેલાય છે તેના ધબકા પ્રમાણેજ નાડીમા ધબકા થાય છે એવી સૂક્ષ્મ ક્રિયાઓ શરીરમા અનેક જાતની ચાલ્યા કરે છે અને શરીરની રચના થાય છે તે પણ એક જાતની જીવનક્રિયા છે જો શરીર જીવન ક્રિયા કરતું બધ પડે, તો નાડી પણ બધ જ પડે આ બીજી જીવન ક્રિયા ચાલે છે

૩ ત્રીજી જીવન ક્રિયા ઇંદ્રિયોમા અને તેના સૂક્ષ્મ અવયવોમા ચાલ્યા કરે છે જો ઇંદ્રિયોમા જીવન ક્રિયા ન ચાલતી હોય, તો ઇન્દ્રિયો જડ થઈ જાય, અને કઇ જાણી શકે નહી જે વખતે મે આ ટોકરીનો અવાજ કર્યો તે વખતે તમારા કાન ચમકયા, અને સાભળવાનું કામ અપાટાબધ કરવા લાગ્યા આ ઇન્દ્રિયો અને જ્ઞાન તતુઓ વિગેરેમા ચાલતી જીવન ક્રિયા છે

૪ હવે શ્વાસોચ્છ્વાસ–પ્રાણાપાન નામની જીવનક્રિયા ચાલે છે તેતો તમે સમજી શકતા જ હશો આપણે શ્વાસ લેઈએ છીએ અને ઉચ્છ્વાસ કાઢીએ છીએ તે ચોથી જીવન ક્રિયા છે

આ શિવાય બીજી કોઈ જીવન ક્રિયાઓ ?

એટલે તે અપર્યાપ્ત કહેવાય પરતુ એટલુ યાદ રાખવુ કે- અપર્યાપ્તને પણ પહેલી ત્રણ જીવન ક્રિયાઓ તો હોયજ તે શિવાય તે પ્રાણીનું જે નામ હોય તે ન કહેવાય. ત્રણ જીવન ક્રિયાઓ શરૂ થઈને ચાલે, તેટલો વખત તો કોઇ પણ પ્રાણી જીવેજ

એટલે કે-ત્રણ જીવન ક્રિયાઓ ચાલુ કરીને, અથવા પોતાને જેટલી હોય તેટલી પુરેપુરી બધીયે પૂરી કર્યા વિના મરે, તે અપર્યાપ્ત પ્રાણી કહેવાય તેની આવી સ્થિતિ અપર્યાપ્ત નામ કર્મને લીધે થાય છે આ છ જીવન ક્રિયાઓ આપણા જીવનમા ચાલે છે, તે ચલાવનાર જીવન શક્તિઓ પણ છ છે એટલે કે આત્માની એક જીવન શક્તિ છ પ્રકારે વ્હેચાઇને પોતાનુ કામ કરે છે આ જીવન શક્તિને જૈન શાસ્ત્રમા પર્યાપ્તિ નામ આપવામાં આવ્યું છે

એ છ પર્યાપ્તિઓ પ્રાણી જન્મે છે, ત્યારે પ્રગટ થાય છે, અને તે છ જીવન ક્રિયાઓ કેવી રીતે ચાલે છે? પછી પણ જીવ આખા જીવન સુધી પર્યાપ્તિઓ=જીવન ક્રિયાઓ-કેવી રીતે ચલાવે છે વિગેરે બાબતો ને લગતું સૂક્ષ્મ વિવેચન ચોક્કસ સ્વરૂપમા જૈન શાસ્ત્રમા કરવામા આવ્યું છે, તે સમજાવવાનો અહી પ્રસગ છે એટલે સક્ષેપમા સમજાવવુ પડશેજ

આહાર પર્યાપ્તિ–આ પર્યાપ્તિ–શક્તિના–બળથી જીવ શરીર, શ્વાસોશ્વાસ, શબ્દ અને મનને લગતી વર્ગણાઓ ગ્રહણ કરી શકે છે, તેનો યોગ્ય પરિણામ કરી શકે છે, અને તેનો ઉપયોગ પણ કરી શકે છે આપણે ખોરાક લઇએ

છીએ, તે ગળે ઉતરે ત્યા સુધી આહાર ક્રિયા કહેવાય તેમા મદદગાર આ પર્યાપ્તિ છે તથા સમયે સમયે ઉપરની વર્ગણાઓ ગ્રહણકરીએ છીએ, તે પણ આહાર કહેવાય છે તેમા પણ આ પર્યાપ્તિ મદદગાર છે તથા જીવ ઉત્પન્ન થાય છે, તેજ વખતે નવું શરીર બનાવવા જે ઓજાસ્ સ્કધોમા દાખલ થાય છે, અને અહાર રૂપે તેને ગ્રહણ કરે છે, તે પણ આ પર્યાપ્તિના બળથી

કાર્મણ અને તૈજસ્ શરીરની મદદથી ઓજસ્‌નો આહાર આત્મા કરે છે ઓજસ્ એટલે વીર્ય અને રજસ્ અથવા દરેક પ્રાણીની ઉત્પત્તિને યોગ્ય સ્થળમા રહેતા ઓજસ્‌પણે પરિણત થયેલા પુદ્ગલો પ્રાણી મ્હોથી કવલ આહાર કરે છે, અને શરીરના તમામ છિદ્રોથી રોમ આહાર કરે છે, કે જેમા ઉપરની વર્ગણાઓ આહાર તરીકે ઉપયોગમા આવે છે જેમ કે –આપણને ઉપવાસ હોય અને તૃષા લાગે, ત્યારે ગળે પાણીવાળુ લુગડુ બાધિએ છીએ, તરસ છીપે છે, તથા ઉપર મલમ વિગેરે ચોપડવાથી અ દરના રોગ મટે છે

આપણે કોળીયો મ્હોમા ઉતારીયે છીએ કે તુરત મ્હોના બધા અવયવો તેમા કામ કરવા મ ડી પડે છે અને તેમાથી જેટલો રસ ચૂસાય તેટલો રસ ચુસે છે એમ ઠેઠ હોજરીમા જતા સુધી એમને એમ ચુસન ક્રિયા થતી જાય છે એ ચુસવા દ્વારા પણ શરીર આહાર કરે છે

શરીર પર્યાપ્તિ–હોજરીમા ગયેલો આહાર અથવા શરીરમા આવેલા શરીર વર્ગણાના સ્કધો, તથા પ્રથમ સમયે ગ્રહણ કરેલ ઓજસ્ આહાર, એ દરેક ઉપર શરીર

રચનાને યોગ્ય ક્રિયા થવા માંડે છે તે કરનારને શરીર ૫ર્યાપ્તિ કહેવાય છે આહારમા રૂપાતર થવા માડે છે તેના ગધ, રગ, સ્વાદ, સ્પર્શ વિગેરે તમામ બદલાઇ જાય છે

હોજરીમા ગયેલો આહાર પરિણામ પામીને તેમાથી અમુક રસ ચૂસાય છે, તે આહારણ ક્રિયા તેમા હોજરીમાનો રસ મળીને તેનો જુદો પરિણામ થાય છે એમ હોજરીમાથી નીકળેલો ભાગ આતરડામા જાય છે અને ત્યા પણ આજ રીતે રસ ચૂસાય છે, ને આહારણ ક્રિયા થાય છે તેમા બીજા તત્ત્વો ભળે છે, અને રૂપાતર થાય છે, એ શારીરિક ક્રિયા થાય છે એમ ચાલતા ચાલતાં કૂચા રહે છે તે મળ રૂપે બહાર નીકળી જાય છે

ઉપર પ્રમાણે શરીરના જુદા જુદા અવયવોએ ચૂસેલો રસ પણ એ ને એ સ્વરૂપમા નથી રહેતો, તેમા વળી અમુક પરિણામ થઇને તે લાલ બને છે, એટલે લોહી બને છે તે હૃદયમા જઇ આખા શરીરમા ફેલાય છે

રસનું લોહી બને અને લોહી હૃદયમા જાય ત્યા સુધી મા પણ શરીરની જીવન ક્રિયાના અનેક જાતના પરિણામો થાય છે પિત્તાશય વિગેરે સ્થળોમાથી પિત્ત ભળે છે અને પોતાને ઉચિત ભાગ તેમાથી લેઇ લે છે એમ ચા_યા કરે છે

શરીરમા ધકેલાએલુ લોહી પણ, માસ, ચરબી, હાડકા, મજ્જા, વીર્ય વગેરે રૂપે પરિણામ પામતું જાય છે એ તો મૂળ સાત ધાતુઓ કહી—રસ, લોહી, માંસ, ચરબી, મજ્જા, હાડકા, વીર્ય

ઉપરાંત બીજા પણ અનેક અવયવો બને છે, હૃદય ફેફસા, અરોળ, પિત્તાશય, દાત, નખ, વાળ, કફ, વિગેરે વિગેરે જુદા જુદા રંગના, જુદા જુદા ઉપયોગના અનેક પરિણામો થાય છે તે કેવળ આહારામાથીજ તેનું ભારે સૂક્ષ્મ પૃથક્કરણ થઇને અનેક જાતની ચીજોમા તે વ્હેચાઇ જાય છે તે બધું શારીરિક જીવન ક્રિયાને લીધે અને તેની પાછળ શરીર પર્યાપ્તિનું બળ હોય છે આ રીતે શારીરિક જીવન ક્રિયાના બળથી પરિણામ પામેલા તત્વોમા પણ એક જાતની જીવન શક્તિ ઉત્પન્ન થાય છે તે નવાઓને પોતાનો વારસો આપે છે અને પોતે નિરૂપયોગી થતા જાય, તેમ તેમ શરીરથી ખરતા જાય છે આમ પ્રતિ સમય ચાલ્યા કરે છે

આપણે નિર્જીવ નખ કાપી નાખ્યા, કે વાળ કતરાવી નાખ્યા કે તુરત પાછળ નવા આવે છે તે સતત ચાલતી આ જીવન ક્રિયાને લીધે ગુમડુ થયું હોય, તે પણ અમુક વખતે વગર ઔષધે પણ મટી જાય છે તે પણ આ ક્રિયાને લીધેજ નવા નવા જીવન તત્વો ત્યા દાખલ થાય છે, અને જુના જુના નિ સત્વ થઇને ખરતા જાય છે આમ સતત ચાલ્યા કરે છે આ બાબત વૈદકીય શારીરિક રચનાનું જ્ઞાન હોય, તો વધારે સારી રીતે સૂક્ષ્મતાથી સમન્વય •

ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિ શરીર પણે પરિણત થયેલા તત્વો ઇંદ્રિયોના સ્થાનો પામીને ત્યા વધારે તેજસ્વી અને બહારના પદાર્થોનું જ્ઞાન કરવા માટે વધારે પાણીદાર થઇને ઉપયોગમા આવે છે આ જાતની ' અમુક તત્વોમા

થતી જીવન ક્રિયા, તે ઇદ્રિય પર્યાપ્તિના બળથી થાય છે એટલે કે તીવ્રજીવનક્રિયા—શક્તિવાળા અવયવો તૈયાર થઈ જાય છે અને તેમા પણ વિષયોને આકર્ષવાની જીવન ક્રિયા શરૂ થાય છે

આ ત્રણ જીવન ક્રિયાઓ પુરી કર્યા વિના કોઇ પણ જીવ મરેજ નહીં ઓચ્છામા ઓચ્છી એટલી જીવન ક્રિયા કર્યા પછીજ જીવ મરણ પામે છે

શ્વાસોચ્છ્વાસ પર્યાપ્તિ—આહાર પર્યાપ્તિ અને શરીરના બળથી એ ચેલી શ્વાસોશ્વાસ વર્ગણામા પરિણામ થાય છે અને તે શ્વાસોચ્છવાસ લેતી વખતે ઉપયોગમા આવે છે, ને પાછી છુટી થઈ જાય છે, વળી બીજી આવે છે એમ ચાલ્યા કરે છે તે આ પર્યાપ્તિને બળે શ્વાસોચ્છવાસ વર્ગણાનો ઉપયોગ કરતી વખતે શ્વાસોચ્છ્વાસ નામ કર્મ મદદમા હોય છે એ યાદ રાખવું

ભાષા પર્યાપ્તિ અને મન પર્યાપ્તિ—આ બન્ને વર્ગણાઓ પણ આહાર પર્યાપ્તિ અને શરીરના બળથી આહૃત થાય છે, અને આ બે પર્યાપ્તિઓના બળથી તેના પરિણામ થાય છે એટલે કે બોલવા, વિચારવામા કામ લાગે એવુ રૂપાતર થાય છે પછી બોલવા તથા વિચારવામા ઉપયોગમા આવી ગયા પછી પાછા એ સ્કધો નકામા થઇ ફેકાઇ જાય છે ગ્રહણ, પરિણામ અને ફેકવા, એ ત્રણે જીવન ક્રિયામા આ પર્યાપ્તિઓ મદદગાર થાય છે

આ રીતે આ છ જીવન ક્રિયામા આ છ પર્યાપ્તિઓ મદદગાર છે હવે તે જીવન શક્તિઓ–પર્યાપ્તિઓ પ્રથમ પ્રગટ શીરીતે થાય છે? તેનો ક્રમ આ પ્રમાણે છે

પ્રથમ સમયે આહુત થયેલા આહારના સ્કધોના છ વિભાગ પડી જાય છે પછી પ્રતિ સમયે આવતા એ સ્કધોનો એ પ્રમાણે એ વિભાગોમા ઉમેરો થતો જાય છે

હવે પહેલા વિભાગમા–એવી શકિત ઉત્પન્ન થાય છે, કે જે આહારના સ્કધો ખેચવા પરિણમાવવા વિગેરે જાતનુ કામ કરી શકે એવી હોય છે અને એ શક્તિ પહેલા સમયમાજ ઉત્પન્ન થાય છે એટલે એક સમયની આહાર પર્યાપ્તિ અર્થાત્ આત્માની શકિત પ્રથમ સ્કધોદ્વારા પ્રગટ થાય છે, અને પછી આખા જીવન ભર આહાર લેવાનુ કામ ચાલ્યા કરે છે

બીજા વિભાગમા–આહુતવર્ગણાનો શરીરપણે પરિણામ કરવાની શકિત ઉત્પન્ન થાય છે ત્રીજામા–શરીરપણે પરિણામ પામેલા પુદ્ગલોમાથી ઇદ્રિયોના પરિણામો કરવાની શકિત પેદા થાયછે બાકીના વિભાગોમા અનુક્રમે શ્વાસોચ્છ્વાસ, ભાષા અને મન સુધીનુ કામ કરવાની શકિત પેદા થાય છે

આ છ ભાગોમા પહેલેથી સાથે તૈયારી થવા માડે છે, પણ પુરા થતા વાર લાગે છે એટલે કે–તેની પૂર્ણતા અનુક્રમે થાય છે કારણ કે ઉત્તરોત્તર કાર્ય બારીક કરવાનુ હોય છે, એટલે તે કામને માટેના સચાઓ પણ બારીક અવયવો વાળા બનાવવા પડે છે, બારીક અવયવો વાળા સાચા બનાવતા પણ વખત લાગેજ પછી અનુક્રમે તૈયાર થઇ ગયેલા એ છએ મુખ્ય યત્રો દ્વારા પર્યાપ્તિ શકિત પ્રગટ થઇ જીવન ક્રિયાઓ ચલાવ્યા કરે છે આ વિભાગો શરીરમા માત્ર અમુક જગ્યાએજ હોય છે, એમ નથી પણ આખા શરીરમા એ છ એ સાધનો વ્યાપ્ત

હોય છે એટલે એ છ એ જીવન શક્તિઓ આખા શરીરથી પ્રગટ થાય છે, અને આખા શરીરમા જીવન ક્રિયાઓ ચાલે છે જો કે તેના અમુક અમુક મુખ્ય મથકો હોય છે, છતા તેનો શરીર આખામા પ્રચાર અને ઉપયોગ હોય છે આ રીતે બાકીની પાચેય પર્યાપ્તિઓના યંત્રો અ તર્મુહૂર્તમાજ તૈયાર થઈ જાય છે છતા અ દર અ દર તો અનુક્રમેજ પુરા થાય છે

અર્થાત્–પુદ્ગલો પરિણમાવવા માટેની જીવન ક્રિયાઓ ચલાવવા, પુદ્ગલોના જથ્થા દ્વારા બહાર પડતી જીવન શક્તિ, તે પર્યાપ્તિ આ વ્યાખ્યાયે બરાબર બ ધ બેસતી થશે

આ રીતે આ છ જાતની જીવન ક્રિયાઓની પરસ્પર જીવન શક્તિઓ ઉપર પણ અસર થાય છે કારણ કે એ બધી એક મહાન્ જીવન ક્રિયાઓની પેટા શાખાઓ હોય છે જીવ ઉત્પન્ન થતી વખતે આ જીવન શક્તિઓ પર્યાપ્ત નામ કર્મને ધ્યાનમા રાખી જે અસર ઉત્પન્ન કરે છે, તેજ વખતે શરીર, પ્રત્યેક, સાધારણ, શુભ, સ ઘાતન, બ ધન, વર્ણાદિ, નિર્માણ વિગેરે વિગેરે કર્મો પણ પોતાની અસર પહેલેથીજ કરવા લાગ્યા હોય છે અને ગતિ, જાતિ વિગેરે તમામ કર્મ પણ પોતાની અસર પાડે છે એ બધી અસરોના સરવાળા રૂપ અમુક જાતનું શરીર, અમુક સ ખ્યામા–અમુક આકારની, તથા અમુક તીવ્ર શક્તિ વાળી ઇંદ્રિયો, શ્વાસોશ્વાસની રીત, ભાષા અને મનને લગતી સ્થિતિ ઉત્પન્ન થાય છે

પર્યાપ્તિના સબધમાં ઘણુ સમજવા જેવુ છે. પરતુ તેના સ ગ્રહમાથી સ ક્ષેપમા તમને અહી સમજાવ્યું છે

૧૩૮ ૯૦ ૧. પ્રત્યેક નામ કર્મ } આ બન્ને કર્મો
૧૩૯ ૯૧. ૨ સાધારણનામકર્મ } પરસ્પર સપ્રતિપક્ષ

છે, અને પુદ્ગલ વિપાકી છે એટલે કે—આત્માએ શરીરમા રહેવું જોઈએ, પણ એકને માટે એક શરીર, કે ઘણા શરીર? અથવા ઘણા જીવને માટે એક શરીર કે ઘણા શરીર? આ પ્રશ્નો ઉભા થાય છે તેના નિકાલ આ કર્મોની યોજનાથી થઈ જાય છે એક જીવ માટે એક જ શરીરમા રહેવાનો હક્ક પ્રત્યેક નામ કર્મ અપાવે છે અને એક શરીરમા અનત જીવોએ રહેવુ જ જોઇએ એવી ફરજ સાધારણ નામ કર્મ પાડે છે બાકી એક જીવને માટે ઘણા શરીરની આવશ્યકતા નથી કોઇને બે શરીર સાથે જોડાયેલા જણાય છે પણ તે તો ઉપઘાત છે, વિકાર છે

૧૪૦ ૯૨. ૧ સ્થિર નામ કર્મ } આ બન્ને પરસ્પર
૧૪૧ ૯૩ ૨ અસ્થિર નામ કર્મ } વિરુદ્ધ કર્મો પુદ્

ગલ વિપાકી છે શરીરમા અમુક અવયવો સ્થિર હોય તોજ તે વધારે ઉપયોગી થાય, જેમકે —દાત, હાડકા વિગેરે અને અમુક અવયવો અસ્થિર હોય તો જ તે વધારે ઉપયોગી થાય જેમકે—હાથ, પગ, આખ, વિગેરે માટે અમુક અવયવોમા સ્થિરતા ઉત્પન્ન કરનાર સ્થિર નામકર્મ છે અને અસ્થિરના ઉત્પન્ન કરનાર અસ્થિર નામકર્મ છે

૧૪૨ ૯૪ ૧ શુભ નામ કર્મ } આ પણ પરસ્પર
૧૪૩ ૯૫ ૨ અશુભ નામ કર્મ } વિરોધી પ્રકૃતિઓ
પુદ્ગલ વિપાકીની છે

શરીરનો ઉપરનો ભાગ શુભ ગણાય છે, અને નીચેનો ભાગ અશુભ ગણાય છે માટે તે વ્યવસ્થા કરનાર આ કર્મો છે કોઇને પગ અડકે છે, તો તેને અરુચિકર લાગે છે અને હાથ અડકે છે, તો તે અરુચિકર ન લાગતા રુચિકર પણ લાગે છે અર્થાત શુભભાવ, શોભા, મગળમય અવયવોનુ પ્રેરક શુભ નામકર્મ છે, અને અશુભ નામકર્મ તેથી વિપરીત છે

૧૪૪ ૯૬. ૧ સૌભાગ્ય નામ કર્મ } આ બ ને પર
૧૪૫ ૯૭ ૨ દૌર્ભાગ્ય નામ કર્મ } સ્પર વિરોધી
પ્રકૃતિઓ જીવ વિપાકી છે સુરૂપ કે કુરૂપ છતા જોતાની સાથે પોતાના પ્રત્યે વ્હાલ ઉપજે એવી જાતની અસર આત્મા ઉપર પાડી શકે છે તે આ સૌભાગ્ય નામકર્મને લીધે અને જોતાની સાથે જ સામાના મનમાથી અણગમાની લાગણી જાગી ઉઠે છે તે દુર્ભાગ્ય નામકર્મને લીધે

૧૪૬. ૯૮ ૧ સુસ્વર નામ કર્મ } આ બન્ને પર
૧૪૭ ૯૯ ૨ દુસ્વર નામ કર્મ } સ્પર વિરો
ધિની પ્રકૃતિઓ જીવવિપાકી છે જો કે અવાજ--શબ્દ એ પુદ્ગલનો પરિણામ છે પરતુ તેમા સારાપણા અને નરસાપણાના પ્રેરક આ કર્મો છે તેથી તે જીવવિપાકી છે અવાજમા મીઠાશનું પ્રેરક સુસ્વર નામકર્મ છે અને કડવાશનું પ્રેરક દુસ્વર નામકર્મ છે

૧૪૮. ૧૦૦ ૧. આદેય નામ કર્મ } આ બન્ને
૧૫૧. ૧૦૧. ૨. અનાદેય નામ કર્મ } કર્મો પણ પર
સ્પર વિરોધી અને જીવવિપાકી છે બીજા જીવ આ જીવનો હુકમ માને, એવી સ્થિતિમા જીવને મૂકનાર કર્મ આદેય નામકર્મ, અને અધિકાર છતા બીજા હુકમ ન માને, એવી સ્થિતિમા જીવને મૂકનાર કર્મ તે અનાદેય નામકર્મ

૧૫૦. ૧૦૨. ૧ યશ કીર્તિ નામકર્મ } આ બન્ને
૧૫૧. ૧૦૩. ૨ અપયશ અકીર્તિ નામકર્મ } પરસ્પર
વિરોધી કર્મો પણ જીવવિપાકી છે

જીવનો યશ અને કીર્તિ ફેલાવનાર યશ-કીર્તિ નામ કર્મ છે અને અપયશ અને અપકીર્તિ ફેલાવનાર અપયશ-અપકીર્તિ નામકર્મ છે

પાઠ ૮ મો

૭ ગોત્ર કર્મ.

ઉંચ-નીચ કુળમા ઉત્પન્ન થવાને પ્રેરક આ કર્મ છે

૧૫૨ ૧ ઉંચ ગોત્ર કર્મ—આ કર્મને લીધે ઉંચ-સસ્કારવાળા દેશ, જાતિ, કુળ, સ્થાનમા જન્મ તથા માન, સત્કાર, વૈભવી જીવન. વિગેરેનું પ્રેરક આ કર્મ છે

૧૫૩ ૨ નીચ ગોત્ર નામકર્મ—ઉપરનાથી વિપરીત હલકી પરિસ્થિતિનું પ્રેરક આ કર્મ છે

૮ અતરાય કર્મ

આ કર્મ જીવની દાન, લાભ, ભોગ, ઉપભોગ, અને વીર્ય એ પાચ શક્તિઓનું આવરણ કરે છે આ બાબત ૪ ચોથા પાઠમા વિગતવાર સમજાવેલ છે

૧૫૪ ૧. દાનાન્તરાય કર્મ—આત્મા સમસ્ત

૧૪૨ ૯૪ ૧ શુભ નામ કર્મ } આ પણ પરસ્પર
૧૪૩ ૯૫ ૨ અશુભ નામ કર્મ } વિરોધી પ્રકૃતિઓ
પુદ્‌ગલ વિપાકીની છે

શરીરનો ઉપરનો ભાગ શુભ ગણાય છે, અને નીચેનો ભાગ અશુભ ગણાય છે માટે તે વ્યવસ્થા કરનાર આ કર્મો છે કોઇને પગ અડકે છે, તો તેને અરુચિકર લાગે છે અને હાથ અડકે છે, તો તે અરુચિકર ન લાગતા રુચિકર પણ લાગે છે અર્થાત્ શુભભાવ, શોભા, મગળમય અવયવોનું પ્રેરક શુભ નામકર્મ છે, અને અશુભ નામકર્મ તેથી વિપરીત છે

૧૪૪ ૯૬ ૧ સૌભાગ્ય નામ કર્મ } આ બન્ને પર
૧૪૫ ૯૭ ૨ દૌર્ભાગ્ય નામ કર્મ } સ્પર વિરોધી
પ્રકૃતિઓ જીવ વિપાકી છે સુરૂપ કે કુરૂપ છતા જોતાની સાથે પોતાના પ્રત્યે વ્હાલ ઉપજે એવી જાતની અસર આત્મા ઉપર પાડી શકે છે તે આ સૌભાગ્ય નામકર્મને લીધે અને જોતાની સાથે જ સામાના મનમાથી અણગમાની લાગણી જાગી ઉઠે છે તે દુર્ભાગ્ય નામકર્મને લીધે

૧૪૬ ૯૮ ૧ સુસ્વર નામ કર્મ } આ બન્ને પર-
૧૪૭ ૯૯ ૨ દુસ્વર નામ કર્મ } સ્પર વિરો-
ધિની પ્રકૃતિઓ જીવવિપાકી છે જો કે અવાજ—શબ્દ એ પુદ્‌ગલનો પરિણામ છે પરંતુ તેમાં સારાપણા અને નરસાપણાના પ્રેરક આ કર્મો છે તેથી તે જીવવિપાકી છે અવાજમા મીઠાશનું પ્રેરક સુસ્વર નામકર્મ છે અને કડવાશનું પ્રેરક દુસ્વર નામકર્મ છે

તેમ કરવાની તેનામાં શક્તિ છે આ શક્તિ ઉપર આવરણ કરનાર આ કર્મ છે માત્ર જેટલુ આવરણ ઓચ્છુ તેના પ્રમાણમા જ તે બળ વાપરીને બધા વ્યવહારો કરી શકે છે

કુલ ૧૫૮ એકસો અઠ્ઠાવન પ્રકૃતિઓનું સાધારણ વિવેચન સમજાવ્યુ છે

પાઠ ૯ મો.

ઉદય

ઉદય એટલે વિપાક, અનુભાવ, ફળ, એ બધા સમાનાર્થક શબ્દો છે ઉદયાવલિકામા પ્રવિષ્ટ કર્મ જેમ જેમ ઉદયમા આવતું જાય છે, તેમ તેમ તે તે કર્મના તે તે ફળો–સામગ્રીઓ અવસ્થાઓ વિગેરે આત્માને સપ્રાપ્ત થતા જાય છે

હવે મારો પ્રશ્ન એ હતો કે–"તમે એટલે શુ ?" ત્યારે તેના જવાબમા–તમારો આત્મા, તેનુ સ્વરૂપ અને શક્તિઓ, અને જુદા જુદા કર્મોને લીધે તમને મળેલી સામગ્રીઓ, એ બધાનો સમુદાય તે તમેછો, એ હવે બરાબર સમજ્યા હશો

વળી તમારી પાસે કયા કયા કર્મો છે, કે જેને લીધે તમને આ ઘણી ખરી સામગ્રીઓ મળી છે? અથવા તમારા આત્માની તથા શરીરની પ્રવૃત્તિઓમા વપરાતી અનેક સામગ્રીઓ ઉપરથી તમારી પાસે કયા કયા કર્મો હોવા જોઇએ ? કયા કયા કર્મોનો કેટલી હદસુધી ઉદય છે ? વિગેરે હવે ચોક્કસ નક્કી કરી શકશો કે કેમ ?

જગતનું દાન કરી શકે છે તે શક્તિપર આવરણ કરનાર આ કર્મ છે માટે તે જીવવિપાકી છે અને એ રીતે અત રાય કર્મની બધી પ્રકૃતિઓ જીવવિપાકી છે કારણ કે તે સીધી રીતે આત્માના દાનાદિ ગુણો ઉપર અસર કરે છે માત્ર જેટલુ આવરણ ઓચ્છુ તેટલુ દાન કરી શકે છે

૧૫૫ ૨ **લાભાન્તરાય કર્મ**—આત્મા આખા જગતનો પોતાના વિકાસમા ઉપયોગ કરીને લાભ મેળવવા માટે સ્વતત્ર છે તેના પર આ કર્મ આવરણ કરે છે માત્ર જેટલુ આવરણ ઓચ્છુ, તેટલી વસ્તુથી લાભ ઉઠાવી શકે છે

૧૫૬ ૩ **ભોગાન્તરાય કર્મ**—જગત્ ભરના તમામ ભોગો ભોગવવાને આત્મા સ્વતત્ર છે તેના ઉપર આ કર્મ આવરણ કરે છે માત્ર જેટલુ આવરણ ઓચ્છુ તેટલી વસ્તુઓ ભોગમા લઇ શકે છે ભોગ્ય એટલે દીર્ઘ કાળ ભોગવાય તેવી વસ્તુઓ

૧૫૭ ૪ **ઉપભોગા તરાય કર્મ**—જગત ભરની ઉપભોગ્ય તમામ વસ્તુઓનો ઉપભોગ કરવાને આત્મા સ્વતત્ર છે તે શક્તિ ઉપર આવરણ કરનાર આ કર્મ છે માત્ર જેટલુ આવરણ ઓચ્છુ, તેટલી જ વસ્તુઓનો ઉપ ભોગ કરી શકે છે ઉપભોગ એટલે માત્ર અમુક વખત સુધી જ ભોગવાય તે ફૂલ, અત્તર, તેલ, વિગેરે ભોગ અને ઉપભોગ બન્ને વ્યવહારમા જુદા જુદા ગણાય છે, એ દૃષ્ટિથી અહીં પણ ભેદ પાડવામા આવ્યો છે

૧૫૮. ૫ **વીર્યાન્તરાય કર્મ**—આત્મામા અનત શક્તિ છે અનત સામર્થ્ય છે જ્યારે જેમ ધારે ત્યારે

કર્મોનો ઉદય ચાર પ્રકારે થાય છે અર્થાત્ કર્મો પોતાનો વિપાક ચાર પ્રકારે બતાવે છે એ વાત ઘણે ભાગે તો તમારે આવી ગઈ છે પરંતુ તેનો સંગ્રહ અહીં કરી લેવો ઠીક પડશે

જીવવિપાકી, પુદ્ગલ વિપાકી, ક્ષેત્ર વિપાકી, અને ભવવિપાકી.

૧ જીવવિપાકી—જીવ ઉપર સીધી અસર કરનારા કર્મો જીવ વિપાકી કહેવાય છે જ્ઞાનાવરણીય ૫, દર્શનાવરણીય ૯, વેદનીય ૨, મોહનીયની ૨૮, ગોત્રની ૨, અંતરાયની ૫, તથા નામ કર્મમાં-ગતિ ૪, જાતિ ૫, વિહાયોગતિ ૨, શ્વાસોશ્વાસ નામ કર્મ ૧, તીર્થંકર નામ કર્મ ૧, ત્રસ ૧, બાદર ૧, પર્યાપ્ત ૧, સૌભાગ્ય, ૧, સુસ્વર ૧, આદેય ૧, યશ ૧, એ સાત તથા સ્થાવર ૧, સૂક્ષ્મ ૧ અપર્યાપ્ત ૧, દાર્ભાગ્ય ૧, દુઃસ્વર ૧, અનાદેય ૧, અને અપયશ ૧ એ સાત કર્મ, એમ ચૌદ સપ્રતિપક્ષ પ્રકૃતિમાથી, એટલે નામ કર્મની ૨૭ પ્રકૃતિ, એટલે કુલ—

૫+૯+૨+૨૮+૨૭+૨+૫=૭૮ જીવવિપાકી

પુદ્ગલ વિપાકી-પુદ્ગલ એટલે જડ પરમાણુઓ અને સ્કધો, અર્થાત્ શરીર, પ્રાણાપાન, ભાષા અને મન એ પુદ્ગલો છે અને તે જીવને ઉપયોગમાં આવે છે તથા વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શ તથા શબ્દ, બંધ, સૂક્ષ્મતા, સ્થૂલતા, સંસ્થાન, ભેદ, અંધકાર, છાયા, આતાપ, પરાઘાત ઉપઘાત, અગુરુલઘુ, ઉદ્યોત, સંઘાત, નજબૂતિ વિગેરે પુદ્ગલ દ્રવ્યના પરિણામો છે, અર્થાત્ પુદ્ગલો બનાવનાર અને

હા, જી

તો તે પ્રમાણે તમારી મેળે એ વિચારો પછી તમારા મિત્રો, બીજા માણસો પશુપક્ષિઓ, ગાયો, ઘોડા, વિગેરેને કયા કયા કર્મો હશે? તે તમારી મેળે શોધવા લાગો, અને નક્કી કરો પછી કિડાઓ જન્તુઓ વિગેરે જુદા જુદા પ્રાણી વર્ગ ઉપર જેટલી બુદ્ધિ પહોચે તેટલુ ઘટાવો ત્યારે તમને કર્મનું નાટક કેવું વિચિત્ર છે? તે બરાબર સમજાશે આ ઘટનાઓ કરો, લખો અને રોજ રોજ અમને બતાવો, એટલે તમારૂ જ્ઞાન કેટલું ચોક્કસ થયું છે? તેની ખાત્રી થાય અને ચોક્કસ થયેલું જ્ઞાનજ આગળના ભાગો સમજવામા બરાબર મદદગાર થશે. વળી દરેક પ્રાણીઓની સરખામણી અને જુદાપણું વિચારો તેના કારણભૂત કર્યું કર્મ કોને છે? અને કોને નથી? તે પણ વિચારો

ઉદય એ બહાર જણાતું કર્મોનું પરિણામ છે એટલે તેના ઉપરથી કર્મોનું અનુમાન ઘણુ ખરૂ થઇ શકશે વળી કયા પ્રાણીને કઇ સ્થિતિમા કયા કયા કર્મોનો બધ, ઉદય અને સત્તા હોય? તે વિગતવાર અને પદ્ધતિસર આ નાણે એક ભાગમા વિચારીશું વળી એકી સાથે બધ, ઉદય, સત્તા, તથા સક્રમ, વિગેરે કરણોમા કયા કર્મની કઇ પરિસ્થિતિ હોય? વિગેરે હજુ ઘણું વિચારવાનું બાકી છે

કર્મ પ્રકૃતિઓના સબધમા પણ તેની સ્થિતિ, પ્રદેશાવયવો, ઘાતિ અઘાતિપણું, પરાવર્તમાન, અપરાવર્તમાન, વિગેરે વિસ્તૃત વિચાર હવે પછીના ભાગમાજ કરીશું, ત્યારે આ વિષયની ગહનતાનો ખરો ખ્યાલ તમને આવશે

કર્મોનો ઉદય ચાર પ્રકારે થાય છે અર્થાત્ કર્મો પોતાનો વિપાક ચાર પ્રકારે બતાવે છે એ વાત ઘણે અંશે તો તમારે આવી ગઈ છે પરંતુ તેનો સંગ્રહ અહીં કરી લેવો ઠીક પડશે

જીવવિપાકી, પુદ્‌ગલ વિપાકી, ક્ષેત્ર વિપાકી, અને ભવવિપાકી

૧ **જીવવિપાકી**—જીવ ઉપર સીધી અસર કરનારાં કર્મો જીવ વિપાકી કહેવાય છે જ્ઞાનાવરણીય ૫, દર્શનાવરણીય ૯, વેદનીય ૨, મોહનીયની ૨૮, ગોત્રની ૨, અંતરાયની ૫, તથા નામ કર્મમા-ગતિ ૪, જાતિ ૫, વિહાયોગતિ ૭, શ્વાસોશ્વાસ નામ કર્મ ૧, તીર્થંકર નામ કર્મ ૧, ત્રસ ૧, બાદર ૧, પ્રર્યાપ્ત ૧, સૌભાગ્ય, ૧, સુસ્વર ૧, આદેય ૧, યશ ૧, એ સાત તથા સ્થાવર ૧, સૂક્ષ્મ ૧ અપર્યાપ્ત ૧, દૌર્ભાગ્ય ૧, દુસ્વર ૧, અનાદેય ૧, અને અપયશ ૧ એ સાત કર્મ, એમ ચૌદ સપ્રતિપક્ષ પ્રકૃતિમાથી, એટલે નામ કર્મની ૨૭ પ્રકૃતિ, એટલે કુલ—

૫+૯+૨+૨૮+૨૭+૨+૫=૭૮ જીવવિપાકી

પુદ્‌ગલ વિપાકી-પુદ્‌ગલ એટલે જડ પરમાણુઓ અને સ્કંધો, અર્થાત્ શરીર, પ્રાણુપાન, ભાષા અને મન એ પુદ્‌ગલો છે અને તે જીવને ઉપયોગમા આવે છે તથા વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શ તથા શબ્દ, બંધ, સૂક્ષ્મતા, સ્થૂલતા, સંસ્થાન, ભેદ, અંધકાર, છાયા, આતાપ, પરાઘાત ઉપઘાત, અગુરુલઘુ, ઉદ્યોત, સંઘાત, મજબૂતિ વિગેરે પુદ્‌ગલ દ્રવ્યના પરિણામો છે, અર્થાત્ પુદ્‌ગલો અપાવનાર અને

તેના પરિણામે ઉપર અસર કરનારા કર્મો પુદ્દગલ છે અને તે માત્ર નામ કર્મમાંજ એ પ્રકાર છે

શરીર નામ કર્મ	૫	નિર્માણ નામ કર્મ
અંગોપાંગ નામ કર્મ	૩	પરાઘાત નામ કર્મ
બંધન નામ કર્મ	૧૫	ઉપઘાત નામ કર્મ
સંઘાતન નામ કર્મ	૫	આતાપ નામ કર્મ
સંહનન નામ કર્મ	૬	ઉદ્યોત નામ કર્મ
સંસ્થાન નામ કર્મ	[illegible]	[illegible]મ
વર્ણનામ કર્મ	[illegible]	[illegible]
ગંધ નામ કર્મ		
રસ નામ કર્મ		
સ્પર્શ	૮	

તેના પરિણામો ઉપર અસર કરનારા કર્મો પુદ્ગલ વિપાકી છે અને તે માત્ર નામ કર્મમાજ એ પ્રમાણે છે

શરીર નામ કર્મ	૫	નિર્માણ નામ કર્મ	૧
અંગોપાંગ નામ કર્મ	૩	પરાઘાત નામ કર્મ	૧
બંધન નામ કર્મ	૧૫	ઉપઘાત નામ કર્મ	૧
સંઘાતન નામ કર્મ	૫	આતાપ નામ કર્મ	૧
સંહનન નામ કર્મ	૬	ઉદ્યોત નામ કર્મ	૧
સંસ્થાન નામ કર્મ	૬	પ્રત્યેક નામ કર્મ	૧
વર્ણનામ કર્મ	૫	સાધારણ નામ કર્મ	૧
ગંધ નામ કર્મ	૨	શુભ નામ કર્મ	૧
રસ નામ કર્મ	૫	અશુભ નામ કર્મ	૧
સ્પર્શ નામ કર્મ	૮	સ્થિર નામ કર્મ	૧
અગુરુલઘુ નામ કર્મ	૧	અસ્થિર નામ કર્મ	૧
			૭૨

ક્ષેત્રવિપાકી—ચાર આનુપૂર્વી કર્મો કારણ કે તે પ્રકૃતિ બે ગતિની વચ્ચે બરાબર આકાશ પ્રદેશોની શ્રેણી રૂપ ક્ષેત્રપર પસાર થતા જીવને ઉદયમા આવે છે

ભવવિપાકી—ચાર આયુ કર્મો " માત્ર અમુક ભવમાંજ ઉદયમા આવે છે માટે તે ચાર ભવવિપાકી કહી શકાય ભવ વિપાકી બીજી પણ ગણાવી શકાય પરંતુ મુખ્ય રીતે આ ચાર ભવ વિપાકી છે, માટે તેને ગણાવી છે

જો કે બધી કર્મ પ્રકૃતિઓ જીવ ઉપર અસર કરે છે, માટે જીવ વિપાકી કહી શકાય, છતા મુખ્યતા ધ્યાનમા રાખીને આ ભેદો પાડવામા આવ્યા છે